

Obsah

- 2 Editorial
- 3 *téma*
- 3 K 105. výročí narození Jiřího Neustupného:
Neznámé dopisy z archivu Státní Ermitáže
Vitalij Ananjev
- 10 *muzejní konzervace*
- 10 Monitorování vlivu světla na sbírkové předměty
v expozicích – „světelný životopis“
Martina Ohlídálová, Petra Vávrová
- 19 *materiály*
- 19 Ochrana slovenského pamiatkového fondu
v čase existencie tzv. slovenského štátu
Miroslav Palárik
- 30 A. V. Lebeda ve sbírkových fondech
Národního muzea a v expozici
Ostravského muzea
Evženie Šnajdrová
- 38 Pamětní kniha obecní v dvacetiletí obnovené
svobody a samosprávy
*Sonda do stavu českého obecního kronikářství
v letech 1990 – 2010 v kontextu s 90. výročím
první legislativní úpravy k povinnosti vedení
obecních kronik*
Martin Šíkula
- 53 Miscelanea – příspěvková versus firemní
muzea
Barbora Kailová
- 59 *zprávy*
- 59 Sté narozeniny mecenášky Hermíny Duškové
Eva Ryšavá
- 61 *recenze*

Contents

- 2 Editorial
- 3 *topic*
- 3 105th anniversary of Jiří Neustupný:
Unknown letters from Hermitage archives
Vitalij Ananjev
- 10 *muzejní konzervace*
- 10 Monitoring of light effect on exhibits
– „curriculum lucis“
Martina Ohlídálová, Petra Vávrová
- 19 *materials*
- 19 Slovak heritage preservance in the times
of the so called first Slovak Republic
Miroslav Palárik
- 30 A. V. Lebeda in collections
of National museum and in exhibition
of Ostrava´s Museum
Evženie Šnajdrová
- 38 Municipal visitor book during the twenty years
of restored freedom and self-administration
*An inquiry into the status of Czech municipal annals
in 1990 – 2010 in the context of 90th anniversary
of first municipal annals legislature*
Martin Šíkula
- 53 Miscellaneous – allowance organisations
versus private museums
Barbora Kailová
- 59 *news*
- 59 Hermína Dušková – Great Sponsor Centennial
Eva Ryšavá
- 61 *review*

„Jiří Neustupný“: Neznámé dopisy z archivu Státní Ermitáže“. Téměř detektivní název jednoho z příspěvků druhého čísla našeho časopisu sice neodhaluje nějaké senzační tajemství českého archeologa a muzeologa, který pro Národní muzeum pracoval neuvěřitelných 56 let, ale ani nejde o klasický příspěvek bilancující dílo výrazné osobnosti. Studie Vitalije Ananjeva z Petrohradské státní univerzity přibližuje pohled, jakým je osobnost Jiřího Neustupného vnímána v zahraničí, resp. v bývalém Sovětském svazu. Standardní biografické údaje jsou doprovázeny hodnocením a edicí několika dopisů z konce padesátých let.

Jiří Neustupný byl v roce 1969 (jako první a zatím poslední) jmenován profesorem muzeologie, resp. řádným profesorem počátků lidských dějin a muzeologie UK. Jeho stopa je ve vývoji českého poválečného muzejnictví nesmazatelná a v prvních letech tohoto období je dokonce určující. Stál v čele skupiny muzejníků pracujících v muzejní sekci Zemského národního výboru a byl jedním ze dvou pověřenců pro správu pohraničních muzeí. Výraznou měrou zasáhl do formování ICOM v letech 1947-1948 a stál u zrodu Československého výboru ICOM. Jiří Neustupný sestavil první příručky muzeologie, z nichž se vymykají zejména Otázky dnešního muzejnictví, které odkazují na jeho habilitační práci z oboru muzeologie a prehistorie a na pedagogickou činnost v jím založeném Středisku pro výuku muzeologie FF UK.

Neustupného „proudovou“ expozicí pravěku, dodnes prochází v historické budově Národního muzea tisíce návštěvníků. Prostřednictvím článku

Vitalije Ananjeva máme možnost nahlédnout do příprav této expozice, které se odehrály v letech 1957-1958, a můžeme tak korigovat naši představu o historických muzeologických přístupech, zejména pak zacházení se substituty v archeologické expozici, která se ve vývoji českého i světového muzejnictví stala pojmem. Expozice, jejíž upadající sláva přestoupila do muzeologických čítanek, přetrvala přes drobné úpravy 53 let a bude ukončena s uzavřením historické budovy Národního muzea v roce 2011.

Kromě připomenutí významného českého muzeologa a archeologa v tomto čísle přinášíme článek, který připomíná důležitou roli světelného životopisu u vystavovaných sbírkových předmětů. Zajímavou historickou sondou je příspěvek o ochraně slovenského památkového fondu v období tzv. slovenského štátu. O vývoji obecního kronikářích, změnách dané legislativy po roce 1989 pojednává článek Martina Šikuly. Nezapomněli jsme na recenze. Zvláštní přílohou tohoto čísla časopisu Muzeum je elektronický sborník z příspěvků ze dvou seminářů, které v roce 2010 proběhly v Národním muzeu a které byly zaměřeny na prezentaci přírodních, historických a společenských věd v muzeích. Doufáme, že se tento sborník stane inspirací pro mnohé kolegyně a kolegy.

Redakce

Errata k článku Výstavy aneb několik vět o tvorbě výstav obecně, kde došlo k uveřejnění nepřesných údajů. Autor článku Miloslav Čejka je akademickým architektem a externě učí na Fakultě architektury ČVUT základy architektonického navrhování.

K 105. výročí narození Jiřího Neustupného: Neznámé dopisy z archivu Státní Ermitáže

Vitalij Ananjev

téma

Jiří Neustupný was born in Pilsen, graduated from the Charles University Faculty of Arts in 1925, and during his studies he began his work in the National Museum in Prague. First he was an assistant, later a curator and from 1936 he was the head of material culture department until his death in 1981. In 1950 he was appointed by the University a lector in archeology with special emphasis on museology and in 1967 thanks to his effort Centre for Museum Pedagogy was established. Jiří Neustupný actively took part on the activities of Czech and international museum organisations, he was a member of ICOM, of „Museum“ journal editorial staff, of the Commission for Historical and Archaeological Museums [11, 6–7]. In his scholarly work, he dealt with two main topics: museological theories and pre-history of Czechoslovakia.

Keywords: Jiří Neustupný, museology, archaeology, National Museum, Hermitage

Dne 22. června 2010 uplynulo 105 let od narození Jiřího Neustupného, významného českého muzeologa, teoretika a praktika muzejní činnosti, specialisty na archeologii a dějiny pravěku.

V dějinách vývoje muzejní vědy stojí jeho jméno trochu stranou, ale pokud je připomínán, bývá nejčastěji označován adjektivem „první“. Jako jeden z prvních (nejenom ve Východní Evropě, ale i celkově ve světě) obhájil disertaci na téma „archeologie se zvláštním zřetelem na muzejnictví“. Pravděpodobně jako první napsal běžnou učebnici s popisem muzejní činnosti, ale navíc i předložil promyšlenou a pečlivě propracovanou teorii muzejnictví, podporoval vznik vědeckého a studijního centra věnovaného muzeologii, v rámci kterého se – opět poprvé – propojily snahy vysoké školy (Karlovy univerzity) a muzea (Národního muzea).

Jiří Neustupný se narodil v Plzni, vystudoval Filozofickou fakultu Karlovy univerzity a v roce 1925, ještě jako stu-

dent, začal pracovat v Národním muzeu v Praze. Zpočátku zde působil jako asistent, posléze jako kurátor a roku 1936 se stal vedoucím oddělení dějin hmotné kultury a tuto funkci zastával až do své smrti v roce 1981. V roce 1950 byl jmenován na rodné univerzitě docentem archeologie se zvláštním akcentem na muzeologii a v roce 1967 vzniklo díky jeho úsilí při univerzitě Centrum muzejního vzdělání. Jiří Neustupný se aktivně účastnil prací českých a mezinárodních muzejních organizací, byl členem ICOMu, redakce časopisu „Museum“ a Komise pro historická a archeologická muzea [11, 6–7]. Svou vědeckou práci zasvětil dvěma hlavním tématům: teoretické muzeologii a dějinám pravěku v Československu. Na úvod je nutné věnovat určitý prostor jeho teoretickým názorům.

Poprvé byla Neustupného koncepce poměrně nové „muzejní vědy“ v ucelené formě zformulována v knize „Otázky dnešního muzejnictví“ vydané v roce 1950 v Praze. Práce se skládala ze dvou částí: první část byla věnována historii

Dr. Vitalij Ananjev, Csc.,
Katedra muzeologie
na Státní univerzitě
v Petrohradě, Rusko

muzejnictví. Zde byl předložen stručný nástin rozvoje této disciplíny v Československu a byla zde zhodnocena sběratelská práce muzea, jeho vystavovatelská, vědecká a vzdělávací činnost. Zvlášť byla pojednána otázka vystavovatelské činnosti historických a archeologických muzeí. Ve druhé části knihy byl představen

stručný přehled prací sovětských, francouzských, amerických a mexických muzeí [9]. Je těžké zhodnotit význam tohoto empirického materiálu pro muzea, která existovala na východní straně železné opony. Je však možné, že nejdůležitější ve zmiňovaném díle bylo to, na co poukazoval její podtitul: „Úvod do obecné a speciální muzeologie“. Jak vzpomínal později sám Neustupný nemalo do poloviny 20. století bádání věnované muzeím „odraz vlastní zkušenosti jejich autora, někdy posílený zkušeností jeho předchůdců“ a „umocněný úroveň teoretického vzoru“ [7, 28]. Neustupný se jako první snažil oprostit od tohoto empirismu, aniž by odmítal zkušenost získanou praktickou prací, a zformulovat některé obecné pozice budoucí vědy. Z počátku Neustupný vytvořil jemný rozdíl mezi teorií a metodologií na jedné straně a vědou na straně druhé. Muzeologie, se v takovém případě uvažovala jako teorie a metodologie muzejnictví, ale nikoliv jako věda. Jako odvětví teorie měla muzeologie vlastní identitu, ale jako věda neměla vlastní specifický postup výzkumu. Obecná muzeologie zahrnovala teoretické aspekty muzejní práce a byla svéráznou

syntézou speciálních muzeologií, které byly zahrnuty do muzejní činnosti specializovaných disciplín (historická muzeologie, přírodovědná muzeologie a jiné). Metody těchto specializovaných disciplín se projevovaly i v metodách speciálních muzeologií.¹ Podobné myšlenky byly rozvinuty i ve druhé Neustupného knize, která se zabývala tímto tématem, v monografii „Muzeum a věda“, která byla publikována roku 1968.

Knihy byla vydána v anglickém jazyce a proto získala na popularitě na Západě (ojedinělý případ pro východoevropskou muzeologii). Knihy byla vydána k 150. výročí založení Národního muzea v Praze a Moravského muzea v Brně [8]. Na sklonku svého života se autor ještě jednou vrátil k problému definice muzeologie jako vědy a částečně přezkoumal své dřívější námitky vůči jejímu statusu. V roce 1980 napsal Neustupný v článku „Muzeologie jako akademická disciplína“, že v souvislosti s procesy, které se udály ve vědě během posledních desetiletí, takové pojmy jako „teorie“ a „vědecká disciplína“ se v podstatě přeměnily v synonyma. To podle něj nastolilo otázku, zda-li není muzeologie jako samostatná akademická disciplína ve světě současné sociologie vědy jednoduše nepatřičná: „Co se týče muzeologie je důležité, že reálně existuje jako vědecká disciplína, nezávislá na takových názorech, které ji brání v právu na existenci nebo naopak ji uznávají jako takovou“. Při tom autor zdůraznil její mezidisciplinární heterogenní charakter tím, že upozornil, že v každé speciální muzeologii existují jako by dvě součásti: jedna přejatá ze obecné muzeologie (pro všechny shodná), a druhá pocházející ze specializované disciplíny (pro každou specifická). K odůvodnění existence muzeologie jako vědy Neustupný napsal: „Jestliže chceme porozumět roli muzeí

¹ Tuto koncepci Neustupný později uplatnil i ve své pedagogické práci [10, 55].

Přechod k jednotné teorii a metodologii muzeologie byl realizován Z. Z. Stránským a poprvé se začal uplatňovat v jiném centru české muzeologie v Brně [6, 1–2].

v současné kultuře a pochopit jejich místo v budoucnosti, je tato věda nepostradatelná.“ Nevyloučil, že muzea v jejich současné podobě skončí svoji existenci a předají své sbírky jiným institucím, například specializovaným výzkumným institucím, což ale bude znamenat změnu nikoliv podstaty, ale jen formy muzeí: „V tomto nebo jiném případě muzea zůstanou a s nimi zůstane i muzeologie“. [7] Jednotnou teorii a metodologii muzeologie Neustupný ovšem nenabídl. Ale sám fakt, že své dřívější návrhy revidoval (ačkoli jen částečně), ukazuje na intelektuální odvahu vědce a na jeho nepřerušované úvahy nad aktuálními problémy muzejnictví.

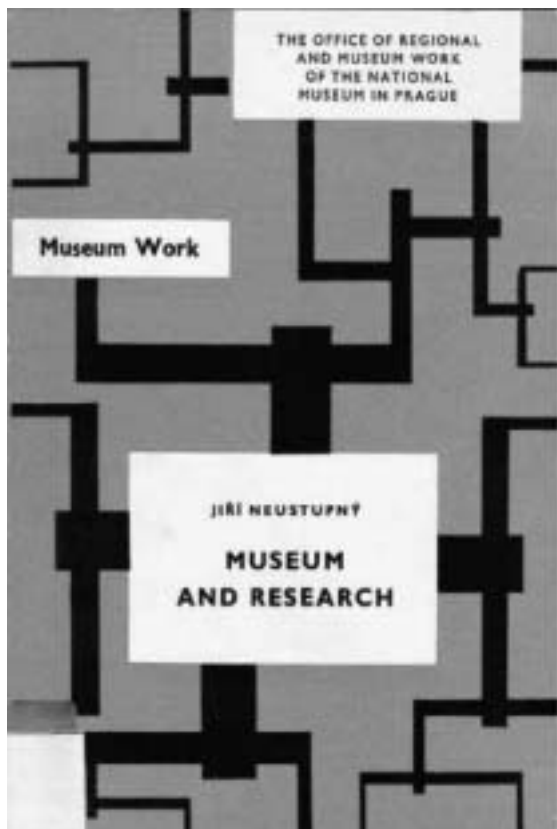
Neustupného vědecký a tvůrčí potenciál – praktické muzejnictví – se naplno uplatnil zejména v oblasti speciální (historické či spíše archeologické) muzeologie. Jeho archeologické práce v ruských překladech dosáhly většího úspěchu, než výzkum v muzeologii. Ještě v roce 1947 vyšla v Praze v ruském překladu jeho klasická práce „*Pravěké dějiny Lužice*“ [4]. Později byl v ruském jazyce publikován referát „*Historická koncepce archeologických expozic*“, přednesený na konferenci historických a archeologických muzeí ICOMu, která se konala v Leningradě a Moskvě ve dnech 9.–18. září roku 1970 [3]. Zde se Neustupný pokusil demonstrovat na konkrétním příkladě spojení svých teoretických názorů s praktickou muzejní činností. Poté, co upozornil na zkušenost historických muzeí, poukázal na to, že většina z nich se ve svých archeologických expozicích omezuje jen na klasifikaci archeologických nálezů, aniž by předkládala skutečný obraz dějin pravěké společnosti: „...jestliže vystavíme archeologické nálezy jako takové, umožníme sa-

motnému návštěvníkovi vytvořit si obraz o charakteru a vývoji primitivní civilizace. <...> A to, samozřejmě, nemůžeme vyžadovat od návštěvníků, kteří neznají archeologické metody a obecné dějiny pravěké společnosti“ [3, 1–3]. V takové situaci zůstanou nálezy jen „*prameny v neopracovaném stavu*“ a nemohou „*hrát roli důkazů existence určitých historických jevů*“ [3,4]. Jako příklad nového přístupu k této problematice nabídl Neustupný expozici zpřístupněnou v rámci Mezinárodního kongresu prehistorických a protohistorických věd v roce 1966 v pražském Národním muzeu. První kroky podniknuté k přípravě této expozice byly zcela tradiční: klasifikace archeologických nálezů a výběr těch, které by nejvýstižněji charakterizovaly „*svou historickou skupinu*“. Vybrané archeologické památky byly prezentovány v rámci archeologické kultury, ke které náležely, přičemž v každé kultuře se opakovaly pořád tytéž historické kategorie. Jelikož se jednotlivé kultury umísťovaly ve vitrinách v chronologickém po-

Proudová expozice podle koncepce Jiřího Neustupného, Národní muzeum.

řádku, pro diváka ne-
znamenalo žádnou ná-
mahu prozkoumat vý-
voj těch či oněch katego-
rií. Z toho důvodu
mohlo být správného
pochopení kultury (v me-
zích marxisticko--lenin-
ské doktríny) dosaženo
pouze v kontextu spole-
čensko-ekonomického
celku. Kultury totiž byly
*„zahrnuty do velkých socio-
ekonomických skupin a byly
představeny v expozici
v mezích historických pe-*

riod vývoje pravěké společnosti“. Proto na
místo několika vitrín bylo rozhodnuto
použít jednu velmi dlouhou (122 metrů
na délku), která se táhla se podél stěn
šesti výstavních sálů. Na zadní stěně
této vitríny byla připevněna reliéfní
lačka, na které byly vyznačeny odpoví-
dající historické periody vývoje pravěké
společnosti, *„každému <...> byly nad lištou
představeny jevy sociální a pod lištou ekono-
mické“*. Archeologické kultury ve vitríně
byly umístěny v chronologické posloup-
nosti, přičemž jedna střídala druhou.
V případě, že několik kultur existovalo
současně v různých zemích, pak násle-
dovaly řazeny za sebou. Pro větší názor-
nost byly v expozici používány i dopl-
ňující prostředky, například: *„pro zrakové
vnímání částí evoluce pravěké společnosti
byly použity různé barvy pro každou sekci“*.
Přičemž stejná barva byla použita na
odpovídající části lišty [3, 6–7].

Expozice, kterou Neustupný vytvořil, se
stala klasikou československé muzeolo-
gie a proudová expozice se dostala do
všech učebnic. Současně s tím tato idea
nové expozice přinutila další vědce
k zamyšlení. Myšlenka se vyvíjela a měni-

la. Nález objevený nedávno v archivu
Státní Ermitáže, umožnil osvětlit tuto její
„přípravnou“ fázi a říci několik slov
o kontaktech Neustupného se sovětský-
mi muzeology. Ve fondu pozůstalosti
Anastázie Petrovny Mancevičové
(1899–1982) byly nalezeny 4 dopisy,
které jí byly adresovány jako tehdejší
starší vědecké pracovníci Ermitáže, ve-
doucí skytského oddělení pravěké kul-
tury. Dopisy datované mezi 13. prosin-
cem 1957 a 29. červencem 1958 byly
podepsány *„Dr. Jiří Neustupný, vedoucí
oddělení dějin hmotné kultury Národního
muzea v Praze“* (Archiv Státní Ermitáže.
F. 13. Op. 1. Ed. chr. 189. L. 3–6). Ve stej-
ném fondu jsou uloženy i koncepty
odpovědí Mancevičové (L. 1–2). Z nich
je zřejmé, že věcná korespondence mezi
vědci započala v souvislosti s přípra-
vou nové výstavy v Národním muzeu
nazvané *„Pravěké dějiny Československa“*,
pro kterou bylo zapotřebí obstarat sád-
rové kopie některých skytských předmě-
tů uchovávaných v Ermitáži. První
dopisy Neustupného (ve fondu Mance-
vičové se nedochovaly) byly doručeny
do Leningradu 26. srpna a 25. října roku
1957. V této době však byla Mancevičo-
vá na cestách a nezvládla mu proto včas
odpovědět, koncept jejího prvního dopi-
su je tak datován až dnem 24. listopa-
du. Z tohoto dopisu vyplývá, že výběr
konkrétních exponátů pro zhotovení
kopií provedla osobně. Vybrala ty expo-
náty, které *„nejlépe vyjadřují podstatu
umění tzv. zvířecího stylu“*. Jednalo se
o 7 předmětů: 1) jelen z Kostromovské
osady, 2) dravec ze Zlatého kurhanu na
Krymu, 3) kovový štítek – los z kurha-
nu Soloch, 4) deska – hlava ptáka z kur-
hanu V. v okolí Žurovky, 5) deska –
postava ptáka z kurhanu G. v okolí
Žurovky, 6) figura losa, který byl nale-
zen tamtéž, 7) helma pro koně z oblasti

Kubáně, které zachycující k tomu i dvě hlavy losa (L. 1 daného díla). Již během několika dní (27. listopadu) bylo do Prahy odesláno 14 odlitků všech sedmi předmětů. Helma pro koně byla zhotovena ve třech exemplářích pro svou mimořádnou křehkost a naopak jelen z Kostromovské osady byl z důvodu své bytelnosti odlit pouze jednou, ostatní exponáty došly ve dvou exemplářích. „Ze čtrnácti odlitků bylo polychromováno pouze sedm, zbylé byly dodány pouze jako sádrová kostra proto, aby jste v případě jejich rozbití cestou mohli vytvořit nové.“ Všechny odlitky byly provedeny pouze z lícu předmětu (L. 2.).

V souvislosti s připravovanou expozicí v Praze a jejími specifiky, které zmiňuje ve svých dopisech Neustupný, můžeme označit za mimořádně zajímavé i to, že přibližně ve stejné době se stejnou ideovou cestou vydali i spolupracovníci oddělení pravěké kultury Ermitáže: v roce 1957 zde totiž vznikla výstava nazvaná „Starší dějiny Leningradské oblasti“, na které se velice aktivně využíval naučně pomocný materiál (prokreslování, grafiky, makety, fotografie), a o něco později na přelomu padesátých a šedesátých let byly podobné zásady základem pro novou expozici skytské kultury [1; 2]. Idea tvůrců těchto expozic [5, 220–223] se ubírala stejným směrem jako u jejich českých kolegů: byli stejného názoru, že „archeologická klasifikace nemá dostatek možností, aby přeměnila nálezy z historických pramenů v dokumenty, které by charakterizovaly jevy historie“ a pro její „oživení“ jsou nepostradatelné zvláštní muzeologické a muzeografické postupy. Níže uvedené opublikované dopisy Jiřího Neustupného umožňují nový pohled na dějiny sovětské archeologické muzeologie a upřesňují vědeckou biografii vynikajícího českého muzeologa. Dopisy

jsou napsané na stroji na oficiálních formulářích Národního muzea, obsahují vlastnoruční podpis v ruském jazyce „Неуступный“ a podepsané jsou „Dr. Jiří Neustupný, vedoucí oddělení dějin hmotné kultury Národního muzea v Praze“. Jejich zveřejnění bylo umožněno laskavým svolením Státní Ermitáže.

Seznam použité literatury a pramenů

- Галанина Л., Доманский Я. Об экспозиционной работе отдела истории первобытной культуры // Сообщения Государственного Эрмитажа. Л., 1962. Т. XXII. С. 3-6.
- Гроздилов Г. П., Столяр А. Д. вопросу о построении музейной археологической экспозиции // Советская археология. 1958. № 4. С. 227-231.
- Неуступный И. Историческая концепция археологических экспозиций [Б.м., Б.г.] (Машинописный текст на 8 скрепленных листах) // Библиотека РАН. Шифр: 1970 г/ 764.
- Неуступный Ю. Первобытная история Лужицы. Прага, 1947.
- Тихонов И. Л. Археологическое музееведение: постановка проблемы // Музеология – музееведение в XXI веке: Проблемы изучения и преподавания. Материалы международной научной конференции, Санкт-Петербург, 14 – 16 мая 2008 года. СПб., 2009. С. 219-227.
- Nekuža P., History of the Czech museology school // Доклад, представленный на второй международной научной конференции «Музеология – музееведение в XXI веке: Проблемы изучения и преподавания», 19 – 21 мая 2010 г., Санкт-Петербург.
- Neustupný J., Museology as an academic discipline // Museological working papers. 1980. No 1. P. 28-29.

Neustupný J., Museum and research. Prague, 1968.

Neustupný J., Otázky dnešního muzejnictví. Praha, 1950

Stranský Z. Z., Archeologie a muzeologie. Brno, 2005.

Stransky Z. Z. In memoriam Jiří Neustupný // Museological working papers. 1981. No 2. P. 6-7.

**Dopisy Jiřího Neustupného
Anastázii Petrovně Mancevičové
13. 12. 1957 – 29. 07. 1958²**

L. 3. 13. 12. 57

Velevážená kolegyně,

velice Vám děkuji za dopisy, ve kterých nás informujete o odeslání odlitků skytských předmětů; čekáme jejich doručení každým dnem.

Dovolte, abych Vám vyjádřil hlubokou vděčnost a řekl Vám, že Váš institut pomohl velkou měrou k realizaci výstavy „Pravěké dějiny Československa“. Díky Vám jsou mezi prehistorickými materiály této doby tak významné předměty, které reprezentují skytské umění. Byli bychom rádi, kdybyste nám sdělila, které prehistorické předměty z Československa Vám máme dodat na začátku příštího roku jako výměnu za odlitky, které nám posíláte.

Ještě jednou Vám velice děkuji za Vaši práci, laskavost a neobyčejnou ochotu.

S úctou a pozdravem

Dr. Jiří Neustupný, vedoucí oddělení dějin hmotné kultury Národního muzea v Praze“.

8. 01. 58. L. 4.

Velevážená kolegyně,

oznamujeme Vám, že jsme ke konci prosince v pořádku obdrželi všechny odlitky skytských předmětů. Dovolte, abych Vám i řediteli Ermitáže profesorovi M. I. Artamonovi vyjádřil hlubokou vděčnost.

Odlitky jsou provedeny krásně a znamenitě, a tak má Váš institut velkou zásluhu na dokončení výstavy „Pravěké dějiny Československa“. Tyto odlitky budou na výstavě zařazeny mezi evropskými vis-à-vis a budou dobře reprezentovat vysokou úroveň skytského umění.

Doufáme, že Vy i všichni ostatní vedoucí pracovníci Ermitáže navštívíte naši novou výstavu, která bude zahájena koncem roku 1958.

S úctou a pozdravem a přáním mnohého štěstí do Nového roku Vám i všem Vaším spolupracovníkům přeje

Dr. Jiří Neustupný, vedoucí oddělení dějin hmotné kultury Národního muzea v Praze“.

L. 5. z 10. 04. 58

Velevážená kolegyně!

Děkuji Vám za dopis ze 16. března tohoto roku a současně Vám děkuji za publikaci doručenou Vaší kolegyní M. P. Vaulinovou, která nás před několika dny navštívila a shlédla naši novou výstavu. Může Vám podat zprávu o výstavě stejně jako profesor Borisovskij, který navštívil naše muzeum během příprav výstavy.

Katalog naší výstavy bude vytištěn v létě tohoto roku; dovolíme si Vám poslat jeden

² Archiv Státní Ermitáže.
F. 13. (F. A. Mancevič). Op. 1.
Ed. chr. 189. L. 3–6

výtisk. Současně Vám posíláme několik fotografických snímků, na základě kterých můžete posoudit charakter naší výstavy. Nemá archeologický, ale historický charakter. Každý exponát představuje typ, který reprezentuje určitý jev z oblasti ekonomie, společnosti nebo duchovní kultury. Každá archeologická kultura je uvedena na základě hlediska a synchronizace kultur je představená vzájemnou polohou hledisek věnovaných jednotlivým kulturám.

Na výstavě se nachází velké množství modelů, rekonstrukcí, rubrik a fotografií. Osídlení v různých epochách pravěké historie kultury je představeno na situačních mapách.

Hlavní náplň výstavy je věnována vývoji [L. 5 ob.] na teritoriu ČSSR, na protilehlé straně sálů je československý vývoj konfrontován se stručným přehledem hlavního evolučního směru ve zbytku Evropy. Všechny kultury jsou opatřeny výkladem z magnetofonového záznamu umocněného třemi stupni světelných efektů a pohyblivou konstrukcí pro zvláště významné předměty.

Z tohoto krátkého shrnutí můžete seznat, že se na výstavě nachází mnoho nových experimentů, a že by Vám stálo za to nás navštívit. Vaše osobní návštěva by nás velice potěšila.

S úctou a pozdravem

Praha, 10. dubna 1958,

Dr. Jiří Neustupný

(razítko oddělení pravěké kultury)“

L. 6. z 29. 7. 58.

Velevážená kolegyně!

Velice Vám děkuji za Váš zájem, který věnujete naší práci a omlouvám se, že teprve

nyní Vám mohu poslat sérii fotografií naší výstavy „Pravěké Československo“. Velice mě těší, že Vám kolegyně Vaulinová předala vydání, které od nás obdržela při návštěvě našeho muzea.

Velice si vážím Vašeho názoru na mou knihu „Pravěká kultura Lužice“, která byla vydaná v německém a českém překladu. Psal jsem ji během války za německé okupace tajně a tímto způsobem jsem ji mohl vydat ihned po skončení války v roce 1946. Již dlouho jsem přítelem Lužických Srbů a domnívám se, že u mě v knihovně se nachází veškerá lužická literatura.

Dovolím si Vám poslat během několika týdnů vydání „Grafické relativní chronologie Československa“, která bude doplněna obsáhlým resumé v ruském jazyce.

Přijměte prosím výraz vděčnosti a přání mnoha dalších tvůrčích úspěchů.

S hlubokou úctou a pozdravem

(J. Neustupný)“

Přeložila Anna Novotná

Monitorování vlivu světla na sbírkové předměty v expozicích – „světelný životopis“

Martina Ohlidalová, Petra Vávrová

muzejní konzervace

Exhibits constitute broad scale of organic and inorganic materials which can be damaged by unsuitable climatic and light conditions during their storage or exposition. Therefore one should consider all possible risks of damage of the exhibits and one should proceed with maximal accuracy and knowledge of recommended parameters of light sources when preparing an exposition. In this respect the most advanced institutions have been some of the libraries and archives having much experience notably with exhibiting light-sensitive coloured printouts, manuscripts and art prints. Commonly, when exhibiting light sensitive objects these institutions utilize a form called „curriculum vitae“ in which there is a record of basic specifications of the exposition. The form is always filed and stored together with the object and the recorded specifications should serve the future decision-making regarding light sensitive archive documents. It is necessary to introduce „curriculum lucis“ into the museum area as well and this way to ensure responsible controll of luminous conditions of light sensitive exhibits during exposition.

Keywords: curriculum vitae, conservation, restoration, archives documents, exhibition

Sbírkové předměty tvoří široké spektrum organických a anorganických materiálů, které mohou být nevratně poškozeny nevhodnými klimatickými a světelnými podmínkami při uložení či jejich vystavování. Z tohoto důvodu musí být vždy brán zřetel na veškerá možná rizika poškození sbírkových předmětů a při přípravě výstav postupovat s maximální pečlivostí a znalostí doporučených parametrů světelných zdrojů.

Klimatické podmínky vystavování by měly být v expozičních prostorech konstantní, vyhovující chemické podstatě vystavovaných předmětů. V praxi je dnes již běžně zaznamenávána teplota a relativní vlhkost vzduchu v expozičním prostředí. Znám je také nebezpečný účinek světla (zejména ultrafialové složky světelného spektra) na stabilitu některých organických látek. Z tohoto důvodu je tedy nezbytné nejen znát dopo-

ručené dávky dopadajícího světla na vystavované sbírkové předměty a typ světelného zdroje, ale stejně důležité je také tyto parametry zaznamenávat a evidovat je spolu se světlocitlivými sbírkovými předměty jako součást dokumentace. V tomto ohledu jsou dnes nejdále knihovny a archivy, které mají bohaté zkušenosti zejména s vystavováním světlocitlivých kolorovaných tisků, rukopisů a grafických listů. Běžně je v těchto institucích využíván pro vystavování citlivých předmětů na světlo formulář označovaný jako „světelný životopis“, ve kterém jsou zaznamenávány základní údaje o podmínkách vystavování. Formulář je vždy evidován a ukládán spolu s archiválií a zaznamenané údaje v něm by měly v budoucnu sloužit při rozhodování o dalším vystavování světlocitlivé archiválie. Je nezbytné zavést používání „světelného životopisu“ také do muzejního prostředí a zajistit tak zodpovědnou kontrolu nad expo-

Ing. Martina Ohlidalová
Národní muzeum; Oddělení správy, evidence a péče o sbírky Historického muzea, email: martina_ohlidalova@nm.cz

Petra Vávrová
VŠCHT Praha; Ústav chemické-technologie restaurování památek, The Getty Conservation Institute, Science Department

zičními světelnými podmínkami sbírkových předmětů citlivých ke světlu.

Vliv světla na sbírkové předměty

Všechny materiály tvořící sbírkové předměty jsou vystaveny během svého života vnějším degradačním vlivům. Velmi významným degradačním faktorem ovlivňujícím životnost sbírkových předmětů je světlo. Světlo poškozuje většinu materiálů organického původu, ale zároveň je určitá osvětlenost předmětů nezbytná, aby objekty vytvořené z těchto světlocitlivých materiálů byly dostatečně viděny návštěvníky i badateli. Vzhledem k tomu, že světlo jako degradační faktor většinou nepůsobí samostatně, ale v kombinaci s dalšími degradačními faktory, označujeme toto spolupůsobení pojmem fotochemická degradace.

Probíhají-li degradační reakce pouze při působení světla, mluvíme o fotolýze. Pokud tyto reakce byly iniciovány světlem za současného působení kyslíku, pak se degradační reakce označují jako fotooxidace. Uvádí se, že fotooxidace probíhá při vlnových délkách nad 253,7 nm a že při kratších vlnových délkách než 253,7 nm probíhá fotolýza. Dominujícím procesem v reálném prostředí je fotooxidace, již podléhají všechny syntetické i přírodní polymery. Pokud jsou degradační reakce vyvolány světelným zářením v reálných podmínkách - v praxi je používán pojem fotodegradace.

Fotodegradační reakce jsou tedy vyvolány absorpcí světelného záření. Rychlost těchto reakcí je ovlivněna některými vnitřními i vnějšími degradačními faktory jako jsou např. teplota, relativní vlhkost vzduchu, přítomnost kyslíku a vzdušných polutantů, typ použitého

světelného zdroje, resp. záření a jeho vlastnosti, hodnota pH materiálu, podmínky uložení, atd. Důsledkem fotodegradačních reakcí jsou fyzikální změny materiálů sbírkových předmětů. Ty se nejčastěji projevují změnou barvy (zežloutnutím, vyblednutím), zkrěhnutím, vznikem prasklin a změnou mechanických vlastností materiálů. Vzhledem k tomu, že změna vlastností materiálu v důsledku ozáření je kumulativní, mohou být předměty poškozeny i při nízké hladině osvětlení, je-li doba expozice dostatečně dlouhá – platí zákon reciprocity. Z toho tedy vyplývá, že neexistuje bezpečná hranice světelné expozice pro materiály citlivé na světlo a že důsledky vyvolané fotodegradačními reakcemi jsou nevratné.

Skrytým, velmi nebezpečným a zatím ne příliš často sledovaným problémem jsou pokračující změny barevnosti a dalších vlastností vystaveného předmětu i po skončení výstavy a následném dlouhodobém uložení ve tmě. Zde se mohou projevit tzv. post-radiační efekty a s tím spojená pokračující degradace materiálů. Tyto jevy jsou pravděpodobně způsobeny nastartováním degradačních reakcí vlivem záření v průběhu expozice, které ještě i ve tmě stále dobíhají.

Vzhledem k již dříve zmíněnému faktu, že účinek světla má kumulativní charakter, je nutné přesně znát množství světelné energie, které v minulosti předmět již absorboval. Při přípravě výstav by potom měla být věnována velká pozornost výběru vhodných zdrojů umělého světla pro osvětlení exponátů. Z tohoto důvodu by měl být také v muzeích u sbírkových předmětů citlivých na světlo používán tzv. „světelný životopis“. Zde by měly být opakovaně zaznamenávány základní údaje o podmín-

kách vystavení. Konkrétně by se mělo jednat o záznam typu použitého světelného zdroje a jeho radiometrické a fotometrické veličiny, doby vystavování, intenzity osvětlení a samozřejmě také teploty a relativní vlhkosti expozičního prostředí. Formulář by měl vyplnit vždy restaurátor po ukončení výstavy a poté by měl být pečlivě archivován. V příloze tohoto článku je uveden „světelný životopis“ vyvinutý pro potřeby Národního muzea.

Zdroje umělého světla

Při výběru vhodného světelného zdroje je nutné si uvědomit, že řada světelných

zdrojů (např. žárovky, halogenové žárovky či zářivky) emitují kromě světelné energie také energii tepelnou. Současný muzejní trend z tohoto důvodu upřednostňuje „studené“ tepelné zdroje jako jsou např. optická vlákna či světelné kabely. Až na základě typu použitého světelného zdroje je nutné zvolit vhodný způsob umístění použitých zdrojů světla (konkrétně světelné zdroje emitující teplo nemohou být umístěny uvnitř vitrín s vystavovanými předměty bez regulace teploty). Pro každý typ světelného zdroje je nutné zjistit další nezbytnou informaci a tou je podíl a intenzita ultrafialové složky záření.

Tab. 1. Typické vlastnosti některých světelných zdrojů

zdroj světla	teplota chromatičnosti	index podání barev	podíl UV záření	měrný světelný výkon
normální žárovky	2 800	100	60 – 80	8 – 21
halogenové žárovky	2 800 – 3 200	100	49 – 130	15 – 28
zářivky	–	–	40 – 130	30 – 90
teple bílá	2 700 – 3 300	85 – 95	80	63 – 96
neutrálně bílá	3 300 – 5 000	57 – 95	85	76
chladné denní světlo	5 000 – 6 500	72 – 97	110	65 – 90
vysokotlaká rtuťová výbojka s luminoforem	4 000	45	50 – 100	36 – 54
halogenidová výbojka	4 300 – 4 900	65 – 69	150 – 600	58 – 115
nízkotlaká sodíková výbojka SOX	1 700	44	0	123 – 200
vysokotlaká sodíková výbojka SON	1 950 – 2 150	20 – 65	30 – 70	67 – 138
vysokotlaká sodíková výbojka SON „bílý sodík“	2 500	85	–	46
jasné modré nebe	15 000	100	1 600	–
částečně zatažené nebe	8 000	100	800	–
zatažené nebe	6 000	100	540	–
přímé slunce	4 100 – 5 600	100	400	–

Světelné zdroje

Umělé zdroje v porovnání s přírodním zdrojem světla mají mnohé nevýhody, ale i výhody. K nevýhodám lze přiřadit kvalitu podání barev a určitou energetickou náročnost. Mezi výhody patří, že tyto zdroje dávají přesně definované světlo z hlediska spektrálního složení, přesně definovaný a volitelný měrný výkon, záření není závislé na denní době a na přírodních podmínkách tak jako sluneční světlo. Při ochraně historických i současných sbírkových fondů mají význam následující zdroje.

Nejvíce používané umělé zdroje světla jsou žárovky a zářivky. Žárovky produkují jen velmi malý podíl UV záření a zpravidla nevyžadují použití žádných UV filtrů. Větším problémem je uvolňování velkého množství tepelné energie. U zářivek je podíl UV záření podstatně vyšší, a proto se doporučuje použití ochranných UV filtrů, ochranných skel, UV laků apod. Optimální je použití zdroje s vysokou účinností přeměny elektrické energie na světlo, mezi něž rozhodně nepatří žárovky, a to ani halogenové.

- **Žárovky** produkují světlo průchodem elektrického proudu wolframovým vláknem, které jej zahřívá na cca 2700 °C. Žárovky přeměňují pouze malý podíl elektrické energie na světlo (mají tedy nízký měrný světelný výkon) a zbytek energie je převáděn na teplo. Žárovky také produkují malý podíl ultrafialového záření (přibližně 75 $\mu\text{W}\cdot\text{lm}^{-1}$) a tato hodnota je dosud považována za přijatelné množství záření, které významně nepoškozuje sbírkové předměty. Při osvětlení žárovkou se proto nepožaduje filtrace světla. Výhodná je i nízká cena žárovek. Díky vysokému podílu infračerveného záření nejsou žárovky vhodné pro vnitřní osvětlení vitrín.

- **Halogenové žárovky** byly vyvinuty z tradičních žárovek. Příměsí halogenu (např. bromu) do plnicího plynu v baňce z křemenného skla se významně prodlouží životnost wolframového vlákna. Na výrobu baňky je vzhledem k vyšší pracovní teplotě žárovky nutné použít křemenné sklo. Toto sklo propouští ultrafialové záření, a proto světlo halogenových zářivek obsahuje vyšší podíl tohoto záření a je nutné je filtrovat. V poslední době se na trhu objevily zlepšené halogenové žárovky, u nichž bylo křemenné sklo modifikováno tak, že pohlcuje větší podíl UV záření.

- **Zářivky** se vzhledem ke svým vysokým měrným světelným výkonům (až 100 $\text{lm}\cdot\text{W}^{-1}$) staly běžným prostředkem osvětlení kanceláří, provozoven a prostor veřejných institucí. Mají určité nevýhody tam, kde je důležitá přesná reprodukce barev. Zářivky představují nízkotlaké rtuťové výbojky, ve kterých vzniká světlo tím, že ve skleněné trubici jsou vlivem elektrického pole mezi elektrodami vybuzeny páry rtuti k emisi ultrafialového záření. Lumínor na vnitřním povrchu skleněné trubice přeměňuje toto ultrafialové záření na viditelné světlo. Podíl ultrafialového záření se pohybuje kolem požadované hodnoty 75 $\mu\text{W}\cdot\text{lm}^{-1}$. Jejich výhodou je, že mají poměrně velkou životnost a vyzařují malé množství tepla. Pro osvětlení galerií a muzeí se doporučují zářivky s náhradní teplotou chromatičnosti 3000 až 4000 K a s indexem podání barev R_a kolem 95.

- Stále častěji se používají kompaktní zářivky, u nichž je tenká zářící trubice ohnuta tak, že se dosáhne rozměrů běžných žárovek. Hlavní výhodou je opět vysoký měrný světelný výkon a dlouhá životnost.

Vhodné osvětlení vitrín pomocí bodových světel (Huntington Library, USA)

- V současné době se ve výstavnictví prosazují **výbojky**. Často jsou používány k osvětlení depozitářů, chodeb, pomocných prostor apod. Používají se především k nouzovému osvětlení a k venkovnímu osvětlení, např. historických budov.
- V případě **halogenidových** (metalhalidových) **výbojek** je světelné spektrum vzniklé obloukovým výbojem rtuťových par vylepšeno přidáním jodidů kovů a jodidů vzácných zemin ke rtuti. Halogenidy se částečně vypaří, jestliže výbojka dosáhne své normální pracovní teploty. Halogenidové páry potom disociují v horkém oblouku ve výbojové trubici na halogen a kov. Vypařený kov vyzařuje spektrum, které vhodně upravuje cel-

kové spektrum výbojky. Halogenidové výbojky mají vysoký měrný světelný výkon, nízké tepelné vyzařování a extrémně dlouhou životnost. Moderní halogenidové výbojky mají podání barev vynikající (index R_a až kolem 92). Nevýhodou je vysoký podíl ultrafialového záření ve vyzařovaném světle.

- **Nízkotlaké sodíkové výbojky** jsou založeny na obdobném principu jako zářivky. V tomto případě je ale viditelné záření vytvářeno přímo sodíkovým výbojem a proto tyto výbojky vyzařují monochromatické žluté světlo. Mají mimořádně velký měrný světelný výkon, velmi nízký index podání barev a dlouhou životnost. Používají se většinou k nouzovému osvětlení.
- **Výbojová trubice** vysokotlakých sodíkových výbojek obsahuje přebytek sodíku a rtuti. Náhradní teplota chromatičnosti a index podání barev se zvyšují se stoupajícím tlakem par sodíku. Výbojka zvaná „bílý sodík“ pracuje při tlaku sodíkových par 95 kPa, vyzařuje energii v rozsáhlé části viditelného spektra a má příja-

Tab. 2. Energetická bilance vybraných světelných zdrojů

zdroj světla	záření celkem [%]	podíl záření v oblasti		
		UV [%]	VIS [%]	IR [%]
žárovka standardní, 200 W	85 – 90	< 0,1	9	80
žárovka halogenová, 100 W	85 – 90	0,1 – 1,3	7 – 12	75 – 80
zářivka, bílá, 5 W	55 – 60	0,6 – 0,8	18 – 20	40
výbojka rtuťová vysokotlaká s luminoforem, 400 W	70 – 75	2 – 4	15	55
výbojka halogenidová, 400 W	65 – 80	2 – 4	25	60 – 65
výbojka sodíková vysokotlaká, 400 W	60 – 75	< 0,5	30	45–50
výbojka xenonová, 400 W	65 – 80	6	50	44

telné podání barev (index R_a kolem 85). Používá se k intenzivnímu osvětlení výstavních prostor.

Pro pracovníky muzeí, archivů a galerií je velmi důležité znát alespoň orientačně základní vlastnosti různých zdrojů světla, které shrnuje Tabulka 2.

Typy eliminace ultrafialového záření

Před každou instalací výstavy by tedy měly být nejprve proměřeny světelné podmínky vystavování a měl by být znám zdroj použitého osvětlení. V případě, že použité světelné zdroje emitují ultrafialovou složku záření, je nutné ji eliminovat. Existuje několik dostupných způsobů eliminace ultrafialového záření, které jsou vyjmenovány níže.

- **Vrstvené sklo** představuje sendvič, který se vyrábí spojením tabulí silikátového skla pomocí fólií z polyvinylbutyralu. Tato polymerní fólie obsahuje UV absorbér schopný účinně bránit prostupu ultrafialového záření (až z 99 %). Další výhodou vrstevnatého skla je, že je obtížně porušitelné a v případě, že jsou použity k zasklení oken, příp. výstavních vitrín, omezují možnost zcizení exponátů. Jejich nevýhodou je poměrně vysoká cena a vysoké náklady na výměnu zasklení.
- **Filmy plastů** jsou určeny především pro použití na vnitřním povrchu okenního skla či k ochraně skel výstavních vitrín. Jsou vyráběny ve formě čirých i reflexních filmů, které jsou schopné absorbovat ultrafialové záření. Tyto filmy, většinou vyrobené z polyethylentereftalátu (PET), jsou vícevrstvé a obsahují UV absorbér. Z hlediska ochrany sbírkových předmětů proti světlu jsou vyráběny především většinou vícevrstvé reflexní filmy. V tomto případě je na film z polyethylentereft-

talátu ve vakuu nanese tenká vrstva vhodného kovu (stříbro, zlato, bronz, nikl/chrom, nerezavějící ocel), která dodává filmu kovový lesk (tzv. zrcadlový efekt). Kovová vrstva je chráněna povrchovým filmem z polyethylentereftalátu. Tyto filmy mají výrazně nižší propustnost pro viditelné světlo (18-47 %) i ultrafialové záření (cca 1 %). Významně odrážejí infračervené záření a mají proto termoizolační účinek. Jsou jednostranně průhledné, proto nejsou vhodné k použití na ochranu oken historických budov. Filmy tohoto typu rovněž snižují nebezpečí zranění osob rozbitým sklem a znesnadňují, zvláště když jsou použity vícevrstvé typy i pokusy o vloupání do objektu. Filmy filtrující UV záření jsou většinou aplikovány na již existující okenní skla. K lepení filmů na sklo jsou v podstatě používány dva adhezivní systémy. Jsou to adheziva citlivá na tlak poskytující relativně měkký a lepivý spoj a polymethakrylátová adheziva aktivovaná vodou poskytující tvrdý a nelepivý spoj. V některých případech je z technologických důvodů UV absorbér přidáván i do lepidla.

- Dále mohou být pro ochranu sbírkových předmětů používány **tvrdé desky** zhotovené z polymethylmetakrylátu (PMMA) a polykarbonátů (PC) obsahující rozptýlený UV absorbér. Některé desky plastů (obsahující polymer a UV absorbér) mají výrazné

Vhodné osvětlení vitrín pomocí bodových světel (Národní muzeum, ČR)

ultrafialové absorpční vlastnosti, ale nedoporučují pro přímé zasklívání objektů. Jejich použití se naopak doporučuje tam, kde je žádoucí, aby tyto filtry zachytily světelné záření, které vyzařují světelné zdroje pracující s výbojem rtuti (zářivky, vysokotlaké výbojky). Výhodou těchto desek je, že jsou relativně levné a že mají dlouhou životnost (předpokládá se až 15 let). Nevýhodou ve srovnání se sklem je nízká odolnost proti poškrábání a snadná hořlavost.

- Filmy absorbující UV záření mohou vzniknout i odpařením roztoků plastů nanesených na povrch skla. Tyto **nátěry plastů**, schopné absorbovat ultrafialové záření, jsou připravovány smíšením roztoku vhodného polymeru (většinou polymethylmethakrylát, akrylátových kopolymerů, někdy i triacetátucelulózy) s UV absorbérem. Slabým místem těchto nátěrů, pokud nejsou naneseny v továrně, je především jejich nerovnoměrné nanesení na plochu skla a tedy i jejich nepravidelná transparence a ochranná účinnost. Nevýhodou je i snadná zranitelnost nátěrů poškrábáním. Filmy vzniklé odpařením nátěrů většinou rychle stárnou, praskají a odlupují se. Dnes se málo používají.

Muzejních objekty a jejich citlivost k expozici světlem

Míra možného poškození muzejních objektů světlem závisí v případě viditelného záření na intenzitě osvětlení (tzv. osvětlenosti) uváděné v luxech [lx] a době osvitu uváděné v sekundách [s]. V případě doprovodného ultrafialového a infračerveného záření závisí míra poškození na intenzitě ozáření (tzv. ozářenosti) uváděné ve [W.m⁻²] a době ozáření uváděné v sekundách [s]. Součinem

osvětlenosti a doby osvitu získáme veličinu označovanou jako osvit [lx.s]. Součin ozářenosti a doby ozáření je dávka ozáření vyjadřovaná v jednotkách [W.s.m⁻² = J.m⁻²]. V souvislosti s osvětlováním exponátů a mírou jejich možného poškození se uplatňuje tzv. **reciproční zákon**. Podle něj míra poškození muzejních předmětů je stejná i při relativně velkých změnách osvětlenosti či doby osvitu za podmínky, že hodnota osvitu zůstává konstantní.

Citlivost na světlo jednotlivých sbírkových materiálů je klasifikována jak z hlediska intenzity osvětlení, tak z hlediska doby expozice obvykle vztažené na dobu 1 roku. Sbírkové předměty lze na základě těchto charakteristik rozdělit do tří kategorií citlivosti na světlo: I. citlivé, II. středně citlivé a III. odolné. Dle normy ISO R105 (Blue Wool Standards) lze tyto tři kategorie citlivosti popsat osmi stupni ISO, na základě parametru tzv. „právě rozlišitelného poškození“ – JNF (just notifiable fade), kdy se nepředpokládá účinek UV složky světelného spektra. Následující tabulka shrnuje kategorizování citlivosti materiálů na světlo.

Tab. 3. Kategorizace muzejních objektů dle citlivosti na světlo^{1,4}

kategorie citlivosti	stupně ISO	hodnota expozice způsobující JNF [Mlx h]	doba nezbytná k vyvolání JNF [[Mlx.h]]
I (citlivé)	1	0,4	100
	2	1,2	
	3	3,6	
II (středně citlivé)	4	10	250
	5	32	
	6	100	
III (odolné)	7	300	3 500
	8	900	

Tab. 4. Kategorizace muzejních objektů dle citlivosti na světlo^{1,3,4}

kategorie citlivosti	doporučené podmínky expozice	objekty
I (citlivé)	do 50 lx 12 000 lx.h/rok	pastely, akvarely, kvaše, barevné tiskařské barvy, psací inkousty, tónované papíry, novinový papír, rukopisy, miniatury, tisky a grafiky, historická barevná fotografie, většina přírodních barviv na textilu, peří, kožešiny, tapiserie, tapety, přírodní vlákna, barvené usně, malované a barvené dřevo, biologické sbírky, etnografické předměty, pigmenty citlivosti ISO 1, 2 a 3 včetně gumiguty, mořeny, indiga, světlíce barvířské a kurkumy
II (středně citlivé)	do 200 lx 42 000 lx.h/rok	textil barvený stálými barvivy, temperové a olejové malby, moderní barevná fotografie (přibližně od roku 1980), barvené diapositivы, dřevovina, hadrový papír, nebarvená useň, nebarvené dřevo a laky, freska, rohovina, kost, slonovina, některé plasty a všechny pigmenty citlivosti ISO 4, 5 a 6 včetně karmínového, mořenového a alizarinového laku, indické žlutě a rumělky
III (odolné)	Neomezené	kovy, kámen, sklo, keramika, smalt, plasty, syntetické pryskyřice, zlatem nebo selenem tónované nebo jinak trvale zpracované fotografie, většina minerálů a všechny pigmenty citlivosti ISO 7 a 8 včetně moderních barev nejvyšší kvality

Na základě řady literárních zdrojů lze zařadit muzejní objekty do těchto tří kategorií citlivosti na světlo. Pro každou kategorii existují doporučené limity maximální intenzity osvětlení a doporučená roční doba expozice. Tyto limity a výčet materiálů jednotlivých kategorií citlivosti na světlo shrnuje Tab. 4.

Závěr

Každý sbírkový předmět musí být před jeho umístěním do expozice odborně posouzen z hlediska jeho náchylnosti k poškození světlem. Už při přípravě expozice je tedy nezbytná spolupráce s odborníky z oblasti preventivní konzervace či restaurátory, kteří by měli rozhodnout o nejvhodnějším způsobu vystavení sbírkových předmětů citlivých ke světlu. Pokud není možné pro vystavování sbírkových předmětů zajistit bezpečné klimatické a světelné podmínky jejich vystavení, je nezbytné vystavovat

kvalitní reprodukce a faksimile originálů. Dále musí být vždy zváženo způsob osvětlení při výstavách, jeho intenzita, použité světelné zdroje a především délka expozice a s ní spojené dávky světelného záření absorbované vystaveným sbírkovým předmětem. Všechny tyto údaje je nutné zaznamenat do „světelného životopisu“ sbírkového předmětu, který je poté dále archivován.

U velmi citlivých materiálů ke světlu jsou přípustné expoziční hodnoty osvětlení natolik nízké, že je tomu nutné přizpůsobit celý charakter výstavy. Metody vystavení a osvětlení těchto sbírkových předmětů proto musí mít takovou úroveň, aby na jedné straně bylo zabezpečeno jejich co nejmenší poškození a na druhé straně bylo umožněno jejich co nejlepší vidění návštěvníkem. V těchto případech se lze nejčastěji setkat s velmi tmavými expozicemi se slabým osvětlením, s expozicemi využívajícími světelné

ného zdroje zaměřeného na sbírkový předmět až po jeho spuštění návštěvníkem (např. interaktivní tlačítka) či expozice, kde jsou výstavní vitríny s předměty citlivými na světlo zakryty tmavým separačním materiálem, který si návštěvník v průběhu prohlídky krátkodobě odkryje.

Výsledky vznikly za podpory MŠMT ČR při řešení výzkumného záměru MSM 604 613 73 02.

Literatura

NÁRODNÍ ARCHÍV: Zásady vystavování archiválií v Národním archivu v Praze. Závěrečná zpráva grantového úkolu, Národní archiv, 2000.

ĐUROVIČ, M. a kol.: Vliv světla a ultrafialového záření na archivní dokumenty (Závěrečná zpráva grantového úkolu). Státní ústřední archiv v Praze, Praha 2001.

ĐUROVIČ, M.: Vliv světla a UV záření na knižní, archivní, muzejní a galerijní sbírky. Závěrečná zpráva grantového úkolu, Národní archiv, 2008.

ŠTEFCOVÁ, P. (ed.): Preventivní ochrana sbírkových předmětů. Národní muzeum, Praha 2001, s. 62. ISSN: 80-7036-129-8

ZELINGER, J.: Poškození muzejních sbírek vlivem světla a ochrana proti němu. Sborník přednášek z odborného semináře, 6.-8. 5. 2000, Národní muzeum, s. 37-55.

THOMSON, G.: The Museum Environment. Elsevier, Second Edition, 1994, p. ISBN: 978-0-7506-2041-3.

VÁVROVÁ, P.: Studium vlastností vybraných UV filtrů na polymerní podložce. Diplomová práce. Praha 2001.

VÁVROVÁ, P.: Vliv viditelného světla na archivní dokumenty. Disertační práce. Praha 2010.

Protokol o vystavení,
Historické muzeum – Národní muzeum

		<h1>PROTOKOL O VYSTAVENÍ</h1>		Inventární číslo:	
Předmět:					
Kategorie citlivosti:		Doporučená intenzita osvětlení [lux]:		Celková roční doba expozice [lux.h/rok]:	
Název výstavy a místo konání:					
Datum zahájení výstavy:		Datum ukončení výstavy:		Otevírací doba:	
Použité zdroje světla a jejich charakterizace:			Intenzita osvětlení [lux]:		
			Průměrná teplota [°C]:		
			Průměrná relativní vlhkost [%] :		
Vypracoval:			Datum:		

Ochrana slovenského pamiatkového fondu v čase existencie tzv. slovenského štátu

Miroslav Palárik

The Ministry of Education and Edification tried secure protection of collections in Slovak museums through The Union of Slovak museums. The situation became even more complicated in the second half of the year 1944, because of war operations on our territory. Therefore it was necessary to evacuate cultural heritage material to secure places. This action was started by German military force. Germans, in spite of Slovak authorities actions, shipped some parts of Slovak archives and collections to the territory of Protectorate of Bohemia and Moravia. Germans were interested to gain some parts of Slovak cultural heritage, first of all from the eastern Slovakia, because there was strong population of German speaking population since middle ages. In the Ministry of Education and Edification Germans obtained through Gerhard Eis order to transport extraordinary cultural and historical collections on the territory of Third Reich. The order didn't fulfil the expectations. Many institutions rejected the transport because of financial load. In February 1945 mentioned order was changed and Slovak collection should be secured in the place of their initial localization. After WW II it was started to seek these collections and documents. Even the Union of Slovak museums was addressed, because collections from some eastern Slovak museum should be expedited to Slovak National Museum in Turčianský Sv. Martin. This situation started to be solved through the Slovak Committee for Archive Repatriation. According to Branislav Varsík memories, huge part of archive material had been found in archive in Opava, in Kandratice by Liberec and Klementinum in Prag. Varsík worked up some parts of this issue. More light into these questions could bring the study of documents deposited in fund Slovak Committee for Archive Repatriation. This fund is momentary not enabled for study.

Key words: heritage, protection, evacuation heritage, the Union of Slovak museums

V roku 1939 sa v Európe „rozho-rel“ ďalší svetový konflikt, ktorý si vyžiadal množstvo ľudských obetí. Vojenské operácie prebiehajúce na frontoch po sebe zanechali v mnohých prípadoch iba torzá kedysi prekvitajúcich miest. Do bezprostredného ohrozenia sa dostali aj hnutelné kultúrne pamiatky, nachádzajúce sa v múzeách, archívoch, knižniciach a farnostiach. Vzhľadom na vojnové nebezpečenstvo snahy Ministerstva školstva a národnej osvety

na Slovensku (ďalej MŠANO), ale aj Zväzu slovenských múzeí, ktorý združoval jednotlivé múzeá v štáte, smerovali k zabezpečeniu ochrany zbierkových predmetov pred vojnovým poškodením, či by už k nemu došlo bombardovaním alebo rabovaním. Nariadenia o ochrane zbierkových predmetov pred priamym vojnovým ohrozením sa stali aktuálnymi po 21. júni 1941, teda po vyhlásení vojny Sovietskemu zväzu Nemeckou ríšou a následnom zapojení sa prvej Slo-

materiály

**Mgr. Miroslav Palárik,
PhD.**

Katedra histórie, Filozofická
fakulta Univerzity Konštan-
tína Filozofa v Nitre,
mpalarik@ukf.sk

venskej republiky do konfliktu. MŠANO v úzkej súčinnosti s Ministerstvom obrany, Generálnym štábom obrany štátu, Vzdušným úradom¹ a so Zväzom slovenských múzeí žiadalo od správcov múzeí v júni 1941 a septembri 1942 informácie o ochrane cenných zbierkových predmetov. V prípade, že múzeá ešte nemali túto otázku vyriešenú, mali postupovať podľa nasledujúcich nariadení. Pracovníci múzeí mali s pomocou miestnych úradov vyhľadať vhodné kryty, v ktorých by mohli uskladniť najmä cennejšie zbierkové predmety. Zväz odporúčal, aby boli zbierky aj fotograficky zdokumentované, čo by uľahčilo ich opätovnú inštaláciu a skutkové porovnanie stavu po skončení vojny. Ostané zbierky mohli zostať naďalej inštalované a prístupné verejnosti. Pre prípad leteckého náletu mali mať pripravené debny, v ktorých by zbierkové predmety presunuli na bezpečné miesto.² Kustódi múzeí museli vypracovať vlastný plán civilnej protiletectkej obrany, v ktorom mali popísať jednotlivé opatrenia v prípade leteckých náletov určiť osoby, zabezpečujúce praktickú realizáciu spomenutých krokov.³

Zväz oslovil múzeá v spomenutej záležitosti prvýkrát 24. júna 1941⁴ na základe nariadenia MŠANO zo dňa 23. júna 1941⁵, pričom odpovedalo štrnásť múzeí.⁶ V odpovediach sa konštatovalo, že zbierky výnimočnej hodnoty boli vo všetkých prípadoch uložené na bezpečných miestach, a to buď v úkrytoch, trezoroch alebo pivničných priestoroch múzeí. Keďže väčšina správcov múzeí nepovažovala vojnové ohrozenie za akútne, zostalo množstvo zbierok inštalovaných a iba v prípade nutnosti boli pracovníci múzeí pripravení preniesť ich na bezpečné miesta. Ministerstvo školstva a národnej osvety oslovilo Zväz

slovenských múzeí opätovne 11. septembra 1942.⁷ Prostredníctvom pripisu chcelo zistiť, ako je postarané o ochranu a zaistenie cenných muzeálnych predmetov. Trvalo na tom, aby si múzeá bezpodmienečne vypracovali vlastné predpisy civilnej protiletectkej obrany. Členovia Muzeálnej rady Zväzu slovenských múzeí prerokovali spomenutý prípis na jej zasadnutí dňa 18. septembra 1942, pričom predložené nariadenia ministerstva schválili. Následne (dňa 26. októbra 1942)⁸ Zväz oslovil v tomto duchu dvadsaťštyri múzeí, pričom odpovedalo jedenásť.⁹ Kustódi ubezpečovali, že všetky cenné zbierkové predmety sú pod zvláštnym dozorom a v prípade nutnosti budú prenesené do bezpečných úkrytov. Postup pri vyhlásení náletu alebo iného vojenského ohrozenia mala väčšina z reagujúcich múzeí rozpracované v plánoch civilnej protiletectkej obrany, v ktorých boli jednotliví zamestnanci rozdelení do poriadkovej, požiarnej, samaritánskej, telefónnej, spojovacej a odpratovacej hliadky. Tiež tu boli spísané predbežné opatrenia, ktoré už múzeá vykonali na zabezpečenie ochrany zbierkových predmetov, ako napríklad súpis najcennejších predmetov, ktoré sa pri prvom nálete mali okamžite evakuovať, určenie presného miesta uloženia týchto predmetov a určenie osoby a spôsobu vyhlásenia leteckého poplachu.¹⁰ Plány civilnej protiletectkej obrany tak uľahčovali koordináciu pracovníkov pri evakuácii jednotlivých múzeí.

Zmena situácie v oblasti ochrany pamiatok nastala v druhej polovici roka 1944. Koncom augusta bolo vyhlásené Slovenské národné povstanie a 6. októbra 1944 začala karpatsko-duklianska operácia. Vojnové operácie sa presunuli na územie Slovenska a ohrozenie hmotného kultúrneho dedičstva bolo oveľa

väčšie. V súvislosti so záchranou cenných umeleckých a historických pamiatok sa pozornosť pamiatkarov a múzejníkov koncom roka 1944 sústredila na východné Slovensko, ktoré bolo bojmi najviac ohrozené. Prvé kroky v súvislosti s evakuáciou podnikli nemecké vojenské sily, ktoré upozornili Antona Sabola – Palka, vládneho poverenca v Prešove, že je nutné evakuovať všetky umelecky a historicky cenné pamiatky z východného Slovenska.¹¹ Dokonca aj sami začali podnikať kroky v tomto smere. Podľa zistení odborného radcu Ministerstva školstva a národnej osvety, Dr. Vladimíra Wagnera, ktorý osobne vycestoval na východné Slovensko začiatkom decembra 1944, dvaja nemeckí odborníci Dr. Klein a Dr. Pittner z Prahy, žiadali od Antona Sabola – Palka sprievodný list, ktorý by ich oprávňoval robiť opatrenia vo veciach evakuácie z nasledovných miest: Bardejov, Prešov, Spišské Podhradie, Spišská Sobota, Iľiašovce, Spišské Vlachy, Stará Ľubovňa, Podolínec, Spišská Belá, Ľubica, Strážky nad Popradom a Veľká pri Poprade.¹² Požadovaný dokument im vládny poverenec odmietol vydať a o celej veci informoval Ministerstvo školstva a národnej osvety. Na základe odporučení spomenutého ministerstva potom v novembri a decembri 1944¹³ vydal nariadenie určené kustódom a správcami farností, podľa ktorého mali byť predmety a archíválie z múzeí, farností a archívov prevezené na západné Slovensko. V začiatkoch celej operácie mali byť z východu krajiny transportované iba tie umelecké objekty, ktoré bolo možné ľahko a bezpečne previesť.¹⁴ Uvažovalo sa nad niekoľkými alternatívami, kde by mali byť pamiatky uložené, a to konkrétne: Oravský Podzámok, zámok na Červenom Kameni, Saleziánsky ústav

v Šaštíne¹⁵ a Slovenské národné múzeum v Turčianskom Svätom Martine.¹⁶ Situácia v Martine však bola značne komplikovaná. V dôsledku vojnových udalostí bolo martinské múzeum od septembra 1944 v podstate prázdne a až do apríla 1945 pod nemeckou kontrolou. Strážil ho len bývalý sprievodca Pavol Janíček.¹⁷ Archivárka Dr. Mária Jeršová – Opočenská a správca múzea – Ján Geryk, odišli v septembri 1944 do Banskej Bystrice, pričom evakovali aj archívny materiál nachádzajúci sa v Slovenskom národnom múzeu.¹⁸ Zbierkové predmety a iné pamiatky, ktoré mali byť privezené z východného Slovenska, by teda v Martine nemal kto prijať. Potvrďujú to aj spomienky Dr. Vladimíra Varsíka, zastávajúceho v sledovanom období funkciu štátneho inšpektora archívov a knižníc. Podľa neho vlak s cennými spišskými archíváliami vypravený do Turčianskeho Sv. Martina pokračoval v ceste až na územie Tretej ríše do Opavy.¹⁹

Vládny poverenec pre východné Slovensko Sabol – Palko kontaktoval dňa 4. decembra 1944, na odporúčanie Vladimíra Wagnera, kompetentných úradníkov na úrade vlády a žiadal vydanie uznesenia vlády o odsune pamiatok z východu.²⁰ Vláda Slovenskej republiky ho vydala na druhý deň, teda 5. decembra 1944,²¹ pričom rozhodla, aby jedna časť umeleckých predmetov bola zaistená a bezpečne uložená na mieste a druhá prevezená do Šaštína a Turčianskeho Sv. Martina.²² Na naliehanie Dr. Vladimíra Wagnera, ktorý sa 11. decembra 1944 osobne stretol s ministrom školstva a osvety – Dr. Aladárom Kočíšom, bolo nariadenie o evakuácii časti umeleckých predmetov rozšírené na všetky cenné pamiatky.²³ Vladimír Wag-

ner argumentoval pri stretnutí s ministrom tým, že: „ ... *ak by sme ich (pamiatky z východného Slovenska – M. P.) neevakovali my, spravia to nemecké vojenské úrady a vtedy pravdepodobne nebudeme môcť vec kontrolovať.*“²⁴ V podobnom duchu sa odborný radca MŠANO vyjadril aj v správe o služobnej ceste na východné Slovensko, napísanej v decembri 1944. V nej Vladimír Wagner uviedol: „ ... *mám ten dojem, že evakuácia najcennejších pamiatok bude potrebná z tých príčin, že evakuuje ich nemecká vojenská správa, ak slovenská vláda sa o to nepostará. Vtedy stratili by sme evidenciu a možnosť občasnej kontroly. Evakuácia vyžiada si aj veľké finančné zaokrytie, ale vec je súrna ...*“.²⁵ Je však isté, že nemecké branné sily mali aj napriek vykonaným opatreniam eminentný záujem o evakuáciu našich pamiatok a archívov na územie Nemeckej ríše. V decembri 1944 navštívil rezort školstva a osvetu kultúrny referent nemeckého vyslanectva v Bratislave a legačný radca Walter Lohmann. Osobne sa stretol s ministrom Kočišom a odborným radcom Wagnerom, aby sa informoval o krokoch Slovákov, ktoré by zabezpečili evakuáciu pamiatok a archívov. Jeho predpoklad o postupnom presúvaní umeleckých predmetov zo Slovenska na územie Nemeckej ríše sa však nepotvrdil. Dr. Wagner mu oznámil, že: „ ... *slovenské kruhy sú proti tomu (prevozu pamiatok do Nemecka – M. P.) a so zreteľom na situáciu by to vzbudilo zlú krv.*“²⁶ Nemecký kultúrny referent sa nenechal odradiť a avizoval, že koncom decembra pricestuje na Slovensko odborník ochrany pamiatok z berlínskeho ministerstva školstva Dr. Notnagel, ktorý zariadi balenie a evakuáciu cenných pamiatok zo Spiša.

Dr. Notnagel prišiel do Bratislavy 30. decembra 1944 a už 2. januára 1945 sa

opäť začala riešiť otázka odsunu pamiatok do Nemecka, ktorý neustále žiadala nemecká strana.²⁷ Tlaky na presun slovenských pamiatok na nemecké územie tak evidentne nepoľavili ani potom, ako sa celej veci chopili slovenské úrady. Nemci v tejto veci robili nátlak na pôde MŠANO prostredníctvom Dr. Waltera Lohmanna a tiež profesora Gerharda Eisa (zmluvného profesora Slovenskej univerzity v Bratislave).²⁸ Vladimír Wagner o príchode nemeckého odborníka Notnagela informoval ministra Kočiša a tiež predsedu vlády - Štefana Tisa. Keďže Nemci sa domáhali bezpodmienečného odsunu pamiatok na územie Tretej ríše, požiadal ho, aby v tomto smere rozhodla vláda. Štefan Tiso súhlasil s prevozom slovenských pamiatok do Nemecka a v tomto smere zobral celú zodpovednosť na seba. Dr. Notnagel preto okamžite odcestoval na Spiš. Hoci Walter Lohmann odporúčal Vladimírovi Wagnerovi, aby cestoval spolu s ním, celú akciu na východnom Slovensku viedol a Dr. Notnagel by pôsobil iba ako nemecký beráter, odborný radca MŠANO túto výzvu neuposlúchol. Nemecký odborník teda nakoniec odcestoval na Spiš sám, bez toho, aby bol pod dohľadom úradníkov z MŠANO.²⁹

Vzhľadom na skutočnosť, že biskupské úrady v Prešove a Banskej Bystrici odmietli odsun pamiatok na bezpečné miesta podľa intimátu MŠANO z 5. decembra 1945 a aj kvôli definitívnemu vyriešeniu situácie s transportom pamiatok do Nemecka sa konali porady na úrade vlády a ministerstve školstva a osvetu dňa 12. januára 1945.³⁰ Vláda Slovenskej republiky vzala na vedomie rozhodnutie vyššie spomenutých biskupských úradov, pričom prípadné dôsledky neuposlúchnutia uznesenia vlády mali v plnej miere niesť biskup-

stvá. Porada na pôde rezortu školstva a osvety dopadla čiastočne v prospech evakuácie pamiatok na územie Tretej ríše. Umelecké a vedecké unikáty nenahraditeľnej kultúrnej hodnoty a cenné archívne dokumenty mali byť odsunuté do okolia Drážďan v Nemecku. Ostatné pamiatky mali byť zaistené na mieste, prípadne presunuté na iné bezpečné miesta.³¹ Nariadenie o odsune zverejnil 20. januára 1945. MŠANO však nemalo dostatok finančných prostriedkov na zabezpečenie prác a transportov pamiatok, preto si mali jednotlivé úrady, ktorých sa vec dotýkala, odsun pamiatok hradiť z vlastných zdrojov. Aj vďaka tomu nedošlo k väčším stratám na slovenskom kultúrnom dedičstve, pretože mnohým správam miest jednoducho chýbali financie. Ministerstvo školstva a osvety dňa 15. februára 1945, vzhľadom na danú situáciu na slovenských úradoch a po apeloch viacerých významných pamiatkarov a archivárov,³² zmenilo predchádzajúce rozhodnutie a nariadilo zaistiť archívne a iné hnuiteľné pamiatky priamo na ich pôvodnom mieste.

V tom istom čase, teda začiatkom roka 1945, sa na ministerstve školstva a osvety zastavili Walter Lohmann a Dr. Notnagel, ukončiac svoju „misiu“ na východnom Slovensku. Stretli sa s odborným radcom Wagnerom, aby ho ústne informovali o krokoch, ktoré podnikli na záchranu pamiatok na Spiši. Podľa Wagnerových spomienok uviedli, že pre vojnové udalosti sa už nedostali do Bardejova, Sabinova a Lipian. Podarilo sa im však s pomocou nemeckého vojska odborne uložiť na bezpečných miestach vybrané sakrálné pamiatky v Prešove, Levoči a v Kežmarku. S prísľubom podať o týchto krokoch aj písomnú správu opustili územie Slovenska. Spomenuté

hlásenie sa však už na MŠANO nedostalo.³³ Rezort školstva teda nemal konkrétne, písomne podložené informácie o práci nemeckých odborníkov na východnom Slovensku a teda ani predstavu o situácii na východe krajiny. Konkrétne straty na zbierkovom fonde slovenských múzeí, archívov a sakrálnych objektoch sa dali čiastočne zistiť až po ukončení druhej svetovej vojny v rámci obežníkov pamiatkového oddelenia Povereníctva Slovenskej národnej rady pre školstvo a osvetu, ktoré boli určené správam múzeí, osvetovým inšpektorom a okresným národným výborom.

Spomenutá dotazníková akcia prebehla na Slovensku dvakrát – 17. apríla 1945 a v lete toho istého roku. Prvá bola určená múzeám, druhá inšpektorom a národným výborom. Prvým obežníkom Povereníctvo zisťovalo stav múzeí po skončení vojenských operácií na Slovensku. Podľa nariadenia povereníka Ladislava Novomeského mali správcovia múzeí poskytnúť vyššie uvedenému Povereníctvu informácie ohľadom počtu zamestnancov, zmapovať stav budov a zbierok, ako aj finančné možnosti múzeí. V neposlednom rade mali správcovia vypracovať zoznam zbierkových predmetov, ktoré boli počas vojny od cudzené a udať miesto, kde sa v súčasnosti nachádzajú.³⁴ Na základe dodaných informácií sa na prvom povojnovom zjazde Zväzu slovenských múzeí vyhodnotil stav múzeí a ich zbierkového fondu. Podľa Jána Geryka, nového predsedu Zväzu, prechod frontu zanechal na slovenských múzeách rozsiahle škody. Medzi najviac poškodené múzeá patrili: Slovenské múzeum v Bratislave, Múzeum Karpatikum v Poprade, Tatranské múzeum vo Veľkej, Štátne múzeum v Nitre, Mestské múzeum vo Zvolene, Mestské múzeum v Kežmarku a Slo-

venské národné múzeum v Turčianskom Svätom Martine.³⁵ Katastrofálny stav sa netýkal iba budov spomenutých múzeí, ale aj ich zbierkového fondu.

Podobný dotazník bol určený aj pre osvetových pracovníkov a Národné výbory. Zisťovalo sa ním najmä množstvo pamiatok, archíválií a iných cenností, ktoré boli počas vojny expedované na bezpečné miesta do Nemecka a Maďarska a doposiaľ sa nevrátili. Zároveň sa sledovalo, či boli stratené pamiatky vyvezené z územia Slovenska ešte pred prvou svetovou vojnou, počas existencie prvej Československej republiky alebo v rokoch druhej svetovej vojny.³⁶ Oslovených bolo približne 108 miest³⁷, v ktorých sa nachádzali archívy, múzea alebo farnosti. V odpovediach sa konštatovalo, že väčšina chýbajúcich predmetov bola pôvodne expedovaná do Slovenského národného múzea v Turčianskom Svätom Martine, avšak bez upovedomenia zamestnancov tejto inštitúcie. Pracovníci miestnych archívov a múzeí častokrát jednoducho odovzdali predmety príslušníkom SS, prípadne vyslaným vládnym poverencom. Odvolávali sa pritom na spomínané nariadenia vládného poverenca pre východné Slovensko a tiež nariadenie Ministerstva školstva a národnej osvety z 20. januára 1945 o evakuácii pamiatok na bezpečné miesta, podľa ktorého mali byť umelecké a písomné pamiatky zo Slovenska presunuté na územie Nemecka do okolia Drážďan, prípadne na územie Protektorátu Čechy a Morava.³⁸ Odsun pamiatok v mnohých prípadoch vykonávali nemecké branné sily. Týkalo sa to najmä časti kultúrneho dedičstva zo Spiša a Šariša.³⁹ Napríklad vedúci úradu Národného výboru v Spišskej Sobote informoval v júli 1945 vedenie Slovenského národného múzea, že „... archíválie vo

dvoch debnách prevzal 16. januára 1945 istý nemecký dôstojník Fischer a mal ich odovzdať do vašej úschovy.“ Nevedel však konkretizovať, či sa tieto písomné pamiatky dostali na určené miesto.⁴⁰ Predseda Miestneho národného výboru v Podolínci upozorňoval, že pamiatky obce mali byť pôvodne evakuované do Slovenského národného múzea, ale za pravdepodobné miesto ich vtedajšieho umiestnenia určil Ríšsky archív v Opave.⁴¹ Rovnako to bolo aj v prípade pamiatok pochádzajúcich z Bardejova, ktoré boli odtransportované nemeckou Sicherheitzpolíciou, avšak bez predchádzajúceho kontaktovania zamestnancov Slovenského národného múzea v Turčianskom Svätom Martine. Aj tieto pamiatky skončili v Opave.⁴²

Po skončení druhej svetovej vojny sa predpoklady o umiestnení archívnych dokumentov z oblasti Spiša a Šariša potvrdili. Ministerstvo zahraničných vecí informovalo Povereníctvo školstva a osvety dňa 26. septembra 1945, že pri ústupe nemeckej armády boli do Ríšskeho archívu v Opave doručené archívy zo Slovenska.⁴³ Ich návrat na Slovensko sa riešil prostredníctvom Slovenského výboru pre repatriáciu archívov, ktorý pôsobil v rokoch 1945 - 1947.⁴⁴ Veľké množstvo archívnych materiálov, ktoré boli súčasťou zbierkových fondov múzeí na východnom Slovensku sa našli v Zemskom sliezskom archíve v Opave, ďalej Kundraticiach pri Liberci a v Národnej a univerzitnej knižnici v Prahe.⁴⁵ Podľa spomienok Branislava Varsíka, ktorý preberal tieto pamiatky v Čechách, bolo ich také množstvo, že zaplnili tri vlakové vozne.⁴⁶ V tejto súvislosti sa podarilo získať späť časť historického archívu pochádzajúceho z Mestského múzea v Kežmarku, ktorý bol odvečený nemeckými vojskami,⁴⁷ ale aj ar-

chívy a pamiatky zo Spišskej Novej Vsi, Popradu, Bardejova a Prešova.⁴⁸

Zväz slovenských múzeí, ako metodická organizácia múzejníkov, sa v spolupráci s Ministerstvom školstva a národnej osvety snažil zabezpečiť ochranu zbierkových predmetov pred priamym vojnovým ohrozením. V tejto súvislosti predstavitelia Zväzu oslovili múzeá na Slovensku, aby si vypracovali vlastné plány civilnej protiletectkej obrany a zároveň zaistili cenné zbierkové predmety v krytoch alebo na bezpečných miestach. Napriek snahe o maximálne bezpečnostné opatrenia, väčšina múzeí nepokladala vojnové ohrozenie za akútne, čo prispelo k mnohým stratám na zbierkových fondoch. Hoci Ministerstvo školstva a národnej osvety na začiatku akcie záchrany slovenských pamiatok nariadilo ich sťahovanie do Turčianskeho Svätého Martina a Šaštína, pod tlakom nemeckých poradcov vydalo direktívy, ktoré začiatkom roku 1945 nariadovali evakuáciu zbierok a umeleckých predmetov na územie Nemeckej ríše. Tieto opatrenia sa prejavili najmä na východnom Slovensku, ktoré bolo prechodom frontu zasiahnuté ako prvé. Nebolo výnimočné, že kultúrne pamiatky boli zo Spiša a Šariša prevážané nemeckou armádou, prípadne nemeckými úradníkmi. Väčšina z nich bola následne rozkradnutá alebo expedovaná do Ríšskeho archívu v Opave a iných častí Protektorátu Čechy a Morava. Po skončení druhej svetovej vojny sa časť zbierok vrátila na územie Slovenska, vďaka činnosti Slovenského výboru pre repatriáciu archívov.

Zoznam použitej literatúry:

ĎUDÍKOVÁ, Adriana. Archív SNM v Martine. História a súčasný stav.

In: Zborník Slovenského národného múzea, 1998, roč. 92, Etnografia – 39, s. 42 – 53.

GERYK, Ján. O činnosti v Slovenskom národnom múzeu (1944). In: GERYK, Ján (ed.). Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1946, roč. 36 - 37, č. 1, s. 14 – 21.

GERYK, Ján. Slovenské národné múzeum za nemeckej okupácie. In: GERYK, Ján (ed.). Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1946, roč. 36 - 37, č. 1, s. 6 – 9.

GERYK, Ján. Výročná správa o činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In: GERYK, Ján (ed.). Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1946, roč. 36 - 37, č. 1, s. 9 – 14.

JANKOVIČ, Vendelín. Dejiny pamiatkovej starostlivosti na Slovensku v rokoch 1850 – 1950. In: Monumentorum Tutela – Ochrana pamiatok, roč. 10, Bratislava : SÚPSOP, 1973, s. 6 – 61.

MRUŠKOVIČ, Štefan – DARULOVÁ, Jolana – KOLLÁR, Štefan. Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2005, 253 s.

STRELKOVÁ, Jarmila. Zväz slovenských múzeí v rokoch 1945 – 1948. In: Múzeum, 1999, roč. 45, č. 2, s. 7 – 11.

VARSÍK, Branislav. O čom mlčia archívy. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1987, 374 s.

VARSÍK, Branislav. Osudy slovenských archívov za poslednej vojny. In: VARSÍK, Branislav (ed.). Historica Slovaca, 1945 – 1946, roč. 3 – 4, s. 267 – 271.

Poznámky:

1 Archív Pamiatkového úradu v Bratislave (ďalej len APÚ v BA), fond Pamiatkové orgány na Slovensku – Dodatok (ďalej len

- POS – D), 1919 – 1957, inventárne číslo (ďalej len i. č.) 3705, číslo jednotky (ďalej len č. j.) 402 408/dôv.GSOS-1945; i. č. 3396, č. j. 16 800/41.
- 2** Archív Slovenského národného múzea v Bratislave (ďalej len ASNM v BA), fond Zväz slovenských múzeí (ďalej len ZSM), 1939 – 1959, kartón (ďalej len kr.) 2, Odpovede múzeí na list Ministerstva školstva a národnej osvety č. 44.333/41 – IV. zo dňa 23. 6. 1941 a č. 18. 098/42 – prez. zo dňa 11. 9. 1942.
- 3** ASNM v BA, fond ZSM, 1939 – 1959, kr. 2, Plány civilnej protiletectkej obrany.
- 4** ASNM v BA, fond ZSM, 1939 – 1959, kr. 2, List Zväzu slovenských múzeí adresovaný všetkým múzeám na Slovensku dňa 24. 6. 1941 pod číslom 133/41.
- 5** ASNM v BA, fond ZSM, 1939 – 1959, kr. 2, List Ministerstva školstva a národnej osvety adresovaný Zväzu slovenských múzeí dňa 23. 6. 1941 pod číslom 44.333/41 – IV.
- 6** Komposesorátne múzeum v Oravskom Podzámku, Mestské múzeum v Trenčíne, Mestské múzeum v Kremnici, Mestské múzeum v Piešťanoch, Mestské múzeum v Banskej Bystrici, Štátne múzeum v Nitre, Tatranské múzeum vo Veľkej, Liptovské múzeum v Ružomberku, Múzeum Slovenského krasu v Liptovskom Svätom Mikuláši, Mestské múzeum v Bratislave, Slovenské múzeum v Bratislave, Múzeum hornej Nitry v Prievidzi, Mestské múzeum v Banskej Štiavnici, Mestské múzeum v Kežmarku. ASNM v BA, fond ZSM, 1939 – 1959, kr. 2, Zoznam múzeí v rámci dotazníkovej akcie k listu Ministerstva školstva a národnej osvety č. 44.333/41 – IV zo dňa 23. 6. 1941.
- 7** ASNM v BA, fond ZSM, 1939 – 1959, kr. 2, List Ministerstva školstva a národnej osvety adresovaný Zväzu slovenských múzeí dňa 11. 9. 1942 pod číslom 18.098/42 – prez.
- 8** ASNM v BA, fond ZSM, 1939 – 1959, kr. 2, Koncept listu Zväzu slovenských múzeí adresovaný všetkým múzeám na Slovensku dňa 26. 10. 1942.
- 9** Slovenské národné múzeum v Turčianskom Svätom Martine (odpovedalo), Komposesorátne múzeum v Oravskom Podzámku, Mestské múzeum v Trenčíne (odpovedalo), Mestské múzeum v Kremnici (odpovedalo), Mestské múzeum v Piešťanoch (odpovedalo), Mestské múzeum v Banskej Bystrici (odpovedalo), Štátne múzeum v Nitre, Tatranské múzeum vo Veľkej (odpovedalo), Liptovské múzeum v Ružomberku, Múzeum Slovenského krasu v Liptovskom Svätom Mikuláši, Mestské múzeum v Bratislave (odpovedalo), Slovenské múzeum v Bratislave (odpovedalo), Múzeum hornej Nitry v Prievidzi, Mestské múzeum v Banskej Štiavnici, Štátne šarišské múzeum v Bardejove, Štátne banské múzeum v Banskej Štiavnici (odpovedalo), Mestské múzeum v Kežmarku, Spišské múzeum v Levoči, Muzeálna spoločnosť Františka Osvalda v Trnave (odpovedalo), Múzeum Karpatikum v Poprade, Oravské múzeum v Dolnom Kubíne, Cirkevné múzeum v Spišskej Kapitule (odpovedalo), Mestské múzeum v Žiline a Mestské múzeum vo Zvolene. ASNM v BA, fond ZSM, 1939 – 1959, kr. 2, Zoznam múzeí oslovených v rámci dotazníkovej akcie k listu Ministerstva školstva a národnej osvety č. 18.098/42 – prez. zo dňa 11. 9. 1942.
- 10** ASNM v BA, fond ZSM, 1939 – 1959, kr. 2, Plán rozšírenej svojpomocnej služby CPO Štátneho banského múzea v Banskej Štiavnici.
- 11** APÚ v BA, fond POS – D, 1919 – 1955, i. č. 3654, č. j. 18. 310/44-VI/1, List Ministerstva školstva a národnej osvety adresovaný Vládnemu poverencovi v Prešove dňa 3. 12. 1944.
- 12** APÚ v BA, fond POS – D, 1919 – 1955, i. č. 3654, č. j. 18 310/44, Správa o služobnej ceste na východné Slovensko napísaná Dr. Vladimírom Wagnerom.
- 13** Konkrétne to boli nariadenia zo dňa 24. 11. 1944 č. 674/1944, ďalej nariadenie zo dňa 21. 12. 1944 č. 1370/1944 a nariadenie zo dňa 24. 12. 1944 č. 1381/1944. ASNM v BA, fond Reštitúcia (reštitúcia slovenského kultúrneho majetku), 1919 – 1968, kr. 4, fascikel číslo 13. Dotazníky a zápisy pamiatok vyvezených do Nemecka v roku 1945, A – Ž.
- 14** APÚ v BA, ref. 12.
- 15** Ibidem.
- 16** ASNM v BA, ref. 13.

- 17** GERYK, Ján. Slovenské národné múzeum za nemeckej okupácie. In: GERYK, Ján (ed.). Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej len Zborník MSS), 1946, roč. 36 - 37, č. 1, s. 6 - 9.
- 18** GERYK, Ján. Výročná správa o činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In: GERYK, Ján (ed.). Zborník MSS, 1946, roč. 36 - 37, č. 1, s. 9 - 14; GERYK, Ján. O činnosti v Slovenskom národnom múzeu (1944). In: GERYK, Ján (ed.). Zborník MSS, 1946, roč. 36 - 37, č. 1, s. 14 - 17.
- 19** Porovnaj: VARSÍK, Branislav. Osudy slovenských archívov za poslednej vojny. In: VARSÍK, Branislav (ed.). *Historica Slovaca, 1945 - 1946*, roč. 3 - 4, s. 269.
- 20** APÚ v BA, ref. 12.
- 21** *Ibidem*.
- 22** Ministerstvo školstva a národnej osvety na základe tohto uznesenia vydalo pokyny pre vládných poverencov, ako majú postupovať pri zabezpečovacích prácach. Napríklad pamiatky z Bardejova a Sabino-va mali byť odvezené do Šaštína, cenné umelecké predmety z Banskej Bystrice a Sásovej mali rovnako skončiť v Šaštíne (práce na odtransportovaní mal zabezpečiť vládnny poverenec v Banskej Bystrici Dr. Ján Ďurčanský), niektoré menšie pamiatkové objekty z Banskej Štiavnice a Svätého Antona mali byť odsunuté do Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine. Súčasne MŠANO oznámilo všetkým biskupským úradom na Slovensku, aby jednotlivé farské úrady zabezpečili ochranu a odsun najcennejších pamiatok z kostolov na určené bezpečné miesta. APÚ v BA, fond POS - D, 1919 - 1955, i. č. 3703, č. j. 15 135/1945. Ochrana pamiatok za vojnových čias - správa vypracovaná Dr. Vladimírom Wagnerom dňa 22. 2. 1945.
- 23** *Ibidem*.
- 24** APÚ v BA, ref. 12.
- 25** *Ibidem*.
- 26** APÚ v BA, ref. 22.
- 27** *Ibidem*.
- 28** Porovnaj: VARSÍK, Branislav. O čom mlčia archívy. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1987, s. 121 - 122.
- 29** APÚ v BA, ref. 22.
- 30** *Ibidem*.
- 31** APÚ v BA, fond POS - D, 1919 - 1955, i. č. 3702, č. j. 15 132/45, List Ministerstva školstva a národnej osvety adresovaný Matici slovenskej dňa 20. 1. 1945.
- 32** Napríklad to boli: Vladimír Varsík, Vladimír Wagner, Vendelín Jankovič, Ovídius Faust. Porovnaj: VARSÍK, ref. 28.
- 33** APÚ v BA, ref. 22.
- 34** ASNM v BA, fond ZSM, 1939 - 1959, kr. 3, Dotazníky zisťujúce vojnové škody na slovenských múzeách.
- 35** ASNM v BA, fond ZSM, 1939 - 1959, kr. 1, Zápisničná kniha Zväzu slovenských múzeí, s. 123 - 127. Štátne banské múzeum Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici - na budove vznikli menšie škody od strelby, zbierky boli v poriadku; Mestské múzeum v Bratislave - budova a zbierky vojnou nepoškodené, stratilo sa len niekoľko obrazov, vypožičaných externým úradom; Tatranské múzeum v Poprade - poškodená strecha a rozbité okná, zbierky boli zväčša rozkradnuté a čiastočne zničené; Múzeum vo Veľkej pri Poprade - budova poškodená, zbierky boli rozkradnuté a čiastočne zničené; Mestské múzeum Dr. Karola Brančíka v Trenčíne - budova nepoškodená, iba okná boli porozbíjané, zbierkové predmety neutrpeli škodu; Múzeum Hornej Nitry v Prievidzi - budova hradu v Bojniciach nebola poškodená, zbierky boli zachované; Spišské múzeum v Levoči - budova nepoškodená, zbierkový fond zachovaný; Štátne múzeum v Nitre - budova zasiahnutá bombou a poškodená, zbierky boli zničené a zvyšok rozkradnutý; Cirkevné múzeum v Spišskej Kapitule - budova a zbierky neboli poškodené; Múzeum Slovenského krasu v Liptovskom Svätom Mikuláši - budova nebola veľmi poškodená, zbierky sa zachovali; Mestské múzeum vo Zvolene - budova bola zasiahnutá prechodom frontu, zbierkové predmety však zostali zachované; Slovenské múzeum v Bratislave - budova niekoľkokrát zasiahnutá pri leteckých náletoch, zo zbierkového fondu bolo zničených približne 10149 predmetov; Mestské múzeum v Banskej Bystrici - poškodená bola len strecha múzea, zbierky sa zachovali; Muzeálna spoločnosť Františka Richarda Osvalda pri

Spolku svätého Vojtecha v Trnave – budova a zbierky nepoškodené; Mestské múzeum v Kežmarku – budova zasiahnutá vojnovými udalosťami, zbierkový fond bol úplne zničený; Múzeum Oravského komposesorátu v Oravskom Podzámku – budova len málo poškodená, zbierky zostali zachované; Liptovské múzeum v Ružomberku – zbierky a budova nepoškodené; Mestské múzeum v Kremnici – budova a zbierkový fond nepoškodené; Slovenské národné múzeum v Turčianskom Svätom Martine – budova zasiahnutá počas povstania deviatimi zásahmi, zbierky boli zachované až na niektoré zničené minerály a sedem odcudzených bezvýznamných predmetov; Mestské múzeum v Žiline – budova a zbierky nepoškodené; Piešťanská muzeálna spoločnosť v Piešťanoch – rozbitých bolo 21 okien, zbierky zostali neporušené; Oravské múzeum v Dolnom Kubíne – budova a zbierky nepoškodené. Správu neposlali Vojenské múzeum v Bratislave a Mestské múzeum v Banskej Štiavnici. Podrobnejšie sa problematike vojnových škôd na slovenských múzeách venovala: STRELKOVÁ, Jarmila. Zväz slovenských múzeí v rokoch 1945 – 1948. In: Múzeum, 1999, roč. 45, č. 2, s. 7 – 11.

36 Dotazník obsahoval nasledujúce otázky: Miesto odkiaľ bola pamiatka vyvezená; predmet a jeho opis, približná doba vzniku pamiatky; inventárne číslo; kedy bola pamiatka vyvezená a kým (vlastníkom, nemeckými okupantmi, bývalým fašistickým režimom v rámci tzv. evakuácie, Maďarmi z častí obsadeného územia); kam boli pamiatky vyvezené a kde sa v súčasnosti nachádzajú; dôvod vyvezenia pamiatky; na aký príkaz bola pamiatka vyvezená a či je jej vlastníkom štát alebo súkromník. ASNM v BA, fond Reštitúcia (reštitúcia slovenského kultúrneho majetku), 1919 – 1968, kr. 4, fascikel číslo 13. Dotazníky a súpisy pamiatok vyvezených do Nemecka v roku 1945, A – Ž, Dotazník vo veci evidencie a súpisu pamiatok vyvezených zo Slovenska do Maďarska a Nemecka.

37 Oslovené boli nasledujúce mestá a obce: Abrahámovce, Bard, Batizovce, Bijacovce, Bobcov, Breza, Bušovce, Čimková, Dedinky, Dlhá nad Oravou, Dolný Ku-

bín, Gelnica, Gombaš, Habovka, Haligovce, Hachov, Harichovce, Hladovka, Holbgart, Hrabušice, Hranovnica, Hrbolcová, Hruštín, Huncovce, Hybe, Kežmarok, Kľačany, Kluknava, Kolačkov, Komjatná, Koterbachy, Krušetnica, Kubachy, Kučany, Lechnice, Lendach, Levoča, Lesnica, Likavka, Liptovská Liešna, Liptovská Teplá, Liptovská Teplička, Liptovské Matiašovce, Liptovské Revúce, Liptovský sv. Kríž, Liptovský sv. Ondrej, Liptovský Trnovec, Lisková, Lokai, Lomnička, Ľubica, Malužiná, Matejovce, Milbach, Mutnóm, Námestovo, Nemecká Lupča, Nikartovce, Nižná nad Oravou, Nižné Ružbachy, Nižná Šuňava, Okoličné, Oravský Biely Potok, Oravský Podzámok, Palúdzka, Podolíne, Polánovce, Poprad, Pucov, Rabča, Rabčice, Relov, Ruskinovce, Rychvald, Slatnín, Slovenská Ves, Smolník, Smižany, Spišská Belá, Spišská Kapitula, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves, Spišská Sobota, Spišské Podhradie, Spišské Vlchy, Stará Ľubovňa, Švabovce, Štiavnička, Tvarožná, Tvrdošín, Ulož/Závada, Ústí nad Oravou, Valašská Dubová, Veličná, Veľká pri Poprade, Veľká Franková, Veľký Slavkov, Vrbové, Východná, Vydrich, Vyšné Repaše, Vyšný Hlavkov, Zakamenné, Zázrivá, Zubrohľav, Žakovce, Žaškov a Ždiar. Ibi-
dem.

38 APÚ v BA, ref. 11.

39 Porovnaj: JANKOVIČ, Vendelín. Dejiny pamiatkovej starostlivosti na Slovensku v rokoch 1850 – 1950. In: Monumentorum Tutela – Ochrana pamiatok, roč. 10, Bratislava : SÚPSOP, 1973, s. 49 – 50.

40 ASNM v BA, fond Reštitúcia (reštitúcia slovenského kultúrneho majetku), 1919 – 1968, kr. 4, fascikel číslo 13. Dotazníky a súpisy pamiatok vyvezených do Nemecka v roku 1945, A – Ž, List vedúceho Obvodného úradu Národného výboru v Spišskej Sobote č. 18/1945 prez. adresovaný Slovenskému národnému múzeu dňa 31. 7. 1945.

41 ASNM v BA, fond Reštitúcia (reštitúcia slovenského kultúrneho majetku), 1919 – 1968, kr. 4, fascikel číslo 13. Dotazníky a súpisy pamiatok vyvezených do Nemecka v roku 1945, A – Ž, List predsedu Miestneho národného výboru v Podolínci č. 1607/1945 adresovaný Muzeálnej sloven-

skej spoločnosti dňa 7. 9. 1945. List obsahoval prílohu s podrobným zoznamom expedovaných pamiatok.

42 ASNM v BA, fond Reštitúcia (reštitúcia slovenského kultúrneho majetku), 1919 – 1968, kr. 4, fascikel číslo 13. Dotazníky a súpisy pamiatok vyvezených do Nemecka v roku 1945, A – Ž, List mešťanostu Bardejova č. 50/1945 adresovaný Slovenskému národnému múzeu dňa 11. 1. 1945.

43 Porovnaj: *ĎUDÍKOVÁ, Adriana*. Archív SNM v Martine. História a súčasný stav. In: Zborník SNM, 1998, roč. 92, Etnografia – 39, s. 48.

44 Sledovanú problematiku by mohlo osvetliť sprístupnenie fondu: Slovenský výbor pre repatriáciu archívov z rokov 1945 – 1947, ktorý sa nachádza v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. V súčasnosti je nespracovaný a neprístupný.

45 VARSÍK, ref. 19, s. 269 – 270.

46 Porovnaj: VARSÍK, ref. 28, s. 125.

47 Porovnaj: *MRUŠKOVIČ, Štefan* – *DARULOVÁ, Jolana* – *KOLLÁR, Štefan*. Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2005, s. 78 (poznámka číslo 9). V poznámke sa uvádza, že na Slovensko sa vrátilo sedem debien archívneho materiálu. Branislav Varsík však uvádza iba šesť debien z celkového počtu sedemnástich odtransportovaných. Porovnaj: VARSÍK, ref. 19, s. 271.

48 Porovnaj: VARSÍK, ref. 19, s. 270 – 271.

A. V. Lebeda ve sbírkových fondech Národního muzea a v expozici Ostravského muzea

Evženie Šnajdrová

The author occupies herself with Prague's gunsmith Antonín Vincenc Lebeda (1797-1857).

The introduction is considered in particular with Lebeda's life and gunsmithery. Following part of the article, the catalogue, is considered with collection items of Lebeda's production placed in National Museum's collections. Final part of the article evaluates the exposition „Lebeda – uncrowned king of Czech gunsmiths of the 19th century“, which took place in the museum in Ostrava in early 2009.

Keywords: A. V. Lebeda, collections, gunsmiths, National museum

Antonín Vincenc Lebeda byl nejznámější pražský puškař v první polovině devatenáctého století v Praze. Narodil se 1. května 1798 v Černošicích u Prahy jako nejmladší syn rolníka Matěje Lebedy a zemřel 2. července 1857 v Praze, kde je pochován na Olšanských hřbitovech. Vyučil se v Praze a na praxi byl ve Vídni. Pracoval několik let u proslulého vídeňského puškaře Josefa Contrinera (1798-1848). Zpět do Prahy se vrátil v roce 1820 nebo 1821. V té době vytvořil mistrovský kus – dva francouzské křesadlové zámky pro lovecké brokovnice.

V roce 1822 se stal puškařským mistrem a současně získal měšťanské právo. Tehdy také uzavřel sňatek s dcerou obchodníka s ovocem Annou Stumpfovou.

V roce 1823 se Lebedovým narodil syn Antonín a o rok později syn Ferdinand. V té době se ve výrobě palných zbraní uplatňoval nový perkusní či zápalkový zámek. V Čechách byly pro jeho rozvoj velmi příznivé podmínky. Na pozemcích někdejší žižkovské usedlosti Parukářka založili roku 1825 Louis Sellier, francouzský obchodník do té doby žijící v Lipsku a jim přizvaný pařížský chemik Nicolas Bellot první středoevropskou továrnu na výrobu měděných roznětek pro palné zbraně, které se říkalo „Žižkovská kapslovna „ (I když byla

později přeložena mimo Prahu). Závod byl ve světě proslulý pod jmény zakladatelů – Sellier & Bellot. Lebeda byl jedním z prvních evropských výrobců zbraní s tímto moderním zapalovacím systémem.

Jeho zbraně se brzy staly vyhledávaným artiklem. Nevyráběl sériové zbraně, ale zbraně na zakázku, tedy díla mimořádně kvalitní a drahá, výrazně umělecky zpracovaná, která odpovídala oblíbeným francouzským, anglickým a belgickým výrobkům. Od roku 1828 začal vyvážet své výrobky do zahraničí, například do Německa, Polska, Ruska, Srbska, Španělska, Švédska a dalších států. Zbraně si kupovala česká a zahraniční šlechta a také členové panovnických rodů, v Rakousku císař František Josef I., srbský kníže Alexandr aj. Můžeme je vidět v muzeích a na hradech a zámcích. Objevují se dokonce i v aukčních domech jako Sotheby's, Dorotheum, Hermann-Historika, Bonhams nebo Czerny's.

V roce 1828 získal Lebeda patent na skříňkový perkusní zámek, který konstruoval za pobytu v nemocnici po úrazu (1827), a který postupně zdokonalil. Byl to první patent udělený v Čechách v oboru puškařství. Později jej vylepšil (1830/1831) a získal nový patent (privilegium) na pět let. Zámek byl konstruo-

Mgr. Evženie Šnajdrová
Oddělení starších českých dějin, Národní muzeum
evzenie_snajdrova@nm.cz

ván pro dvouhlavňové zbraně a jeho mechanismus není uložen na zámkových deskách, ale ve skříňce, zapuštěné do dřeva lůžka či baskule za hlavními zbraně. Zámek je chráněn před nepříznivými vlivy, jimž může být zbraň vystavena.

V Praze získal stříbrné medaile na průmyslových výstavách v letech 1829, 1831 a 1836, ve Štětíně v roce 1858. Bronzovou medaili obdržel v Londýně v roce 1851, zlatou medaili v Mnichově roku 1854. Svým synům Antonínovi a Ferdinandovi předal závod v roce 1854.

Vlastně podnik předal staršímu synovi, který jej pak přenechal mladšímu bratrovi. Závod zanikl v roce 1888, ale objevil se také názor, že v roce 1890. Firma postupně sídlila na několika místech v Praze. Po roce 1822 na Starém Městě, nejprve v Ostrovní ulici č.p. 126, od roku 1835 v Benediktinské ulici v č.p. 685. Později přesídlil na Nové Město. Jedním z domů A. V. Lebedy byl asi od roku 1842 dům U tří jezdců na Senovážném náměstí č.p. 869, kde měl na zahradě i střelnici. Fragmenty z portálu domu jsou uloženy v Lapidáriu Národního muzea v Praze. Dům byl původně raně klasicistní a byl zbořen v roce 1907.

Novostavbu podle projektu Josefa Zascheho z února 1906 provedl stavitel Alfons Wertmüller. V roce 1872 majitelé uvádějí adresu na Karlově náměstí v č.p. 1. Přibližně ve stejné době se o firmě píše, že je ve Spálené ulici nebo v Myslíkově. Podle Vladimíra Dolínka na Karlově náměstí č. 1 byla radnice či radniční věž a dům firmy Lebeda stál na rohu Spálené ulice, Karlova náměstí a Myslíkovy ulice.

Lebeda se proslavil výzdobou loveckých zbraní rytinou na zámkových deskách, která vešla do paměti lidí jako tzv. pražská rytina. Jednalo se převážně o temati-

ku lovu či lovné zvěře. Rytina se často objevovala i na pouzdrech hlaviště pažby a na lučíku (laně, jeleni, lov, rostlinný ornament). Další specialitou byly také párové pistole v kazetách, vybavené příslušenstvím. U pušek a pistolí se často vyskytovaly damaškové hlavňe, tj. hlavňe kované z páskové oceli a drátů, které tvořily na hlavní rozmanité obrazce. Lebeda též spolupracoval se známými umělci, kteří mu předkládali své návrhy, např. malíř Josef Mánes, rytec Josef Ludvík Kottner, řezbář Josef Vorlíček ze Zlína. Zachoval se Mánesův návrh na výzdobu pažby pistole dalmatského tvaru, zdobené maskaronem – kresba tužkou a perem tuší. Další zachovanou kresbou tužkou a perem tuší jsou návrhy pažeb pistolí dalmatského typu s figurálními a rostlinnými motivy (např. anděl, Meduza, listy). Kresba byla zakoupena od Ferdinanda Lebedy roku 1886. Obě kresby pocházejí z roku 1854 a jsou ve sbírkách Národní galerie.

Lebedova firma vyráběla především civilní zbraně, především lovecké pušky. Ale také byla známa snaha po uplatnění ve vojenské oblasti, tj. účast ve zkouškách armádních pistolí v 60. tých letech ve Švýcarsku. Podílela se též na transformaci armádních předovek systému Lorenc na zadovky systému Wänzel. Roku 1857 zde byly předělávány vojenské pušky systému Console na perkusní systém. V seznamu českých puškařů otištěných v časopisu Střelecká revue je publikováno asi 400 prací Lebedovy firmy, což jsou asi 3 % z celkové výroby. Na zbraních je uvedeno jméno firmy,

Kulovnice se zápalkovým zámkem, s dioptrou, kolem 1850, sign. A. V. Lebeda in Prag, Praha, inv. č. H2-19703

výrobní číslo, někdy i nápisy uvádějící patentovanou ochranu, někdy jsou zbraně i datovány. Na většině zbraní až do zániku podniku bylo uvedeno jméno firmy A. V. Lebeda v Praze (popřípadě in Prague, in Prag etc.).

Lebeda byl dvorním dodavatelem rakouského císaře Františka I. v souvislosti s císařovou návštěvou v Čechách roku 1833 a také císaře Františka Josefa I. V roce 1852 si v Praze u něho objednal 21 zbraní a udělil mu rovněž titul dvorního dodavatele.

Lebeda vyráběl zprvu zbraně s křesadlovým zámkem, posléze jako jeden z prvních přešel k perkusním. Nejvíce se uplatňovaly brokovnice – dvojky, ale vyráběly se i jednušky a kozlice, dvojáky, trojáky a čtyráky. Pro sportovní střelbu byly určeny párové perkusní pistole v kazetách s příslušenstvím. Z ostatních artefaktů to byly pušky systému Bérenger, pepřenky i revolvery (perkusní, Adams, Mangeot-Comblain a Lefauchaux).

Lebeda byl od roku 1842 přispívajícím členem Národního muzea (tehdy Muzeum království Českého). O rok později daroval Národnímu muzeu svůj mistrovský kus, již zmíněné francouzské křesadlové zámky. Ve sbírkách Národního muzea v Praze se dále nacházejí: revolver systému Lefauchaux, pepřenka soustavy Mariette a osm pušek s perkusním zámkem, obraz – portrét A. V. Lebedy z roku 1836 od Václava Sekala (olej na plátně) a fragmenty s ozbrojenými jezdci z portálu jeho domu U tří jezdců na Senovážném náměstí.

Zámky (mistrovský kus z roku 1821)

jsou pravostranné a daroval je Muzeu Antonín Vincenc Lebeda roku 1843. Do

vybrání v pažbě bývaly upevněny kovovým drápkem, zakotveným na vnitřní straně předního cípu zámkové desky, který zapadal do příslušného otvoru v pažbě. V zadním cípu zámkové desky figurka ležícího bobra. Obvodová linka s motivem lístků. Zámky jsou leštěny na vysoký lesk (také všechny součástky ve vnitřním mechanismu), pod pánvičkou rytá signatura LEBEDA IN PRAG. Kohout esovitý, na kohoutu rytý dráček. Pánvička s mosaznou zlacenou vaničkou. Ocíčka hladká s ostrým hřbetním žebrem. Zámky jsou adjustovány do tvarových lůžek na dřevěné podložce potažené rudým sametem. Dole kovový štítek s rytým nápisem: „Mistrovský kus Antonína Lebedy léta 1821,“ a kolem rostlinný ornament. Délka zámkové desky je 120 mm. Celá podložka bývala patrně uložena v pouzdře, které se nezachovalo (inv.č. H2-348).

Opaskový šestikomorový šestiranný revolver systému Lefauchaux

ze 2. poloviny 19. století nese na hlavní signaturu v tauzii ze žlutého kovu Lebeda a Prague. Hlaveň válcová, vzadu kanelované prstencové osazení s blokem pod hlavní, ve kterém průvrt pro osu válce. Válec vně hladký, šestikomorový se středním průvrtem pro osu válce s transportní hvězdicí vzadu. Na zadní straně válce zkušební značka U pod korunkou. Vzadu na plášti válce věnček šesti aretačních zářezů a šest obdélných otvorů pro kolíčky nábojů. Zdoben tauzií z bílého a žlutého kovu s ornamentem tvořeným rostlinnými motivy, volutami a mřížkou. Rám má kruhový štít pro zpětný ráz, na pravé straně vzhůru výklopnou závěrnou klapku umožňující přístup ke komorám. Rám zdoben podobným dekorem jako válec.

Kohout má palečník, plochá hlava kohoutu přesahuje horní okraj kruhového štítu nad válec. Vespod rámu sklopná spoušť. Pažbu tvoří dvě kostěné střenky. Celková délka 210 mm, délka hlavně 108 mm, ráže 10 (inv.č. H2-181989).

Pětilavňová pistole-pepřenka soustavy Mariette

(kolem roku 1850) s perkusním zámkem uvnitř válcového pouzdra. Na hřbetě pouzdra v tauzii bílým kovem signatura A. V. Lebeda in Prag. Boky pouzdra zdobeny rytinou stylizovaného ornamentu volut a rostlin. K nabíjení se hlavně odšroubovaly, prach se nasypal do komory ve dnovém šroubu, na vyhloubené plochy šroubu se nasadila roznětka. Hlavně válcové, seskupené do kruhu, našroubované na dnový kruhový blok. Kruhový dnový blok je při natahování spouště automaticky vlevo otočný kolem osy zakotvené v pouzdru pistole. Zámek perkusní uvnitř válcového pouzdra s plochým kohoutem vespod zbraně. Tlakem na spoušť se kohout natáhne pomocí mezičlánku, pak je uvolněn a uhodí na roznětku pistonu. Současně se otočí svazek a v okamžiku výstřelu pevně ustálí. Rukojeť pravoúhle zalomená, střenky dřevěné. Celková délka 225 mm, délka hlavní 115 mm, ráže 9 (inv.č. H2-157807).

Lovecká brokovnice – dvojka

se zápalkovými zámky z doby kolem 1850, hlavně damaškové, spojené vespod lištou, nahoře plošinou, na níž v tauzii žlutým kovem signatura A. V. Lebeda in Prag. Vespod každé hlavně pod komorou ražená značka: v oválu zkřížené sobí parohy a iniciály LC, na boku levé hlavně číslo zbraně 8779, český lev a 28 (jde o zkušební značku československé zkušební zbraní a střeli-

va z roku 1928). Muška ve tvaru perličky. Zámky jsou zadní, řetězkové. Zámkové desky zdobeny rytým rostlinným ornamentem, na jedné desce kachny, na druhé zajíc. Pod kohoutem ryto na pravé desce Lebeda, na levé a Prague. Na krčku rytý rostlinný ornament, uprostřed oválná destička z bílého kovu s iniciálou E pod korunkou a dále lovecký pes, na spoušťovém obloučku stejný rostlinný ornament a liška. Oblouček protažený dozadu do rohovinové opěrky. Železná botka zasahuje na hřbet hlaviště. Celková délka 1203 mm, délka hlavní 784 mm a ráž 18 (inv.č. H2-158533).

Dvojka se zápalkovými řetězkovými zámky

z doby kolem roku 1850 má damaškové hlavně, spojené prožlabenou lištou dole a nahoře plošinou. Na plošině ryto 1, A. V. Lebeda v Praze. Číslo 1 svědčí o tom, že existovala ještě jedna dvojka č. 2 do páru. Zámkové desky protažené dozadu do úzkých jazyků, zdobené rytým rostlinným ornamentem a motivy lovné zvěře. Pod kohoutem na pravé desce ryto A. V. Lebeda, na levé in Prag. Na lučíku rytá figura zajíce. Lučík protažený do rohovinové opěrky. Botka železná, zasahuje na hřbet hlaviště. Celková délka 1100 mm, délka hlavně 680 mm, ráže 19,6 (inv.č. H2 -126104).

Dvojka se zápalkovými zámky, kolem r. 1850, Praha, sign. A. V. Lebeda in Prag, inv. č. H2-158533

Dvojka se zápalkovými zámky, 1. pol. 19. stol., Praha, sign. A. V. Lebeda a Prague, inv. č. H2-191485

Dvojka se zápalkovými řetízkovými zámky

z 1. poloviny 19. století má damaškové hlavně spojené vespod prožlabenou lištou, nahoře plošinou. Muška zrnková. Zámkové desky malé, s rytým rokajovým dekorem, stejný dekor se nachází i na kohoutech. Pažba má pod krkem rokajovou řezbu. Na předpažbí obdélný štítek z bílého kovu se zlacenou signaturou A. V. Lebeda a Prague. Celková délka 1140 mm, délka hlavně 715 mm, ráže 16. (1inv. č. H2-191485).

Dvojka se zápalkovými řetízkovými zámky

z doby kolem 1850 má černěné hlavně spojené vespod lištou, nahoře plošinou. Na plošině zlacená signatura A. V. Lebeda a Prague. Zámkové desky zdobené rytinou, v přední polovině jedné desky běžící liška, v zadní rostlinný a volutový ornament, na druhé desce běžící kozo-

roh a tentýž ornament jako na první. Na pravé desce ryto Lebeda, na levé in Prag, spoušťový oblouček prodloužený do rohovinové opěrky. Celková délka 1170 mm, délka hlavně 757 mm, ráže 19,6 (inv.č. 147690).

Kulovnice se zápalkovým zámkem

z doby asi 1840 - 1850 má damaškovou modřenou hlaveň s rytou signaturou A: V: Lebeda in Prag Altstadt N = 685. Hledí s jedním stavěcím plátkem, muška mosazná. Zámková deska zdobena rytým akantovým ornamentem a rytými motivy lovné zvěře, tj. jelen a laně a také Lebedovou signaturou A.V.Lebeda a Prague. Kohout zdobený jako deska rostlinným ornamentem. Spoušťový oblouček železný, rytý, dozadu prodloužen do dřevěné opěrky. Celková délka 1060 mm, délka hlavně 662, ráže 14 (inv.č. H2-147689).

Kulovnice se zápalkovým zámkem

z doby kolem 1850. Hledí pevně s jedním stavěcím plátkem, muška v zářezu. Zámkové desky zdobené rytým akantovým ornamentem. Pod pístonem ryto A. V. Lebeda in Prag. Krček zdoben rybinou, na krčku sklopný dioptr s talířovitou clonou a stranově i výškově regulovatelným průhledítkem. Botka železná přesahuje na hřbet hlaviště. Železný spoušťový oblouček protažen do rohovinové opěrky. Celková délka 1194 mm, délka hlavně 795 mm, ráže 15 (inv.č. H2 -18703).

Kulovnice s řetízkovým zápalkovým zámkem

z doby kolem roku 1850 s osmihrannou hlavní. Zámková deska zdobena rytým

akantovým ornamentem. Pod pístem rytá signatura A. V. Lebeda in Prag. Krček zdoben rybinou, na krčku sklopný dioptř s talířovitou clonou a stranově i výškově regulovatelným průhledítkem. Železná botka zasahuje na hřbet hlaviště. Spoušťový oblouček protažen do rohovinové opěrky. Celková délka 1194 mm, délka hlavně 976, ráže 15 (inv.č. H2-19703).

Kulová kozlice se zápalkovými zámky

z doby kolem 1840 má damaškové hlavní. Na plošině hlavně v orámování vyřezáno A. V. Lebeda v Praze. Zámkové desky zdobeny rytým ornamentem akantových listů a na prodloužené části zámkových desek rytina s loveckými psy na jedné desce a s jelenem na druhé. Na jedné desce ryto A. V. Lebeda a na druhé a Prague. Na pažbě kruhové železné pouzdro s perem s rytinou akantového ornamentu a s rytým kancem. Na krku destička z bílého kovu a na ní W. Botka železná, zasahuje na hlaviště. Nabíják po straně je zasazen v železném damaškovém záchytu. Na spoušťovém obloučku rytý kozoroh. Celková délka 960 mm, délka hlavní 560 mm, ráže 16 (inv.č. H2-187575).

Obraz – portrét A. V. Lebedy

(olej na plátně) z roku 1836. Poprsí muže středního věku v tříčtvrtečním natočení doprava s pohledem upřeným na diváka. Je oděn do tmavomodrého kabátu s vysokým límcem, krémově žluté vesty a bílé košile se zvednutým límcem a bílou vázankou. Vlasy má tmavě hnědé, kadeřavé, nad čelem ustupující do koutů. Řídké kotlety přecházejí do pruhu hnědých vousů obíhajícího tvář pod bradou. Na napínacím rámu přilepeny dvě papírové cedulky, jež byly dodány po někdejším restaurování. Na horní liště přepsána původní signatura: W. Sekal pinxit / 1836, na dolní liště toutéž rukou napsáno: Portrét továrníka A. Č. Lebedy (továrna na ručnice v Myslíkově ulici v Praze). Popis na obraz byl napsán dost pozdě, asi až po smrti A. V. Lebedy nebo při předání do muzea, neboť na uvedené adrese bydleli jeho synové. Signatura autora na zadní straně původního plátna. Rozměry: 62 x 49,8 cm (inv.č. H2-186804). Obraz odborně určil kurátor sbírky dr. Lubomír Sršeň.

Portál z domu U tří jezdců

ze sádry je rozbitý, sestává ze tří částí a na každé reliéf s jezdcem. Odlitek je z roku 1904 (inv.č. původně K 601, nyní H2-197178).

Kulovnice se zápalkovým zámkem, s dioptřem, kolem 1850, sign. A. V. Lebeda in Prag, Praha, inv. č. H2-19703

Dvojka se zápalkovými zámky, kolem r. 1850, Praha, sign. A. V. Lebeda in Prag, inv. č. H2-158533

Výstava

V prosinci roku 2008 představilo Ostravské muzeum ve své budově velkolepou výstavu pod názvem „Lebeda – nekorunovaný král českých puškařů 19. století“ (od 17. prosince do 22. února 2009).“ Výstavu připravil kurátor sbírky zbraní a militárií Ostravského muzea Roman Bertha. Ve dvou místnostech vystavené artefakty pocházely ze sbírek českých muzeí a galerií a státních hradů a zámků, z Vojenského historického ústavu, Národního muzea, Národního zemědělského muzea (Lovecké muzeum zámek Ohrada), Východočeského muzea v Pardubicích, Umělecko-průmyslového muzea, zámku Frýdlant, Zákupy aj. Byly zde soustředěny zbraně vyrobené během doby trvání firmy. Z muzeí a státních hradů a zámků bylo v Ostravském muzeu shromážděno přes 60 pušek, pistolí a revolverů.

První místnosti vévodily dva obrazy – portrét A. V. Lebedy a jeho manželky (oleje na plátně od Václava Sekala z roku 1836), zapůjčené z Vojenského historického ústavu a Lebedův mistrovský kus – dva křesadlové zámky, zapůjčené ze sbírky Národního muzea. Portrét A. V. Lebedy z VHÚ se dosti liší od jeho portrétu z NM, i když jsou oba da-

továny rokem 1836 a maloval je Sekal. Vystavena byla řada dvojek a jednušek s perkusním zámkem s Lebedovou signaturou, ale též i kulovnice, kozlice, terčovnice a pistole, většinou zdobené ornamentálními rytinami a rytinami s loveckými motivy. Brokovnice z Frýdlantu z roku 1828 měla dokonce křesadlový zámek. V kazetě s příslušenstvím byla pistole se skříňkovým zámkem, v jiné kazetě, rovněž vybavené příslušenstvím, perkusní pistole – zadovka pro pokojovou střelbu s vertikálně otočnou komorou, ovládanou pákou. Prezentována byla dokonce i vzduchovka z roku 1827, zdobená zlacením nebo kulovnička Béranger, zdobená orientálním dekorem. Lebeda využíval pro své výrobky i hlavně jiných puškařů, jako tomu bylo například u perkusní pistole s postranním zámkem a s hlavní pražského puškaře Friedricha Burkarda, který již od roku 1810 nepracoval nebo u terčovnice s postranním zámkem se starší hlavní puškaře Dorniga ze Záhřebu a také u perkusní kulovnice s postranním zámkem s hlavní signovanou J. Ch. Kuchenreiterem z Řezna. Mezi vystavenými zbraněmi byla i chlapecká perkusní jednuška s postranním zámkem z 40. let 19. stol.

Ve druhé místnosti byly vystaveny perkusní jednušky, dvojky, kulovnice, pisto-

le a revolvery a též zbraně systému Le-faucheux, Lancaster, vzduchová pistole v pouzdře ad., které jsou z období, kdy firmu vedli Lebedovi synové. Z vojenských zbraní byly představeny například vojenská puška Wänzl, transformovaná firmou Lebeda roku 1869 z perkusní předovky Lorenz nebo vojenský typ perkusní kozlice z padesátých let 19. stol. Ze sedmdesátých let byla chla-pecká brokovnice. Objevily se i pistole zadovky s Lebedovým lůžkovým zámkem. Podobné zbraně vlastnil i arcivévo-da František Ferdinand d' Este.

Nevšedním artefaktem byl bohatě zdo-bený perkusní revolver s příslušenstvím v kazetě z roku 1854. Zajímavým faktem je, že jeho výzdobu navrhl český malíř Josef Mánes. Kovový rám kolem válce je zdoben stylizovaným rostlinným orna-mentem v tuzii z bílého a žlutého ko-vu. Tuzii je zdobena částečně i hlaveň. Rukojeť je celokostěná s vyřezávaným mytologickým a rostlinným dekorem. Celková délka 248 mm, délka hlavně 110 mm a ráž 8,5. Revolver vlastnil rakousko-uherský námořní důstojník baron Petz.

Na stěnách visely mědirytiny s lovecký-mi výjevy augšpurkského grafika Johan-na Eliase Ridingera (1698-1767) a údaje o A. V. Lebedovi, jeho synech a firmě.

K výstavě vyšel v roce 2009 katalog s názvem „ A. V. Lebeda nekorunovaný král českých puškařů,, , jehož autory jsou Roman Bertha a Jan Tetřev. Byla to první souborná výstava, věnovaná osob-nosti českého puškaře u příležitosti 120. výročí zániku firmy v roce 1888. Z příkladů shora uvedených vyplývá instruktivní charakter výstavy, která představovala zbraně, vyráběné po celou dobu trvání Lebedovy firmy.

Autorům výstavy se dokonale podařilo přiblížit návštěvníkům osobnost A. V. Lebedy kvalitou i kvantitou expo-nátů.

Literatura:

- MICHÁLEK, Miroslav: Kdo byl A. V. Lebeda, in: Střelecká revue, Praha 1970, č. 2, s. 16-18
- MICHÁLEK, Miroslav: Následovníci A. V. Lebedy, in: Střelecká revue, Praha 1970, č. 3, s. 16
- DOLÍNEK, Vladimír – DURDÍK, Jan: Od Adama po Zemana, in: Střelecká revue, Praha 1979, č. 9, s. 20
- LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše: Lovecké zbra-ně v Čechách, SZN, Praha 1980, s. 171, 206, 234, 241
- VOLAVKOVÁ, Hana: Josef Mánes malíř vzorků a ornamentů, Odeon Praha 1981, s. 61, 68, 69, pol. 83, 84, 88, 341, 344
- LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše: K zániku Le-bedova závodu, in: Střelecká revue, Praha 1982, č. 12, s. 19
- DOLEJŠÍ, Josef. : Pražský zámek A.V. Lebedy, in: Střelecká revue, Praha 1992, č. 5, s. 24-
- DOLÍNEK, Vladimír: Puškař A. V. Lebe-da a značení jeho zbraní, in: Střelecká revue, Praha 1993, č. 1, s. 8, 9, 12, 13
- BERTHA, Roman – TETŘEV, Jan: A. V. Lebeda Nekorunovaný král čes-kých puškařů, Ostravské muzeum Ostrava 2009, ISBN 978-80-904316-0-7

Foto Jan Rendek

Pamětní kniha obecní v dvacetiletí obnovené svobody a samosprávy

Sonda do stavu českého obecního kronikářství v letech 1990 – 2010 v kontextu s 90. výročím první legislativní úpravy k povinnosti vedení obecních kronik

Martin Šíkula

PhDr. Martin Šíkula
kronikář obce Bohuňov
u Bystřice nad Pernštejnem,
středoškolský učitel,
regionální historik
mbskmmmp@email.cz

1 SOkA Hradec Králové,
f. MNV Malšova Lhota, Pamětní
kniha obce Malšova Lhota
1977-2008, s. 156.

Pozn. aut.: všechny citované
autentické ukázky z kronik
(z archivů i z internetové podoby)
jsou převzaty doslovně bez
jazykové úpravy)

2 Významově se označení
„pamětní kniha obce“ a „kronika
obce“ fakticky shodují.
Historicky lze užívání pojmu
„pamětní kniha“ ztotožnit
s první republikou (souběžně
však již s užíváním označení
autorů jako kronikářů), zatímco
„kronika“ převážila ve
směrnících i v nově zakládaných
knihách ve 2. polovině
20. století. Otázku pojmoslovní
srov. podrobněji: Bartoň, Jiří:
O kronikách obcí, Sekurkon,
Praha 2009, 3. vydání, s. 5.

3 Sbírka zákonů a nařízení
státu československého, ročník
1920, č. 80, Zákon ze dne 30. ledna
1920 o pamětních knihách obecních.
a Sbírka zákonů a nařízení
státu československého, ročník
1921, č. 211, Nařízení vlády
republiky Československé ze
dne 9. června 1921, kterým se
provádí zákon o pamětních
knihách obecních.

The article deals with municipal annals from the political ones in November 1989 to the present. It is an inquiry making an effort to specify the development by presenting its basic directions, approaches and phrasaeology and thus remind us of the importance of municipal annals as a specific source of information. In the beginning of recent municipal annals development there had been to various extent the demise of regional museums advisory systems and recorder's fees, which on the one hand meant really an end of centralization and ideological interventions to the recorder's work but simultaneously an obscure interim during which paradoxically stagnation and decline of municipal annals occurred. The author deals with legislature and methodology development regarding municipal annals.

Keywords: municipal annals, legislature, political development, recent history

Obnova demokratických poměrů po roce 1989 se postupně promítla i do kronikářské činnosti včetně oficiálního postavení kronikářů. Výstižně vyjádřeno slovy kronikáře z Malšovy Lhoty (okres Hradec Králové): *A konečně se i těšme, že už nikdy nebude muset kronikář při sestavování zápisů dbát na „politickou úroveň“, diktovanou jedinou stranou či politickým hnutím.*¹ Kronikářství získalo východisko pro navrácení původního poslání odkazu pamětní knihy obecní², ale také nejasnou představou o její podpoře a dalším rozvoji. Nelze vždy porovnávat nesrovnatelné, obzvláště v různých historických etapách a politických podmínkách, ale po devadesátiletém vývoji od první legislativní úpravy³, jež stanovila všem obcím povinnost vést pamětní knihu, se nám v současnosti uzavírá poslední dvacetiletí této tradice. Jestliže prvních dvacet let převážně prvorepublikových a násilně uzavřených v roce 1940 protektorátním nařízením o stažení a úschově obecních kronik bylo ve znamení jejich zakládání s cílem uchovat vedle místního vývoje též odkaz mladého demokratic-

kého československého státu a také vzhledem k pečlivosti jejich vedení převážně řídicími učiteli venkovských škol je možno hovořit o „zlatém věku obecního kronikářství“, poslední dvacetiletí je naopak hledáním role a významu obecních kronik v obnovených demokratických podmínkách, od roku 1993 státu již jen českého. Mezi tím stojí 50 let vývoje, který začal přechodnou poválečnou fází v rámci tzv. omezené demokracie navrácením pamětních knih obcím, ale nedlouho po únoru 1948 byl směrnicemi z let 1950 a 1956 omezen ideologickými tlaky na obsah kronikářského zápisu i na osobu kronikáře. Poněkud neutěšený stav byl zmapován počátkem 60. let iniciativou Kabinetu muzejní a vlastivědné práce při Národním muzeu v Praze, který v argumentaci mj. uvádí: *Situace je však dosud taková, že v praxi je význam kronikářství podceňován právě u členů i pracovníků národních výborů. Jinak by nebylo možné, že v řadě obcí nebyl dosud ustaven kronikář, že v mnoha kronikách chybí zápisy od roku 1939 do současnosti a že prakticky nikdo se od ústředních orgánů až po místní národní výbory o kroni-*

kářství nestará a lidovým kronikářům v jejich obětavé činnosti nikdo soustavně nepomáhá. Je možno říci, že jen ve dvou třetinách obcí je kronika založena a maximálně v čtvrtině obcí je vedena až do současnosti...⁴. V roce 1962 tedy Ministerstvo kultury projednalo materiál o stavu a dalším rozvoji kronikářství, upozornilo tehdy odpovědné odbory školství a kultury národních výborů na povinnost vést kroniku a metodická péče včetně pozdějšího systému odměňování byla na základě doporučení přenesena na okresní vlastivědná a krajská muzea. Další vývoj bohužel kroniky obcí negativně poznamenal ve dvou rovinách. Nástup normalizace znamenal nejen revizi autentických zápisů osudového roku 1968⁵, ale též opětovnou zvýšenou ideovou kontrolu nad obsahem kronik, ačkoliv záleželo i personálním obsazení muzeí, jež často primárně řešilo formální stránku vedení kroniky. V tomto metodickém smyslu pozitivní úlohu sehrálo též vyhlášení celostátních kronikářských soutěží od roku 1973, ponecháme-li stranou nikoliv nevýznamná kritéria ideologická. Druhým osudovým okamžikem pro vedení kronik se stala integrace obcí vrcholící v závěru 70. let, v jejímž důsledku se samosprávami obcí zanikalo i vedení kronik. Naopak zápis roku 1989 v nadále vedených kronikách znamenal po 21 letech možnost svobodného komentáře a některé výpovědi lze považovat za jeden z prvních pokusů o vyrovnání se s minulostí obecně, jako např. kronikářem z obce Dobrá na Havlíčkobrodsku: ...V tu dobu jsem si uvědomil, že kronikář není pánem svého smýšlení, a proto jsem si často připadal jako prodejný člověk, který píše něco v co sám zcela nevěří. ...Moje vina kterou s lítostí omlouvám spočívá v tom, že jsem způsob vyjadřování o politice jak mezinárodní tak vnitropolitické psal z vlastní vůle bez jaké-

hokoliv návodu nebo nátlaku. Jako balzám působila na mě slova našeho prezidenta Václava Havla, že každý v totalitní době byl svým způsobem kolaborující s režimem.⁶

Cílem studie k otázce kronikářství v obcích po roce 1989 není vyčerpávající zmapování posledního dvacetiletí ani metodických doporučení, která ostatně publikovali v kvalitních příručkách jiní autoři (srov. přehled literatury). Jedná se o sondu, jež usiluje prostřednictvím představení základních směrů vývoje, přístupů i obsahové frazeologie kronikářů tento vývoj konkretizovat a připomenout význam specifického pramene, jímž kronika obce právem je.

Titulní stránka v roce 1990 založené kroniky obce Poteč (okr. Zlín, převzato: http://www.potec.cz/hlavicka/kronika_f.htm)

4 Archiv Národního muzea, f. Ústřední muzeologický kabinet, karton 15, i.č. 546, MŠK, opatření na zlepšení stavu čs. kronikářství, příloha dopisu A-336/61 ze dne 4. května 1961 adresovanému z Národního muzea ministerstvu školství a kultury ve věci Návrhu opatření na zlepšení stavu čsl. kronikářství.

5 O tom podrobně v regionálním rozměru: Kobetič, Pavel: Srpen 1968 očima kronikáře, Materiály muzeí chru-

dimského okresu č.9/K, Okresní muzeum v Chrudimi, 1990.

Šíkula, Martin: *Osmičkové letopočty 20.století pohledem kronikářů obcí vnitrozemských okresů českomoravského pomezí, Západní Morava, Vlastivědný sborník, ročník XIII, 2009, s.28-66.*

Šíkula, Martin: *Kronikáři obcí okresů Havlíčkův Brod a Žďár nad Sázavou v letech 1968-1969, Východočeské listy historické 26/2009, s. 89-130.*

6 SOKA Havlíčkův Brod, f.MNV Dobrá, Pamětní kniha obce Dobré, s. 265-266.

7 SOKA Třebíč, f.OÚ Dalešice, Kronika obce Dalešice, nestr., zápis roku 1991.

8 SOKA Jihlava, f. OÚ Urbanov, Kronika IV. (1989-1996), s. 32-33.

9 Pro srovnání aktivit uvedme dva mimopražské příklady, SOKA Semily a SOKA Žďár nad Sázavou. Tak v Semilech pořádá tamní archiv ve spolupráci s Muzeem Českého ráje kronikářská setkání spojená s odbornou přednáškou od roku 1996. Mladší tradice vznikla ve Žďáru nad Sázavou, kde se první celookresní setkání uskutečnilo v roce 2003 na půdě městského úřadu Žďár nad Sázavou a posléze od roku 2005 každoročně na půdě vlastního archivu – vzhledem k malým prostorům vždy ve čtyřech termínech pro menší skupiny.

10 <http://www.mistnikultura.cz/kroniky-kronikari-muzea-archivy-karlovarskeho-kraje>, Kroniky, kronikáři, muzea a archivy Karlovarského kraje, publikováno 27. 12. 2007.

Na počátku polistopadového vývoje kronikářství stál v různé míře zánik systému poradní péče okresních muzeí a vyplácení odměn kronikářům, což na jedné straně skutečně znamenalo konec centralizace a ideových zásahů do kronikářovy práce, ale současně vzniklo poněkud nejasné mezidobí, v němž docházelo paradoxně i ke stagnaci a k úpadku obecní kroniky. Kronikář z jihomoravských Dalešic zaznamenal do kroniky za rok 1991 následující: *V souvislosti s převodem kompetencí se letošním rokem podstatně změnilo i postavení obecních kronikářů. Přestávají být zaměstnanci okresního muzea, které s nimi zrušilo smlouvy o vedlejší činnosti a tím i náležející roční odměny. Ruší se též metodické vedení práce kronikářů, jež od nich vyžadovalo nadměru podrobné zápisy a jejich ideové zaměření. Nyní je tedy vedení kroniky plně v kompetenci obce a dává kronikáři možnost, aby stručně poznamenal jen to nejdůležitější.*⁷ (srov. v zápise roku 1990 v Urbanově v sousedním okrese: *...Muzeum Vysočiny bude v příštím období opět poskytovat metodickou pomoc, ale pouze na základě individuálního požádání kronikáře či obecního úřadu. Nebude již žádným způsobem zasahovat do kontroly kronik ani do výše odměn. ... solékáme krunyř totality, dvoji tváře, mlčení, strachu.*⁸ Ale právě v možnosti metodické konzultace podle individuálního zájmu nastal určitý problém, neboť obecní úřady často samosprávně obnovené měly celou řadu jiných starostí než péči o vedení kroniky, s odchodem letitých kronikářů se zase např. obtížně hledal nástupce, apod.

Oficiální ukončení muzejní metodické spolupráce spojené s odměňováním kronikářů však neproběhlo jednorázově (zpravidla počátkem nebo do poloviny 90.let) a ve všech případech. Mnohá muzea v aktivitách s kronikáři pokračova-

la v rámci vlastní náplně činnosti (ale již bez posuzování a vyplácení odměn), jinde aktivní úlohu v práci s kronikáři obcí po čase převzaly státní okresní archivy.⁹ V roce 2004 se ujal aktivity ve věci kronikářství také první z krajů, zavedených v roce 2000. Karlovarský krajský úřad jako jediný v republice pořádá každoročně (ve spolupráci s muzei a státními okresními archivy sídlícími v Chebu, Karlových Varech a Sokolově) celokrajské semináře. Náměstek hejtmana Ing. Jiří Bahenský iniciativu zdůvodnil mj. slovy: *Karlovarský kraj patří mezi pohraniční území, kde po roce 1945 došlo ke skoro úplné obměně obyvatelstva. Noví, národnostně rozmanití, osídlenci, si velice obtížně hledali vztah k novému domovu. Tyto převážně citové vazby se v současné době, kdy je již v kraji druhá a třetí generace původně přistěhovaných obyvatel, úspěšně začínají navazovat. ... Proto příkládám vedení kronik v našem kraji takový význam a snažím se o podporu této činnosti. Jsem přesvědčen o tom, že v Karlovarském kraji má kronikářství nezastupitelnou roli při vytváření vztahu zdejších obyvatel ke kraji (k území), který již z velké části považují dnes za svůj „rodný kraj“.*¹⁰ Význam kronikářství si postupně uvědomují i v některých dalších krajích. Tak kupř. poslední setkání kronikářů v SOKA Semily (srov. tabulka na str. 107) se konalo pod záštitou a finančním krytím Krajského úřadu Libereckého kraje. Poněkud nepřehlednou situaci, regionálně se odlišující, v letech 2005 - 2010 postupně zmapoval časopis Místní kultura a na mnoze přinesl i komentář pracovníků muzeí a archivů. Kupř. ředitelka SOKA Český Krumlov k situaci v roce 2007 mj. dodala: *Nové kronikáře mezi mladými lidmi se daří získávat jen obtížně. Hlavní příčinou je malé citové sepjetí s danou obcí, nepochopení a společenské nedocenení významu této činnosti i nedosta-*

 The year '1990' is written in large, bold, outlined numerals. An olive branch with several leaves is positioned behind the numbers, extending from the top right and curving down towards the bottom left.

1990

Pondělí 1.1.1990, prakticky bez sněhu
a klima velmi mírná, kolem 0°C.

Volby

Rok, ve kterém se měly dokončit změny, které začaly 17. listopadu 1989. Rok, kdy měli občané v celé Československé republice zvolit ve svobodných volbách v čínou Národní shromáždění a Českou národní radu, v listopadu pak přistoupit k volbám obecního zastupitelstva. Na předvolebních shromážděních se zapojilo nejvíce OF, které se začátkem roku bylo velice aktivní.

Volby se konaly 8. a 9. června a velice podléhající byla vysoká úroveň voličů, kteří si zřejmě uvědomili, že pálejší představitel mne nich,

tek času. ... Problému s obsazením míst kronikářů i kvalitě vedených kronik by napomohlo, kdyby péče o obecní kroniky a kronikářství vůbec byla archivům svěřena oficiálně, v podobném rozsahu jako měla muzea před rokem 1989.¹¹ Od roku 1989 se jednalo o první počín, kdy byla přímo oslovena jednotlivá muzea ve všech krajích

(podle nového krajského uspořádání z roku 2000) České republiky. Ačkoliv získaná data neumožňují vždy vzájemná srovnání a procentuální vyhodnocení, získáváme konkrétní představu o kontinuitě či přerušení kronikářské tradice a především přehled kulturních zařízení, jež se otázkou kronikářství

Stránka zápisu za rok 1990 v kronice obce Babice nad Svitavou (SOka Brno-venkov, nezpracováno, MNV Babice nad Svitavou – kronika, i.č.62, s.198

¹¹ Kroniky, kronikáři ... v Jihočeském kraji, Místní kultura, ročník XVII, č.1 01/2007, s. 15.

12 Autorkou článků mapujících kronikářství v jednotlivých krajích je redaktorka časopisu *Místní kultura* Eva Veselá. Články byly postupně publikovány v měsíčníku *Místní kultura*, ročník 2005 – 2007. Od roku 2008 pokračoval seriál článků již jen v internetové verzi magazínu, jehož poslední tištěné číslo vyšlo v prosinci 2007.

13 v internetové verzi <http://www.kronika.sf.cz/>. Nápad na vznik zpravodaje vzešel při „setkání kronikářů obcí připojených k Praze“ v roce 1999, kdy většina kronikářů nebyla spokojena s tím, jak jsou informováni o dění v oblasti vlastivědného (regionálního) bádání, o možnosti a psaní vlastní kroniky (využití počítače v kronikářově práci, uchování příloh ke kronice atp.) – cit. z *Kroniky a kronikářů*, č. 1, které vzniklo z iniciativy Tomáše Hromádky v srpnu 2000. Do roku 2010 vyšlo prozatím 16 čísel, k dispozici též v internetové verzi.

14 *Místní kultura*, ročník XVII, č. 12/2007, s. 5.

15 <http://www.archiv.semily.net/kroniky/kronikarstvi.htm>, informace z webových stránek SOKA Semily převzaty 26. 9. 2010.

16 Informace zpracovány na základě osobní účasti autora.

17 Jitka Gruntová (KSČM), Vlastislav Antolák (KSČM), Radko Martínek (ČSSD), Karel Šplíchal (ČSSD)

v různé míře zabývají.¹² Vedle archivů a muzeí je třeba zmínit ještě dva individuální počiny pražské, ale postupně oslovující kronikáře celorepublikově, jejichž záměrem bylo zaplnění na mnoze chybějící metodické pomoci. Reakcí na poptávku určité poradny pro kronikáře se stala aktivita kronikáře Prahy – Velké Chuchle pana Tomáše Hromádky, který od roku 1999 začal sestavovat na popud kolegů kronikářů zpravodaj pro obecní kronikáře a vlastivědné pracovníky, původně jen v tištěné formě.¹³ Během prvního desetiletí 21. století zase zahrnula kronikářské semináře do svých akcí agentura Sekurkon, s.r.o., jejíž lektori z řad historiků (publicistů, pedagogů a současně činných kronikářů) přednášejí o dané problematice na školeních Sekurkonem pořádaných. V neposlední řadě je třeba zmínit již citovaný časopis *Místní kultura* s prakticky pravidelnou rubrikou věnovanou kronikářství (včetně od roku 2005 seriálu mapujícího situaci v celé ČR). *Místní kultura* vycházela od roku 1991 jako bulletin zdarma a časem se změnila v placený časopis vycházející měsíčně, popřípadě s dvojčísly. Sedmáctý ročník v roce 2007 byl však posledním tištěným vydáním: *Celému týmu redakce je to líto, ale vzhledem k tomu, že se nám nedařilo zvyšovat počty platících zákazníků, navíc v době všeobecných úspor, nezbývá, než vyrovnat se s rozhodnutím vydavatele (NIPOS) a napřít síly k internetové verzi časopisu...*¹⁴

S koncem 20. století se také kronikářství dotkl nástup nových technologií. Jednak jde o způsob vedení a prezentace kroniky, ke kterému vedle tradičního ručního psaní či na psacím stroji přistoupila možnost vést kroniku na počítači, tedy v elektronické podobě. Nové technologie navíc umožňují provádět di-

gitalizaci již stávajících kronik do elektronické podoby. Druhým okamžikem se stal fenomén internetu jako způsobu moderní komunikace a nepřeborného zdroje informací dostupných elektronickou formou fakticky odkudkoliv. Prostřednictvím internetových stránek státních okresních archivů lze na dálku listovat již některými zdigitalizovanými kronikami a podobně kroniky digitálně nebo alespoň přepisem zveřejňuje široké veřejnosti řada obcí. Z internetu je možné také získávat informace a výměnu zkušeností, což činí původně jen v tištěné formě vycházející časopisy *Kroniky* a *kronikářů* nebo *Místní kultura*.

Počátkem 21. století v řadách kronikářů rostlo očekávání z vydání nového zákona, který měl nahradit dosud platnou normu z roku 1920 a od ní se odvíjející další nařízení. Přestože 14. 3. 2006 schválený **zákon č.132/2006 o kronikách obcí** představuje opět celkem stručnou normu, narozdíl od svého 85 let starého předchůdce působí nejasnými formulacemi méně srozumitelně a především zcela opomíjí osobnost kronikáře. Reakce z nového kronikářského zákona byly rozpačité, což ukázala ostatně již parlamentní rozprava při procesu schvalování diskutující otázku, zda-li je zákon vůbec potřebný. Názory poslanců a senátorů nám též poodhalují stav, do kterého kronikářství na sklonku 20.století dospělo.

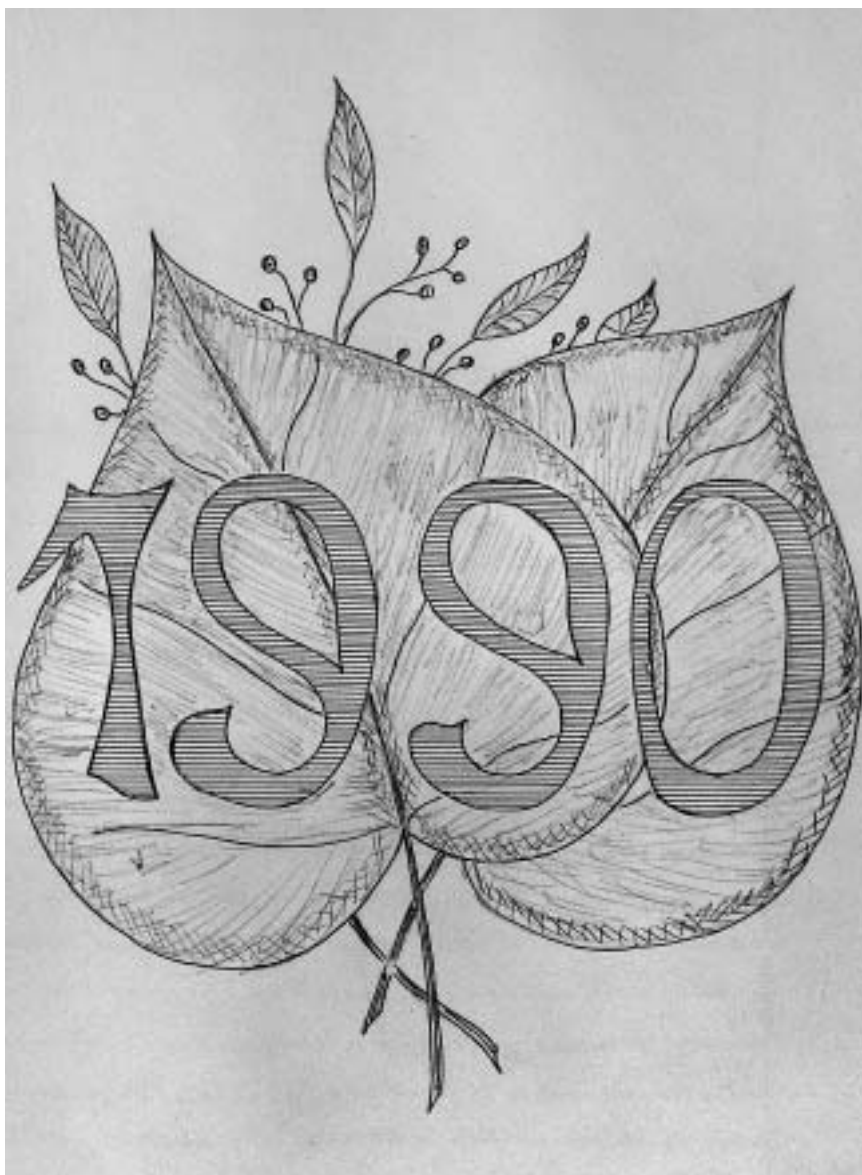
Návrh nového zákona o kronikách předložila poslanecké sněmovně 31. 3. 2005 skupina poslanců KSČM a ČSSD¹⁷ zastupovaná poslankyní Jitkou Gruntovou. Ještě před prvním čtením bylo zasláno nesouhlasné stanovisko vlády ČR, zatímco organizační výbor projednání návrhu zákona doporučil a navrhl jeho projednání ve Výboru pro veřejnou správu, regionální rozvoj a životní pro-

Setkání kronikářů organizovaná SOKA Semily v další spolupráci¹⁵

termín konání	téma odborné přednášky zajištěné pozvaným hostem
26. a 28.3.1996	první setkání, aktuální problémy kulturních památek, nabídka 12 východočeských knihovství na vazby kronik, exkurze v právi dokončené novostavbě semilského archivu
11.12.1997	„Počátky osídlení Českého ráje a Podkrkonoší ve světle nových arch. nálezů“
3.12.1998	„Úvod do genealogie“
18.4.2000	„Je folklór mrtvý? Úloha tradičních projevů v současném životním stylu“
6.11.2001	„Úvod do heraldiky, aneb jak se uvarovat chyb při tvorbě obecních znaků“
13.12.2002	přednáška ředitelky správy CHKO Český ráj
14.11.2003	„Kronika a kronikář v 21.století“
4.11.2004	„Tvář našich měst a obcí na počátku XXI.století“
18.11.2005	„Vývoj lidového domu v severovýchodních Čechách“
24.11.2006	„Orální historie ve výzkumu soudobých dějin“
22.11.2007	„Počátky evropské integrace“
28.11.2008	„Kronikáři a ochrana osobních údajů“
27.11.2009	„Povinnosti stavebníka na území s archeologickými nálezy, Nejzajímavější archeologické výzkumy v regionu“

Setkání kronikářů organizovaná SOKA Žďár nad Sázavou¹⁶

termín konání	téma odborné přednášky zajištěné odbornými pracovníky archivu
3.12.2003	legislativní vývoj, metodické rady k vedení kronikářského zápisu a dokumentace
15.4.2005	ukázky archiválií, metodika psaní kronik
25.4., 27.4., 2.5., 4.5. 2006	„Obecní symboly – pečeti, znaky, prapory“
24.4., 26.4., 10.5., 15.5.2007	„Historie domů a jejich obyvatel“
22.4., 24.4., 29.4., 30.4.2008	„Genealogie čili rodopis“
28.4., 30.4., 5.5., 7.5.2009	„Škola, učitelé a školní kroniky“
27.4., 29.4., 4.5., 11.5.2010	„Kam jsme patřili aneb kdo nám „vládl“, kdo nás řídil“ (panství, okresy,...)

Výtvarné řešení letopočtu 1990 v zápise kroniky z Dalešic (SOKA Třebíč, f.OÚ Dalešice, Kronika obce Dalešice, nestr., zápis roku 1990.)

18 <http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenproti/045schuz/s045216.htm>, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, PČR, PS 2002-2006, stenoprotokoly, 45.schůze, středa 2.6.2005.

19 <http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenproti/048schuz/s048346.htm>, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, PČR, PS 2002-2006, stenoprotokoly, 48.schůze, středa 26.10.2005.

20 <http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=40666>, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, PČR, PS 2002-2006, 51.schůze, 104.hlasování, 23.11.2005, návrh zákona o kronikách obcí.

středí. První sněmovní čtení proběhlo 22. 6. 2005 a zazněly návrhy na zamítnutí zákona. Tak kupř. poslankyně Eva Dundáčková (ODS) mj. uvedla: „...Kroniky se již dávno nepiší ručně, a je proto zbytečné kvůli tomu připravovat novou právní úpravu.“¹⁸ Zamítnutí návrhu však v hlasování neprošlo, a tak se dostal k projednání do příslušného výboru, kde byl akceptován. Ve druhém čtení, jež probíhalo 26. 10. 2005, proto zazněl

Hlasování o návrhu zákona o kronikách obcí ve třetím čtení dne 23. 11. 2005²⁰

	ĚSSD	ODS	KSĚM	KDU-ĚSL	US-DeU	nezař.	celkem
pro návrh	58	0	38	0	0	0	96
proti návrhu	0	40	0	13	4	1	58
zdržel se	1	6	0	4	3	0	14

opětovný požadavek k zamítnutí zákona. Navrhovatel zamítnutí (v danou chvíli hlasovatelné až ve třetím čtení) poslanec ODS Jan Schwippel k tomu řekl: *Nebudu opakovat argumentaci, kterou jsem uvedl v průběhu prvního čtení tohoto návrhu zákona. Domnívám se, že pokud jeho cílem je aktualizace některých stránek právní úpravy, tak jak o tom byla řeč, nebylo třeba rušit rodinné stříbro, jímž je jeden z nejstarších dosud platných zákonů z roku 1920, ale stačilo zrušit jeho prováděcí vyhlášky - podotýkám, že všechny, nikoliv pouze tu z roku 1932 - a nahradit je novými, které by lépe odpovídaly současnému stavu.*¹⁹ Zamítnutí ve třetím čtení ale neprošlo a návrh zákona byl 23. 11. 2005 schválen. Ze 168 přítomných poslanců hlasovalo 96 pro návrh, 58 proti a 14 se zdrželo hlasování.

Následně byl návrh zákona postoupen Senátu, kde při projednání 26. 1. 2006 mj. zaznělo²¹:

...Co říci závěrem mé zpravodajské zprávy. Nepřijmeme-li tento návrh zákona, nic vážného se nestane, zůstane v platnosti dosavadní sice archaický zákon i poměrně dobře vyhovující vládní nařízení, které určitě další kronikářské aktivity neohrozí ani neomezí. Řada kronikářů již vede svoji kroniku na počítači, aniž by k tomu potřebovala jakoukoliv zákonnou normu. Rovněž pořizování fotokopii nikomu nečiní žádné problémy. Nový zákon by měl být kvalitnější toho předchozího. V tomto případě ale tomu tak není. Ved-

le našeho výboru se na tom shodují totiž i pracovníci archivů, muzeí, četní starostové a většina kronikářů v mém volebním obvodu, s nimiž jsem návrh zákona o kronikách obcí osobně projednával a kteří navrženou novelu tohoto zákona vesměs odmítají. (senátor Josef Kalbáč, KDU-ČSL)

... Já mám připraven ten pozměňovací návrh jenom pro případ, kdyby náhodou neprošlo zamítnutí, což nepředpokládám, ten pozměňovací návrh je velmi jednoduchý. On ruší všechno, co v kronikách je napsáno, čili ruší oba ty staré zákony a v tu chvíli by o kronikách nebylo nic. A protože stále ještě máme samosprávu, vás ujišťuji, že 99 % obcí a měst nadále bude vést kroniky a zákonodárce k tomu nepotřebuje. Děkuji za pozornost. (senátor Jaroslav Kubera, ODS)

... Myslím si, že nejpodstatnějším pozitivem návrhu zákona je skutečně možnost vést kroniky v elektronické podobě. Kroniky, jak jsme slyšeli a uslyšíme, jsou určitě závažným historickým pramenem, ze kterého čerpáme, a bylo by dobré, aby po nás také někdo mohl čerpat tyto věci o našich městech a obcích.²² (senátor Petr Fejfar, US)

Senát nakonec návrh zákona zamítl a vrátil ho do poslanecké sněmovny, kde byl 14.března 2006 definitivně schválen. Ze zákona vyplývá obcím povinnost kroniku vést, ačkoliv jednu z diskutovaných formulací obsahuje hned §1, jež stanoví: Každá obec vede kroniku obce, do níž se zaznamenávají zprávy o důležitých a pamětihodných událostech v obci pro informaci i poučení budoucím generacím. Právě formulace „obec vede kroniku“ se stala otázkou senátní diskuze při projednávání návrhu a upozornil na ni senátor Jaroslav Kubera (ODS): ... Já začnu tím, co mě zaujalo v projevu paní předkladatelky, kdy řekla, že v zákoně je věta napsaná – každá obec vede kroniku, neznamena, že

každá obec musí vést kroniku. To je velmi závažné sdělení a teď se netýká jenom kronik, ale obecně, protože v mnoha zákonech jsou věty typu: obec zřizuje komisi, kraj zřizuje záchytnou stanici, a je velmi důležité, aby bylo naprosto jasné, jestli tyto věty znamenají, že musí anebo může - a to je velmi závažná věc ústavněprávní, ...²³ Jeho stranický kolega Jiří Pospíšil v technické připomínce dodal: ...Naprosto nechápu debatu o tom, jestli obec jest povinna vést kroniku nebo obec vede kroniku. To je docela „srandovní“, že i v takto váženém shromáždění se někteří domnívají, že když zákon říká, že třeba občan podá daňové přiznání, že jsou zde i senátoři, kteří se domnívají, že ho může nepodat.²⁴ Druhý paragraf nového zákona řeší vedení a uložení kroniky, tj. jako ručně psanou nebo v elektronické podobě s následným tiskem, dále zmiňuje přílohu jako její nedílnou součást a třetí odstavce §2 stanoví zabezpečení kroniky proti ztrátě apod. obcí. Otázka elektronické podoby je fakticky

Výtvarné řešení titulní strany k zápisu roku 1991 v kronice obce Dalešice (SOKA Třebíč, f.OÚ Dalešice, Kronika obce Dalešice, nestr., zápis roku 1991.)

21 Pro srovnání připomeňme alespoň část projevu předkladatele původního zákona z roku 1920, poslance Republikánské strany venkovského a maloroľnického lidu (agrárníků), univerzitního profesora dr. Otakara Srdínka: „Nyní, když v historii našeho národa nastal takový mezník důležitý, jako jest převrat z října 1918, jest to dostatečným vybidnutím, abychom od toho dne počali zakládati pamětní knihy obecní, tedy kroniky, a sice v celé republice. Aby bylo jisto, že se tak stane bezpečně všude, není možno se spoléhati na dobrou vůli jednotlivých obcí - popjal jsem myšlenku, pokusiti se v kulturním výboru o to, dokázati, že snad by se to mohlo provésti zákonem. Tu s potěšením konstatuji, že kulturní výbor, všechny politické strany, jak tam byly, s velikým zájmem

22 <http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/html-hled?action=doc&value=36034>, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, PČR, Senát 2004 – ..., stenoprotokoly, 9.schůze, 26.1.2006.

23 <http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/html-hled?action=doc&value=36034>, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, PČR, Senát 2004 – ..., stenoprotokoly, 9. schůze, 26.1.2006.

24 Tamtéž.

25 <http://www.psp.cz/leknih/2002ps/stenprot/045schuzs045218.htm>, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, PČR, PS 2002-2006, stenoprotokoly, 45.schůze, středa 22.6.2005.

26 *Obecní kronika se v otázce postojů venkovské společnosti může stát cenným svědectvím dokládající odlišná stanoviska a názory na dění všeobecně určitým způsobem vnímané a prožívané, ale na mnoze vycházející právě z atmosféry městských center. Poprvé v obnoveném demokratickém vývoji lze toto specifikum na mnoze sledovat již u zápisu roku 1989 (prováděném zpravidla během roku 1990), projevující se opatrnějším přístupem k listopadovým a následným událostem (objektivně dáno informační vzdáleností a v prvních dnech po 17.11.1989 vůbec absencí zpráv o skutečném dění v Praze). Dalším tématem, jež může obecní kronika autenticky zpracovat, jsou kupř. komentované volební výsledky odlišující se od celostátního průměru. Současně je nutné dodat, že sociologickou výpověď obecní kroniky nelze přeceňovat a klíčová je*

zásadní novinkou oproti stávajícím normám a v diskuzích zazněly i takové názory, zda-li je vůbec na místě způsob vedení kroniky řešit v zákoně. Jako závádějící formulace byla některými kritiky označována také pasáž §3 o zápisu do kroniky ve větě „O obsahu zápisu rozhoduje obec“ ve smyslu, kdo je obcí vlastně myšlen (rada, zastupitelstvo?). Na druhé straně to ponechává obci svobodný prostor k tomu, co do kroniky chtějí zahrnout. Pomineme-li zrušovací ustanovení norem z r. 1920 a 1932 v §5 a účinnost zákona v §6, ožehavou otázkou představoval rovněž §4 o nahlížení do kroniky a jejím využití včetně možnosti občanů obce navrhnout změnu, doplnění či opravu zápisu. Hned v prvním čtení návrhu zákona zpochybnil smysluplnost této možnosti dávané občanům poslanec Ludvík Hovorka (KDU-ČSL): *Nepovažuji za vhodné, aby vlastně každý občan měl možnost podávat návrh na změnu zápisu do kroniky. Případá mi to v praxi obtížně realizovatelné. Je potom možné, že zápis do kroniky by trval dva tři roky, kdyby každý občan z obce měl možnost podávat návrh na změnu zápisu. Toto ustanovení skutečně považuji za nešťastné.*²⁵

Nástup svobodného psaní kroniky po roce 1989 a bez ideových zásahů se přirozeně do práce obecního kronikáře a obsahové náplně každoročního záznamu promítl, ale neznamená to, že by kupř. zmizel záznam celonárodních politických událostí nebo dokonce komentářů k nim. Naopak převratné změny počátku 90. let máme na řádcích podrobně vedených kronik zachyceny nejen v konsekvencích s místním vývojem, nýbrž v celostátním rozměru. K okamžikům, které kronikáři zachytili, dále patří samozřejmě rozdělení společného státu, volby (nejen obecní) a jmenování vlád, ale také třeba sportovní

úspěchy olympioniků atd. V případě místního vývoje pak sehrála klíčovou roli obnovená role samospráv, tradiční společenský a spolkový život a z novodobých fenoménů budování obce kupř. telefonizace a plynofikace obcí, péče o vzhled a upravenost obcí atd. Omezený prostor v rámci této studie ale neumožňuje podrobnější analýzu let 1990-2010 a proto i následující ukázky řazené chronologicky za sebou nejsou zdaleka reprezentativním vzorkem. Jedná o sondu, jež v případě ohlasu na celonárodní události může představovat jen jeden z možných úhlů pohledu, i když v prostředí venkova nikoliv ojedinelý²⁶.

Ohlas na polistopadový vývoj a jeho hodnocení měly přirozeně přesah do zápisu roku 1990, kdy už měl kronikář příležitost sledovat a zachytit reflexi nového vývoje – jak policko společenského, tak ekonomických změn – s více jak ročním odstupem. Z některých kronik zaznívají rozpaky občanů z budoucnosti: *...Postoj lidí byl však spíše vyčkávací s obavou z toho, co bude, zda s politickými změnami v budoucnu nepřijdou o sociální vymoženosti a jistoty, s mnoha věcmi se přímo i nesouhlasilo (omluva sudet. Němcům, vrácení majetku Baťovi, církevním řádům, způsob doplnění parlamentu, místo pluralismu pouze hlas OF, zmínky o možné nezaměstnanosti v budoucnu atd.). Zatím nejrychlejší změny v roce 1989 v Puklicích byly zaznamenány ve škole ... Bylo opět zavedeno oslovení „pane učitel“, „paní učitelko...“²⁷ Zápis roku 1990 z Prostřední Bečvy sice pro nový vývoj nevyznívá tak kriticky, ale úskalí připouští: *Československo řeší problémy, které stát zdědil po období komunistického režimu... Na naše občany má ekonomická reforma také svůj dopad. Tesla Rožnov znamenala pro mnohé pracovní příležitost, ekonomické problémy**

závodu se přenesly i na zaměstnance. Závod se hroutí, není málo těch, kteří dostali výpověď. Doufejme, že se brzy situacelepší.²⁸ Při stylistické analýze je možno zaznamenat i formulace z novoročního projevu Václava Havla 1. 1. 1991, který při hodnocení prvního roku svobody mluví o nervozitě občanů ze zdražování a nárůstu kriminality, naopak stát převzatý v roce 1989 přirovnává k dědictví domu ve špatném stavu, který po roce shledáváme ruinou atd. Aktuálně sledovanou událostí se záhy stal i proces státoprávního uspořádání Československa. Poslední okamžiky společného státu pak pero kronikáře zachytilo např.: ...*Dělbuchy a roje raket patrně v naší obci nevítají nový stát. Přece je našim lidem se spíše zdá, že rozdělení je naše politická prohra. Česká prohra. A tak budme rádi, že naše okna pokojně svítí do půlnočního času. V mnoha se letos poprvé objevily hvězdičky, papíroví pastýři s houfem oveček, klidná i divoce blikající světylka srovnaná do tvarů vánočních stromků či betlémské vlasatice. Nikdo nenařídil výzdobu oken. To my jen tak. A je to asi dobře.*²⁹

Své místo si na stránkách obecních kronik našla také otázka zpětného hodnocení kolektivizace a transformace JZD. V této souvislosti lze připomenout pozoruhodné kronikářské dílo, které za svůj život zanechal kronikář osady Janovičky, člověk věřící, jež vedle místní kroniky léta vedl s mimořádnou pečlivostí kroniku střediskového JZD. Z jeho zápisů totiž vedle morálního vnímání následků předlistopadového vývoje přesto zaznívá i kontinuita v posuzování věcí, kterých navzdory době bylo či právě proto nebylo dosaženo. Při ukončení poslední zápisu v kronice JZD počátkem roku 1994 konstatuje: *Je škoda, že základní smysl sdružení majetku a sil k reálnému zlepšení práce, využití mechanizace,*

zvýšení kulturní a občanské úrovně byl v tehdejší době odsunut na druhé místo za politické cíle a nikdy nebyl správně oceněn. Každý soudný člověk musí uznat, že uplynulá kolektivizace zemědělství zanechala také mnoho hodnot, které změnilly tvář našich vesnic a tak se snad za čas budou historici přít o kladech a záporech socialistické vesnice. ... Při vzpomínce na ta dlouhá léta v duchu oceňuji oblíbené pořekadlo svého dědy: *Pole a Pánaboha ještě nikdo neošidil. Buďte šťastni!*³⁰ (srov. s kronikářem Milotic nad Bečvou: *Objektivně lze říci, že i u nás nelze všechno co se v období socialismu udělalo bylo špatné a zavrženíhodné. Bylo provedeno vyrovnání dřívějších značných společenských rozdílů, byl kladen důraz na sociální stránku života všech občanů, vybuvovala se celá řada dobrých staveb. Chybou však bylo, že jsme byli hospodářsky příliš*

Ilustrace reflektující vznik České republiky na titulní stránce zápisu za rok 1993 v kronice Leskovce nad Moravíci (okr. Bruntál, převzato: http://kronika.leskovecnadmoravici.eu/kronikalkniha_7/1993/1993_001.html)

v tomto směru limitace osobnosti kronikáře (snaha o objektivnost – která ale nikdy nebude stoprocentní, podrobněji vedený zápis a jeho obsahová vyváženost či zařazení reflexe celonárodního dění a dopadů legislativy na každodenní život občanů).

27 SOKA Jihlava, f. MNV Puklice, Kronika obce Puklice II. díl, s.285.

28 http://www.prostrednibecva.cz/vismo/zobraz_dok.asp?i_d_org=13375&i_d_ktg=1028&p1=1142, soubor Rok 1990 [PDF, 56 kB], staženo 27.7.2010.

29 SOkA Hradec Králové, f.MNV Černožice, i.č.3, Kronika obce Černožic, III.díl, nestr., zápis za rok 1992.

30 Kronika JZD Vítězný Únor se sídlem v Bohuňově, s.157. Z pozůstalosti svého otce Ignáce Mičina (1914-2002), dlouholetého kronikáře, kroniku autorovi laskavě ke studiu zapůjčil Jan Mičín z Janoviček. Ukončení zápisů v roce 1993 v kronice tehdy již jen Zemědělského družstva kronikář zdůvodňuje mj. věkem a také absencí spolupracovníků- partnerů pro tuto práci.

31 http://www.miloticenadbecvou.cz/vismo/osnova.asp?id_org=9516&i_d_osnovy=8432&p1=8432, soubor kronika_milotice_1923_2003_c [PDF, 7,9 MB], s.278, staženo 27.7.2010. Původní kronika obce končila zápisem za rok 1950. S osamostatněním obce po dlouholeté integraci v roce 1990 nově zvolené zastupitelstvo rozhodlo o zpětném doplnění 40 let a pokračováním v kronice. Kronikářem se stal pamětník (nar.1925) uplynulého období, vystudovaný doktor práv na Masarykově univerzitě v Brně (promoval 1949). Rok 1989 je tedy dopsán zpětně, ale s nikoliv velkým časovým odstupem.

32 <http://www.jestrabie.stranky.cz/clanky/kronika-obce-jest-rabi-1977-2006/rok-1991.html>, staženo 3.10.2010.

33 http://brehov.cz/09kronika/pdf/brehov_kronika_18_1988-2000m.pdf (okres České Budějovice), s. 351, staženo 3.10.2010.

svázání a usměřování, vše bylo řízeno dogmaticky, nebyla možná kritika a hledání nejlepší možné cesty... Krátce řečeno, stále se vařilo a rozdávalo i když byl hrnec téměř prázdný.³¹ Otázka transformace JZD je však ovlivněna specifickým vývojem a zkušeností v jednotlivých obcích. Kronikář obce Jestřabí (okr. Zlín) v zápise roku 1991 zaznamenal: *Prosazuje se vrácení půdy, reorganizovat socialistické družstevnictví na družstva vlastníků, nebo soukromé hospodaření. Vlastníci jsou vyzýváni, aby žádali vrácení půdy a lesů. Jenže jak hospodařit, když hospodářské budovy jsou přestavěné, výrobní prostředky zastaralé a poničené, traktory žádné a kupovat je na dluh? Ale jaká bude zemědělská politika, nebude to zase jen dřina a výsledek žádný?*³²

Také postupný nárůst možností jiného hlasování než v obecních a sněmovních volbách se promítl do obohacení kronikářských zápisů. Statistická data lze jistě a mnohdy kompletněji dohledat v jiných zdrojích (Český statistický úřad, dobový tisk), ovšem v kontextu s místním vývojem můžeme dostat i autentická svědectví, např. z prvních senátních voleb v České republice v roce 1996: *V listopadu byli zase volby do senátu. Volilo méně lidí, nepřišli prostě k volbám. Zdá se jim prostě zbytečný...*³³ Jiná politická ukázka nás zavádí do roku 1997, který vyústil ve vládní krizi a posléze její pád. Kronikář jihočeských Čejetic zaznamenal i vývoj tomu předcházející: *Českou ekonomiku nepotkalo v roce 1997 mnoho veselého. Z údajného českého ekonomického zázraku v poslední době vyprchlo veškeré kouzlo, prudké snížení koruny, pokles hospodářství, růst zadluženosti země. Krize narůstala už tři čtyři roky a nyní vrcholí. Středecní (16. 4.) probuzení ze sna je opravdu tordé. „Naše transformační cesta bude delší než jsme předpokládali a než jsme si přáli“, řekl premiér Václav Klaus. ... Ono to v té naší*

republice vypadá špatně po stránce ekonomické, všude schází ty nešťastné peníze a proto byl přijat první vládní balíček ekonomických opatření jako reakce na nedobry hospodářský vývoj, který ale nepřinesl očekávané výsledky...³⁴ Klíčové události celonárodního významu se mohou objevit i v zápisech zabývajících se zpravidla jen místním vývojem. Kronikářka obce Třtice na Rakovnicku, zachovávající stručně v úvodu zápisu všeobecné události, uvedla k roku 1999 událost jedinou: *Jako nejzajímavější událost tohoto roku bych uvedla den, kdy byla Česká republika oficiálně přijata za člena ... (NATO). Stalo se tak v pátek 12. března.*³⁵

Záznam všeobecných událostí – celonárodních nebo dokonce mezinárodních – si uchoval své místo v nejedné kronice i s nástupem 21. století. Jejich uvádění není nijak určeno, a tak záleží na rozhodnutí kronikáře či obce, do jaké míry se obecným rámcem vývoje roku zabývá a stejně tak lze doložit kroniky se záznamem pouze místního vývoje. K okamžikům diskutovaným i v prostředí venkova patřil mj. vstup ČR do EU, politická situace po patových sněmovních volbách 2006 či z bezprostředně se dotýkající každého občana zavedení tzv. regulačních poplatků ve zdravotnictví v roce 2008. Následující ukázky přibližují reflexi dění v roce 2004 a 2008. Do prvního z nich nás vracejí kupř. řádky kroniky obce Žehuň: *Prvního května vstoupila naše zem s devíti dalšími státy ze střední a východní Evropy do Evropské unie, která nyní sdružuje 25 zemí. Slavilo se po celé republice sázením lip, koncerty, proslovy politiků, veselicemi, soutěžemi, sportovními utkáními, ohňostroji. V Praze byly oslavy nejmohutnější. ... Přestože většina projevů vyzněla optimisticky, tu a tam zazněla i umírněná skepse, se kterou se netajil ani prezident Václav Klaus ve svém půlnočním*

projevu na Blaníku. Naše obec si vstup připomněla praporem vlajícím na budově obecního úřadu.³⁶

Druhý příklad je ukázkou pečlivě vedeného zápisu kronikářkou učitelské profese a přibližuje nám pohled z Tlumačova na Zlínsku po uplynutí roku 2008, jež byl rokem jubilejních osmičkových výročí i ožehavého politického vývoje, mj. uvedla: *Jen málokterá událost 20 .století zasáhla českou společnost tak, jak „pražské jaro“ roku 1968. Letos jsme si připomněli 40. výročí této události. ... Od ledna se začalo platit u lékaře... První tři dny nemoci jsou neplacené. Změnila se výše daní a tím vzrostly ceny a způsob vyplácení sociálních příspěvků. ... V polovině září americké finančnictví zasáhla největší krize od doby po „černém pátku“ v roce 1929. Došlo k obrovskému poklesu akcií na nejdůležitější burze světa. největší americké banky se začaly pokládat. Krize doputovala i do Evropy.... Do černých čísel se propadla i Pražská burza. Premiér M. Topolánek, ministr financí M. Kalousek a guvernér centrální banky Z. Tůma však ujišťují veřejnost, že je vše v pořádku....*³⁷

Neodmyslitelnou součástí obecních kronik je **celková úprava zápisů** daná dříve jen rukopisem a někde obohacená ilustrací. V poměrně zevrubném metodickém návodu k vedení pamětní knih od Josefa Kazimoura z roku 1921 se doporučovalo: *Písmo budiž velké, čitelné a pokud možno pěkné (krasopisné). Inkoustu budiž používáno troanlivého, který neztrácí barvy (nebledne) a který také neničí papíru. Inkoust takovýto přichází do obchodu pod jménem „inkoust dokumentární (listinný)“.*³⁸ Nepřímou zmínku obsahovalo také vládní nařízení č. 169 ze 17.11.1932 o pamětních knihách obecních, jenž v §7 odst. 1 o letopisecké komisi mj. uvádí *...Komise jest povinna dozírati na úpravu pamětní knihy obecní a zápisy v ní* Obsahový úpadek kronikářské práce po roce 1948 sebou přinášel i pokles grafické úpravy. Ačkoliv jistě nelze snižovat vedle učitelů kronikářů i snahu členů JZD, pracovníků MNV aj. vést kroniku dle svých nejlepších schopností, méně úhledný rukopis – např. propisovací tužkou a bez výraznějšího členění – za krasopisem řídících učitelů zaostávají, i když ani poválečné čtyřicetiletí nebylo

Ilustrace reflektující katastrofální letní povodně v České republice na titulní stránce zápisu za rok 2002 v kronice Leskovce nad Moravicí (okr. Bruntál převzato: http://kronika.leskovce nad moravicí.eu/kronika/kniha_8/2002/2002_01.html)

34 SOKA Strakonice, f.MNV Čejetice, *kronika obecní, díl III, 1986-200, s.308.*

35 <http://www.kronikatrtice.cz/PrefocenoPDF/1996-2000%20-%20zapsal%20Lada%20Urbanovicova.pdf>, s.352, staženo 3.10.2010.

36 <http://www.zehun.cz/kronika/kronika%202004.html>, *Kronika obce Žehuň (okres Kolín) – rok 2004, staženo 30.9.2010.*

37 <http://www.tlumacov.cz/historie/kronika/tlumacovska-kronika-2008.pdf>, *nová kniha Kronika obce Tlumačov na Moravě, s.29-32, přepis kroniky v elektronickém formátu pdf, staženo 29.9.2010.*

38 *Kazimour, Josef: Návod k vedení pamětních knih, Praha 1921, Jak psátí, s. 5.*

39 Košťák, Jaromír: *Zásady vztahu kronikář x obec*, <http://www.mistnikultura.cz/zasady-vztahu-kronikar-x-obec>

40 *Vzdělávání kronikářů i následné ustavení SK ČMS pod hlavičkou komerční firmy je pro část kronikářské a historické veřejnosti problematické, ale již jen pro popularizaci kronikářství nelze úsilí apriori odmítat.*

41 *SK ČMS si za své cíle klade především: 1. organizovat pravidelné výměny zkušeností a pracovní semináře, 2. zajistit spolupráci se Svazem měst a obcí, Vzdělávacím centrem pro veřejnou správu a dalšími institucemi, 3. zastupovat kronikáře v jednání o aktuálních otázkách (např. vztah obec – kronikář, kroniky a státní archiv, muzea atd.), 4. organizovat exkurze do muzeí, archivů, knihoven atd., setkání s historiky a dalšími odborníky včetně příhraniční a regionální spolupráce kronikářů a zainteresovaných institucí*

42 <http://www.sekurkon.cz/index.php?&desktop=clanky&action=view&id=177>, staženo 26.9.2010.

pouze jednotvárným průměrem a zanechalo výjimečná či minimálně zajímavá díla. S rozvojem technologií v závěru 20. století přichází elektronicky psaná kronika, což byl i jeden z argumentů zastánců nového zákona o kronikách č. 132/2006, jež v §2 odst. 1 stanoví: *Kronika je vedena jako ručně psaná kniha s číslovanými listy nebo v elektronické podobě s následným tiskem číslovaných listů po uzavření kalendářního roku na trvanlivém papíře určeném pro dokumenty...* Ručně ilustrovaná kronika nepatří sice s nástupem 21. století k častým, ale lze ji doložit a předseda v roce 2009 ustaveného SK ČMS (srov. dále) k tomu dodává: *Z praxe vím, že jsou i v dnešní době psány kroniky ručně a i ve smyslu citovaného zákona jsou plnohodnotné. Některé – např. kronikáře J. Verneru z Zábří nad Labem, PhDr. M. Šikuly z Bohuňova nebo J. J. Turka z Chebu jsou doplněny kresbami, jejichž kvalita má vysokou úroveň.*³⁹

Dvacetiletý vývoje kroniky v obnově demokratických poměrech završily další aktivity, které jsou příslibem pro popularizaci dosud nedocenené práce. Již zmíněná aktivita seminářů pořádaných agenturou Sekurkon, s.r.o.⁴⁰ vyústila v ustavení profesního sdružení kronikářů. Původní představa ustavit kronikářskou sekci při České archivní společnosti v roce 2009 nakonec nevyšla a vzniklo samostatné „Sdružení kronikářů Čech, Moravy a Slezska“⁴¹, které bylo zaregistrováno Ministerstvem vnitra 27.11.2009. V informačním letáčku sdružení se mj. říká *...Domníváme se, že k řešení řady problémů a otázek pomůže oficiální „cech kronikářů“ v podobě Sdružení kronikářů Čech, Moravy a Slezska.*⁴²

Určitou mezeru v podpoře kronikářské práce po roce 1989 představoval též zánik celostátně organizovaných soutěží.

V tomto ohledu se určitou náhradou stalo konání soutěže Vesnice roku od roku 1995, ale teprve až od roku 2003 při ní byla zavedena kategorie ocenění za vzorné vedení kroniky (tzv. hnědý diplom). V některých krajích je však myšlenka kronikářských soutěží postupně ožívována vlastní aktivitou nezávisle na Vesnici roku. Tak Karlovarský kraj vyhlásil první ročník soutěže Kronika roku v roce 2007, v Plzeňském kraji byl zase vyhlášen první ročník „O nejlepší kroniku plzeňského kraje“ v roce 2009.

Tradice novodobého kronikářství vstupuje do posledního desetiletí, které završí 100 let od chvíle, kdy si zákonodárci mladého Československa uvědomili význam zapisování obecních dějin jako odkaz a poučení generacím budoucím. Nejde přirozeně jen o fakta a komentáře k událostem v obci i za jejími hranicemi, nýbrž kronika plní rovněž úlohu vlasteneckého vědomí, utváření vztahu k mateřskému regionu, k práci a hodnotám jeho předků i generací současných. Sonda do nedávného vývoje představila specifický a svébytný pramen v různých podobách, podmínkách a především jako doklad autentických svědectví doby, jež mimo událostí místních často reflektuje celonárodního dění. Nastolila také otázku jeho tvůrců – kronikářů, kteří pocházejí z různých profesí a jejichž osobnost je pro vypovídací hodnotu záznamů klíčová. Výčet příkladů ve zkoumané sondě nezachytil všechny nuance vývoje, ale představuje základní rámec pro další zkoumání, regionální srovnávání a doplnění.

Předložená stať upozornila na významný historický pramen, který sice skrývá různá úskalí při interpretaci (dříve ideologizace, obzvláště u retrospektivních zápisů ne vždy přesná faktografie apod.),

TAK MÁME OD 28. ÚNORA NOVÉHO PREZIDENTA. STAL SE JIM TAKÉ VĚCLAV ALE KLAUS. UŽ NE DRAMATIK ALE PRAGMATIK.

DO POLITIKY VSTOUPIL VĚCLAV KLAUS V LISTOPADU 1969. O MĚSÍC PŮLDĚL BYL JEDNOVÁNO FÉDERÁLNÍM MINISTEREM FINANCÍ, V LÍPNU 1990 SE STAL PŘEDSEDOM OBČANSKÉHO ÚČRA. NA JHO PŮROSKLICH VÝSTIKLA V DUBNU 1991 OBČANSKÁ DEMOKRATICKÁ STRANA A KLAUS SE STAL JEJÍM PRVNÍM PŘEDSEDOM. OD KONCE ROKU 2002, KDY ODSTOUPIL Z FUNKCE JE UŽ JEN ČESTNÝM PŘEDSEDOM O D.S. V ČERVCU 1992 VYHRÁLA O D.S. VOLBY A ON SE STAL PREMIÉREM, Z FUNKCE ODSTOUPIL V PROSINCI 1997. OD ROKU 1996 AŽ DO VOLEB V ROCE 2002 STÁL V ČELE STĚHOVNÝ.

ZÍSKAL I V ZAHRAJNĚ ŘÁDU OCEŇENÍ A DOKTORÁTŮ A NAPSAL MNOHO ODBORNÝCH PUBLIKACÍ.

KLAUS NA ROKDÍL OD SVĚHO BLOWOLETÉHO RIVILA ZE VINA ZALŮM DEPLAJOVAL OUCHOD Z VYSOKÉ POLITIKY. PŘEŠLOZE SE PO LOŇSKÝCH VOLBÁCH STAL JEN KADONÝM POSLANCEM. O JEHO KANDIDATUŘE SE SPEKULOVILO, PODPORUJEL HLAVNĚ VELKÍ PŘEDSTAVITELI SVĚ STRANY.

DO ROKU 1970 PŮSOBIL V EKONOMICKÉM ÚSTAVU ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD. ODKUD BYL PROPŮSTĚN S NÁLEPKOU PROTIBOČALISTICKÉHO ELEMENTU. STAL SE PAK ÚŘADNÍKEM VE STÁTNÍ BARNĚ ČESKOSLOVENSKÉ. JEHO KŮ DRONĚM POSUDKU NEPROSPĚLA ANI EMIGRACE SESTRY ALENY DO ŠVÝCARSKA PO SRPNU 1968. V ROCE 1967 ZAČAL PRACOVAT V PRŮGNOŠTICKÉM ÚSTAVU ČSAV, KDE POD VEDĚNÍM VILTRA KOMÁŘKA SE ŠEŠLA ŘÁDA EKONOMICKÉ KEŘÍ. POZDĚJÍ VÝRAKZĚ OVLIVNILI EKONOMICKOU TRANSFORMACI ČESKOSLOVENSKA.

VĚCLAV KLAUS SE NARODIL 19. ČERVNA 1941 NA PRAŽSKÝCH VINOHRÁDECH. MÁ O DVA ROKY MLADŠÍ SESTRU. NĚKOLIK LET ŽIVIL V DĚTSKÉM PĚVECKÉM ZBORU ČESKO-SLOVENSKÉHO ROXHILASU BOHUMILA KULÍNSKÉHO A CHODIL

DO DRAMATICKÉHO KROUŽKU. V POLOVINĚ 50. LET ZAČAL HRÁT KODÍKOVŮU A POSTUPNĚ SE ZAČIL PŘIPRAVOVAT NA DRÁHU REPREZENTANTA. PŘEPRVĚ JAKO DOROSTEDEC. PAK L. JUNIOR. ŠPŮRE ŽŮSTAL NEOLŮNOL SOUČÁSTÍ JEHO ŽIVOTNÍHO STĚLU I PO VSTUPU DO VYSOKÉ POLITIKY.

PO STUJICH SE KROUŽĚ PRÁČE ZAČAL POSTUPNĚ ANGRÁŽOVAT I V OTIHOEKONOMICKÉ SFĚRE. POD PSEUDONYMEM DRAMATIL NAPSÁKLAD KOMENTÁŘE DO LITERÁRNÍCH LISTŮ.

V ŘÍJNU 1962 SE NA ŠKOLE SEKTÁMIL SE SVOU BILDOU ČÍ ŽENOU LÍVÍ. KIERNÁ STUJODOVA STEJNÝ OBOR. POBLE KLAUSE VINESLA LÍVIA. PŮVODEM ZE SLOVENSKA, DO JEHO ŽIVOTA. VÍCE CITU A OMKARDOPOSTI NEŽ OHLADNĚ RACIONALITU. V ČERVENCU 1968 SE OŽENIL. PŘEZIDENT PRAVIDELNĚ ŠPŮVDE, JE OBPŮRCEM KOUŘENÍ (NA ROZDÍL OD SVĚHO PŘEDČMŮDCE HAVLA) A Z-ALKOHOLU. PREFERUJE JEDNOZNAČNĚ PIVO. JE PŘIHOUŠKEM TRADIČNÍ JAZZOVĚ HUDBY. SÁM TA SEBE PROZRAJIL, ŽE PŘÍLÍŠ NEOPLYVÁ MARDUÁLNĚ ZRŮČNOSTÍ.

OTATĚLÉ KLAUSOVĚ ŠPOLU MÁJÍ DVA SYNU. MLADŠÍ VĚCLAV VYSTUDOVAL PŘÍRODOVĚDECKOU FAKULTU KUNERZITY KARLOVY A JAK VYSOKOU ŠKOLU EKONOMICKOU. OVA JSOU ŽENATÍ A VĚCLAV MLADŠÍ SE JIŽ SVŮM ROBIČŮM POSTAVIL O VODUKY VOJTECHA B. JAKUBA A ŠPOLÍKA KATEŘINA.

poznámka:

TŘIHO KRONIKA JE KRONIKA MĚSTSKÁ A PATŘÍ SEM ZPŮVÝ PŘEDEVŠÍM O MĚSTU A S MĚSTEM NĚJAK SOUHRNĚJÍCÍ, ALE JSEM TAKÉ OBČAN TONOTO STĚLU A TAK SE MI NE BOJŮKÁ I TO, ŽE MÁME NOVÉHO PREZIDENTA.

OSTATNĚ, KDYŽ JSEM PŘED DESETI LETY ZAČAL TUTO KRONIKU PSÁT, BYL ZROVNA VOLETI PREZIDENTEM VĚCLAV NAVEK A TAKÉ JSEM TUTO UDĚLOST NEOPOMNĚL ZAZNAMENAT. (VLK STRANA Ě. 11 TĚTO KNIHY)

Seznam použitých zkratk:

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

EU – Evropská unie

CHKO – chráněná krajinná oblast

JZD – jednotné zemědělské družstvo

KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

MNV – místní národní výbor

MŠK – ministerstvo školství a kultury

NATO - North Atlantic Treaty Organization (Severoatlantická aliance)

NIPOS – Národní informační a poradenské středisko pro kulturu

ODS – Občanská demokratická strana

OF – Občanské fórum

OU – obecní úřad

SK ČMS – Sdružení kronikářů Čech, Moravy a Slezska

SOKA – Státní okresní archiv

US (US – DeU) – Unie svobody (Unie svobody – Demokratická unie)

ale významně může zaplnit kupř. meze-ry při zpracování regionálních dějin a samozřejmě dějin obcí. Tato skutečnost zvyšuje význam psaní kroniky i na počátku nového století a tisíciletí. Množství informací a elektronické způsoby ukládání jen zdánlivě znamenají jejich uchování, pokud tak nečiní osoba s konkrétním záměrem, s výběrem nejpodstatnějšího a ve formě, která bude snadno dohledatelná a srozumitelná pro další generace.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Původní výzkum:

Státní okresní archivy, kroniky uložené ve fondech obcí a kronikářské aktivity a kroniky obcí prezentované v elektronické podobě na internetových stránkách obcí (srov. v poznámkovém aparátě)

Archiv Národního muzea, f.Ústřední muzeologický kabinet, karton 15, i.č.546, MŠK, opatření na zlepšení stavu čs.kronikářství

Časopisy:

Kroniky a kronikáři, č. 1-16, vychází nepravidelně od roku 2000.

Místní kultura, ročník I.-XVII, od roku 2008 jen v internetové verzi.

Literatura:

BARTOŇ, Jiří: O kronikách obcí, 3. vydání – nově upravené, Sekurkon, Praha 2009, 79s.

HROMÁDKA, Tomáš: Kroniky, 2.vydání, Nipos, Praha 2006, 22s.

KAZIMOUR, Josef: Návod k vedení pamětních knih, Praha 1921.

KOBETIČ, Pavel: Srpen 1968 očima kronikáře, Materiály muzeí chrudimské-

ho okresu č.9/K, Okresní muzeum v Chrudimi, 1990.

KOUBA, Jaromír: Na pomoc začínajícím kronikářům, 1.vydání, Regis, Praha 1996, 18s.

PUBAL, Václav: Kroniky a kronikáři, Národní muzeum. Ústřední muzeologický kabinet, Praha 1976 a 1985.

ŠIKULA, Martin: Osmičkové letopočty 20.století pohledem kronikářů obcí vnitrozemských okresů českomoravského pomezí, Západní Morava, Vlastivědný sborník, ročník XIII, 2009, s.28-66.

ŠIKULA, Martin: Kronikáři obcí okresů Havlíčkův Brod a Žďár nad Sázavou v letech 1968-1969, Východočeské listy historické 26/2009, s.89-130.

ŠIKULA, Martin: Odvážnou rukou psáno, Živá historie, historický magazín, červenec – srpen 2010, s.64-67.

ŠOTNAROVÁ, Lidmila – KAŠUBOVÁ, Marie – GOŠOVÁ, Růžena: Jak vést kroniku obcí a měst, MC nakladatelství, Brno 2006, 88s.

ŠTINDL, Martin, Kronika jako historický pramen. In: Západní Morava. Vlastivědný sborník, ročník X/2004, s.198-199.

Miscelanea – příspěvková versus firemní muzea

Barbora Kailová

Report is presenting some aspects of many different contemporary exhibitions and displays searching for attributes of private and state collections. Topic is viewed from visitor's position as well as employee's. Not only differences but similar phenomenons are traced within displays of private museums dedicated to some brand and producing company. Article is structured to short hints on repeated display troubles many times observed but tough to avoid.

Key words: *Museum, allowance organisation museum, private museum, museology*

Návštěvníka zpravidla naprosto nezajímá kdo je majitel muzea či zda je jeho správce nějaký další subjekt. Pokud tato informace není záměrně prezentována, nemá obvykle důvod po tom ani pátrat. Do soukolí reality padne až v momentě, kdy se například rozhodne věnovat svůj majetek do sbírek. V příspěvkové organizaci státní instituce se rázem vynoří úřednický šiml a hlasitě řehtá o způsobu přijetí daru, převzetí a jeho dalším životě. Pořádek musí být a pořádek dělají lejstra, nařízení a předpisy, kde lze vše najít (někdy). Soukromé instituce ctí, vedle platných zákonů, vlastní předpisy, tedy šité na míru nikoliv na všeobecnou ideální situaci. Nejsou jistě dokonalé, ale vyhýbají se absurditám, pracují pro sebe. Není to zdaleka jediný rozdíl mezi státním a soukromým sektorem.

Podívejme se na některé drobnosti, které mohou potkat návštěvníky, pokud si udělají obsáhlejší výlet po podnikových či specializovaných muzeích. Přepokládejme, že takoví cestovatelé také znají různá regionální muzea a mohou tak srovnávat. Překročme však roli návštěvníka i na druhý břeh ke kurátorům a autorům výstav. Tento různorodý sled atributů posbíraný v příspěvkových i soukromých expozicích pak neobjektivně, ale z obou zúčastněných stran, vypovídá o české muzejní kultuře.

Je patrné, že firemní muzea v první řadě disponují monotematickým souborem materiálů a řadí se ke specializovaným muzeím.¹ Ucelený námět zjednodušuje a vymezuje zpracování, ale jeho variabilita je omezená. Návštěvník má do jisté míry poměrně vyhraněná očekávání, když se rozhodne k prohlídce. Regionální muzea přirozeně také tíhnou k určitému obsahu ve vztahu k lokalitě a historii. Sbírkové jsou však poněkud různorodější a obvykle i roztržitější. Souborový stav okresních muzejních expozic, v nichž se obvykle autoři snaží obsáhnout celou doložitelnou časovou osu historických událostí, jenž prošly vymezenou lokalitou, sklouzává k unifikaci. Potkáváme tak prezentace archeologických nálezů z okolí, přes několik skromných středověkých artefaktů či militárií a postupujeme k rostoucí škále předmětů do sbírkově bohatého 19. století. Doba světových válek je znázorněna ojediněle a následné poválečné dějiny buď chybí nebo jsou zastoupeny sporadickými tématy jako „pionýři“ a „JZD“. Nic z toho jistě není na škodu, kdyby ovšem již sám tento výčet nebyl příliš dlouhý, a to zdaleka nepostihuje skutečný souhrn témat v jednom „průměrném“ muzeu. Příspěvková organizace disponuje bohatším materiálem, k němuž se však váže i náročnost zpracování, ovšem také variabilita a širší dlouhodobé možnosti obměny expozic.

Mgr. Barbora Kailová
historik a muzeolog
Muzeum Českého krasu
historik@muzeum-beroun.cz

¹ Waidacher, F. *Průručka všeobecné muzeologie*. Bratislava, 1999, s. 188

Podniková muzea kromě výhody jednoznačné tematiky své prezentace využijí i tvůrčího prostoru. Jednoduše nevystavují dokud jejich muzeum nevypadá tak, jak si představují. Přirozeně tento názor není ultimativní. Muzeum Právých olomouckých tvarůžků (Loštice, Mohelnicko) o svých profesionálních rezervách nepochybuje. Expozice je provedena již mnoho let na způsob kabine- tu kuriozit, zvláště pro někoho, kdo o výrobě sýrů nemá nejmenší potuchy. Ovšem způsob provozu tento mírně přežitý styl expozice posouvá mezi poměrně hojně navštěvované instituce. Průvodce neoznačené a nesouvisle poskládané artefakty hbitě a jednoznačně zařadí a včlení do linie jak historické, tak technologické. Krátká prohlídka v autentické budově a poměrně kvalitně zpracovaný filmový dokument, nechají návštěvníka odejít s příjemným pocitem, že toto bylo muzeum moravské speciality. Vedení společnosti již delší dobu o novém zpracování expozic uvažuje, lze jen konstatovat, že bohužel ne každá sbírka se dočká alespoň tohoto záměru.

Velmi podobně vyhlíží expozice obecního Muzea másla (Máslovice, Praha – východ), kde jsou soustředěny různé máselnice, máslenky a krásné obaly, a to je zhruba vše. Nenajdeme spojující texty, konkrétní popisky nebo vůbec linií hlubšího sdělení. Zjistíme, že máselnice vypadaly různě a máslenky také. Příběh není reprodukována ani průvodcem, jinak milým pánem. Sbírká při tom není nijak zanedbatelná, ale snadno nás napadne, že patrně prostě není zpracována. Přitom se jedná o velmi podobně vystavený soubor jako v Lošticích – shluk předmětů v němž se bez průvodce zorientujeme jen obtížně. Výsledný dojem je ale diametrálně odlišný. Obecní

muzeum pořádá během roku několik akcí s tematikou výroby a tvarování másla. Není tedy pochyb o vynikajícím nápadu a velkém nadšení v obci s 306 obyvateli.²

Vedle vlastního tématu a jeho zpracování je podstatnou součástí i vybavení muzea. Příspěvková organizace za sebe rozhoduje jen omezeně, je zhusta nucena zřizovatelem zvyšovat každoročně návštěvnost, ale příspěvek na nové vitríny nebo výtvarníky pro zpracování expozic není považován za samozřejmě nutný. Rozpočtová politika je významným způsobem vydělena z vlastní instituce a někdy by se mohlo zdát, že zřizovatel potřeby svých organizací na opačném konci regionu zcela přehlíží. Také otázka marketingu je dle všeobecného povědomí z příspěvkové organizace vyčleněna. Nezisková organizace v sektoru kultury jen pozvolna přijímá realitu tržní společnosti. Jistě, že nejde pouze o vitríny a plakáty. S trochou nadsázky lze říci, že právě staré dřevotřískové vitríny s kovovými nohama, jenž nejde přestěhovat, protože by se rozpadly, dodávají celé výstavě patinu muzea. Těžko, ale mluvit o přitažlivosti samotné prezentace. Ale, že bychom plakali, jak je málo peněz, to by byla ohraná písnička. Ostatně jsou příspěvkové organizace s novým vybavením výstavních prostor jako například Muzeum Mladoboleslavska. Není jistě novinkou, že forma hraje svou roli. Moderně a uceleně vybavená expozice působí velmi profesionálně. Přesto, vitríny nestačí. Regionální muzea disponují podobným sbírkovým fondem. Monitorování historie regionu se zcela zákonitě musí zčásti překrývat. Prezentace „řemesel“, „vesnického interiéru“ nebo „měšťanské domácnosti“ představuje pel-mel z průřezu fondem od raného novověku po nejnovější dějiny převe-

2 www.maslovice.cz/web/csltitulni/domy-a-lide
[on line 5. 11. 2009]

dený do nového výstavního mobiliáře, začíná nedostačovat. Setkáme se s ní v mnoha institucích.

Soudobý trend nabízí druhou stranu osy a to specifičnost, unikátnost tedy téma, které jinde nemají a je typické pro region. Přichází doba muzea specializovaného na regionální fenomén. V tomto smyslu se tedy z pohledu obsahu blíží specifiku již předurčeným firemním muzeím. Jejich rozpočet je otázkou marketingu firmy. Není mnoho ekonomických studií zmiňujících muzea. Označení muzeum však nabývá i jiného významu než zprostředkování muzeality.

Některá podniková muzea do rodiny všech muzeí u nás zapadají velmi přirozeně, co se obsahu a způsobu prezentace týká. Nalezneme v nich předměty, popisky, vitríny a recepce. Ovšem právě již před pokladnou a nejen tam se můžeme setkat se zásadními rozdíly. Prezentace skláren, železáren nebo oceláren se spokojí s představením společnosti a k muzejním institucím se může řadit jen velmi odvážně v momentě, kdy disponuje početně značně omezeným množstvím vystavených předmětů. Záměrně neužívám označení předmětů přívlastkem „sbírkový“ a skutečně si nemyslím, že muzeum se odvíjí od počtu sbírek. Muzeum Železáren a drátoven Bohumín (Podnikové muzeum ŽDB a.s.) je otevřeno jeden den v týdnu po dvě hodiny. „Sbírkový“ jsou prezentovány spíše jako rarity podtrhující pokročilost soudobé technologie nebo jako reprezentativní vzorky. Myslím, že zde specializace muzea dosahuje svého vrcholu. Ještě lépe dokresluje povahu některých firemních sbírek Muzeum skla Moser v Karlových Varech. V nových prostorech sice historii nezanedbalo a úctyhodným stylem reprezentuje sklářskou společnost, tradi-

ci a design skla. Vlastní sbírky se opírají ve své podstatě o vzorky výroby. Jsou to samozřejmě také představitelé minulosti, ale vazba k užívání člověkem je poměrně slabá. V případě muzea skla je to nepatrný detail, ale v klasické muzejní sbírce regionálního charakteru nás tato kvalita zarazí téměř okamžitě. Přijímat do sbírek zbrusu novou věc? Přirozeně i to samo o sobě je informací a lze vymyslet několik variant, kdy právě „novota“ sbírkového předmětu dokládá jeho historii. Sotva ale můžeme říci, že právě nepoužívaný předmět je typickým představitelem muzejní sbírky. Vzorková prodejna kolekcí skla se nestane muzeem jen proto, že některé soupravy nejsou na prodej a jsou i půl století staré. Doklad o činnosti člověka jistě tvoří, ale skutečně zprostředkovávají hodnoty?

V porovnání s odvětvím lehkého a těžkého průmyslu se výstavní počiny potravinářské branže řadí k dalším muzejním institucím poněkud přirozenějším způsobem. Je to jistě vlastní atraktivitou tématu pro širší veřejnost, ale i dostupností sbírkových předmětů. Nejen jejich existencí, ale i vlastní možností tyto předměty vystavit.

Krásným příkladem je Pivovarské muzeum v Plzni. Velkorysé výstavní prostory v autentickém prostředí s moderním vybavením a spoustou trefných a zajímavých nápadů, tu a tam odborně zakulhá. Je lehčí hledat nedostatky, než tvořit, ale poznávání ostatních výstavních počínů může naše aktivity posunout dál. Vlastně jde o potíže s nimiž se setkávají asi všichni autoři výstav. Fenomén zvaný popisek je pronásleduje téměř vždy a věnují se mu již i monografická dílka. V Pivovarském muzeu uhodily hřebíček na hlavičku úskalí. Jednotný systém popisek v průhledných pla-

stových obloučích je čitelný pouze ze shora. V policích ve výši očí se takový moderní a hezký prvek stává nečitelným. Nejedná se však pouze o formální záležitost. U starověkého artefaktu chybí označení původu a originality, která není ani potvrzena ani vyvrácena. S tím úzce souvisí urputná touha prezentovat celou historickou linku výroby piva, což nutně naráží na nedostatek předmětů a sklouzává k odbočování od tématu. Velice půvabný trojrozměrný model egyptské společnosti znázorňuje výrobu piva. Předchází však nesouvislým reprodukcím artefaktů z období řecko-římské éry bez spojitosti k tématu (reprodukce fotografií mincí). Podobným příkladem je reprodukce grafiky Břevnovského kláštera v navazujícím oddílu doby středověku. Jde v podstatě o to, jak zobrazit nedochované nebo nedostupné. Lépe řečeno: jak obejít téma či kapitulu, která není v našich silách? Recepty jsou lepší a horší. Opírání se o reprodukce fotografií předmětů pouze dokreslujících téma považuji za variantu druhou.

Druhým prvkem s nímž se lze také setkat často je řada typologicky stejných artefaktů a způsob jejich prezentace. V případě muzea na terči kritiky uvažujeme soubory pivních láhví a nápojového skla. Během expozice je tento jev řešen více jak na třech místech. Velké vitríny vyplňuje sklo bez popisek, bez odlišení. Návštěvník ulpí očima na několika tvarově zajímavých kusech nebo na barevnějším či výraznějším provedení. Celý soubor je vnímán celkově jako jednotná informace „skla je hodně a je různé“. Odborník si bezpochyby poradí sám, ale není to škoda? Je to opravdu všechno, co lze tímto materiálem představit? Soubor je ve své podstatě dekorací.

V tomto smyslu se Pivovarské muzeum svými „problémy“ v expozicích blíží všem institucím. Velmi rychle jej však dokážeme oddělit množstvím drobností, které sice nejsou standardem, ale často jsou pro příspěvkové organizace typické. Například v expozici nejsou dozorcí zvaní průvodci, vstupné je zhruba trojnásobné a v recepci sedí milá a ochotná dáma.

Kde že je komerce? Atribut, jenž patrně očekáváme více než cokoli jiného? I v Pivovarském muzeu zavane již při vstupu, ale je to spíše příjemná nabídka v podobě reprodukce ražby žetonu s poukazem na třetinku piva zdarma. Motoristu drobný suvenýr nenaštve, ačkoliv si pivo nepůjde objednat a ostatní alespoň zláká k úvaze o posezení v přilehlé restauraci.

Poněkud jiný náboj má prohlídka Muzea Jan Becher (Karlovy Vary). Kromě toho, že expozici nemůžete navštívit jinak než s průvodcem, což se záhy ukáže víc než pochopitelné, tak již během prvních vět příjemná slečna v nevtíravém firemním úborku dvakrát upozorní na to, co budeme ochutnávat. V poněkud vyšší ceně vstupenky je zahrnuta degustace, která je středobodem prohlídky. Sama historická část expozice je vlastně dekorací k pár zdánlivě navazujícím historickým notickám průvodkyně. Průlet malou výstavkou v pěkných kulatých vitrínách bez popisek je za pět minut u konce. Reprodukce portrétů zakladatelů firmy a jejich pokračovatelů jsou doslova ve výši kolen. Zajímavé listiny certifikátů z výstav a předpisu receptury nejsou nijak přiblíženy, ačkoliv se jedná o docela pěkné materiály. Zvědavý návštěvník by se mohl na cokoli zeptat, kdyby neměl pocit, že zbytek třicetihlavé skupinky prahne po již potřetí zmíněné ochutnávce destilátů.

Navazuje průchod údajnou výrobnou, kde v poněkud nepřesvědčivé kachličkované chodbě odpočívají plné sudy. Závěrečná projekce firemního dokumentu spojená s ochutnávkou, je připravena ve velmi pěkně a důmyslně zařízeném sále. Film je malinko neobsažný a dobových materiálů užívá sporadicky. Otázky patrně nepopulární jako znárodnění a privatizace jsou taktně přeskočeny. Vrcholem produkce je příslibená sleva na litrové láhve destilátů. To jsme již názvy, patrně zásadních prodejních taháků, slyšeli minimálně osmkrát, ovšem právě tyto se v litrových lahvích nevyrábí, což se dovíte až v obchodě... Nemo-torizovaný návštěvník má možná po třech kalíšcích jiný dojem při odchodu z „muzea“. Takto nezbyvá než konstatovat, že Muzeum Jan Becher patrně prezentuje to, co si bez dlouhého přemýšlení představíme pod názvem firemní tedy propagační muzeum. Jde o výrobek, pár ústních sdělení a nákup. Věřím, že tento cílený způsob prezentace má své příznivce.

Teoretickou rovinu karlovarského muzea přibližuje obdobný projekt návštěvníckého centra firmy Koh-i-noor.³ Jedná se o návrh a celý jeho kontext vystihuje název „zážitková turistika“. Význam tohoto sousloví leží v představení producenta a jeho výrobku formou prezentace, která zapojí návštěvníka do poznávání. Specifický vztah k objektu a různé roviny poznání se nám vytráčí do zjednodušeného vztahu atrakce-návštěvník. O původních dokladech minulosti přestává být řeč, to oč tu běží, je interaktivní obrazovka, ne obsah vitríny. Princip zprostředkování minulé lidské činnosti zůstal, ale již nejsme v muzeu.

Muzeum perníku, z popisu provozovatele, nabízí tematicky podobný zážitek,

ovšem kontext autentičnosti je daleko čitelnější. Muzeum totiž nedisponuje skutečnými sbírkovými předměty, ale prezentuje samu tradici. Expozice je složená ze samých perníčků a prostřednictvím různorodých programů přibližuje tradiční výrobu. Nosným tématem jsou obvykle pohádkové náměty. Jedná se o zážitkovou formou zprostředkovanou tradiční výrobu. Chybí zde kontakt s původním artefaktem, tuto funkci přebírá relativně autentický výrobek.⁴ Nejedná se tedy o muzeum, není zde muzeologie, vztah vzniká na základě myšlenky nikoliv hmotného dokladu. Výstižný je patrně nyní populární název ekomuzeum, kde sama aktivita či úkon převáží nad ostenzí a individuálním vztahem k objektu, který je zastoupen kopii.

Je obtížné kritizovat výstavní počiny příspěvkových institucí. Jeden pohled srovnává co bylo dříve a jak vypadá expozice nyní, což je naprosto zavádějící a těžko může být negativní. Druhý náhled zaznamenává podmínky vzniku nových expozic a pak lze skutečně těžko hodnotit práci, když z ničeho a na koleně byla umotána zajímavá i když ne dokonalá výstava. Zásadní devízu soukromých muzeí vidím v chuti experimentovat spojenou s jasným důrazem na odbornost designérů, scénáristů, muzejních pedagogů a muzeologů. Státní instituce tyto profese zaměstnávají jen jako náhodný post, když vyjde počet úvazků.

Firemní muzea vykazují značnou různorodost ve všech směrech stejně jako příspěvkové organizace. Ačkoliv krátký exkurz vybíral převážně negativní postřehy a podněty, vyplývá, že soukromá muzea nejen reflektují soudobé trendy ale, jsou také po daleko kratší historii své existence schopná doplňovat kultur-

3 Spolek přátel tradic, předseda Ing. R. Novotný, PhD., SPT & PHalaška; 2006, České Budějovice. Dostupné z: <http://www.ahscb.net/soubory/koh-i-noor.html>, [on line 5. 5. 2009]

4 Nejstaršímu perníčku je ani ne dvě desítky let.

ní vyžití v regionu. Některá svým obsahem a provedením odhlíží od tradiční muzejní expozice. Zcela čitelně však reagují na poptávku, moderní technologie a prezentační poznatky.

Na prvním a posledním místě je to jistě otázkou zainteresovaných zaměstnanců – je to o lidech. Je lhostejné zda jde o příspěvkové muzeum nebo firemní, dobrý tým a iniciativní prostředí lze nalézt i v nezapadlejších a nejmenších organizacích. V každém případě jsou soukromá muzea konkurenti a rovnocenní hráči příspěvkových organizací na poli muzeologie, právě svou podporou moderních trendů, ochotou experimentovat a nejen tím.

Srovnání pracovních podmínek soukromé a státní firmy je nasnadě. Otázky interního pracovního prostředí, pracovního nasazení a možností skýtá státní sektor nejeden zajímavý fenomén. Stačí totiž jeden úřednický papírový čertík a celá organizace se stane producentem papíru, kdežto v soukromém sektoru se leckdy jednu afektovanou duši podaří přesvědčit. Týmové práci a základním manažerským technikám je dopřáváno sluchu poněkud náhodně a intuitivně. Jistě je pravdou, že mnoho procesů se změnilo a agenda muzejní práce narůstá a je lépe využitelná díky počítačům, dříve to tedy jistě bylo obtížnější a horší. V porovnání s běžnou uživatelskou agendou soukromé společnosti však počítačová gramotnost naprosto neobstojí. Podobný přístup se týká i specializovaného odborného prostředí, které muzeologické poznatky vstřebává se zpožděním desítek let. Efektivita práce, je často omlouvána nedostatečným finančním ohodnocením. Stále tedy potkáváme kolegy, kteří sedí v muzejních kancelářích protože „něco dělat musí“

a ty co pro tuto práci žijí a našli se v ní. Škrty v rozpočtu se ovšem plošně týkají všech. Problémem je vyrovnaný rozpočet, nikoliv zlepšení úrovně našich muzeí. Kdo tedy bude motivován ke správě kulturního dědictví a jak se zefektivní práce v jednotlivých organizacích? Soukromý sektor jistě také první rozpočtové škrty namíří do nákladů na propagaci spíše než do výroby. Většina firemních muzeí je propojena s přímým prodejem, jak jsme poznali někde více jinde méně cíleně. Schopnost přispět do rozpočtu nenutí firmy radikálně a plošně rušit své prezentace, naopak. Nejde však pouze o vlastní finanční benefit, který příspěvková organizace skutečně těžko naplní, ale o podíl na regionálním kulturním vyžití. Omezování kulturní nabídky a její podřizování komerčním či konzumním aspektům nutně zpětně formuje samu společnost.

Příklady a postřehy, kterými jsem rozhodně nevyčerpala názor na jednotlivé expozice, byly častěji negativního rázu. Neznamená to, že by v expozicích bylo tak málo dobrého. Pěkně provedené úseky prezentace jistě stojí za zmínku také, ale kopírovat bychom je měli s citem a jistě ne doslovně, kdežto nezdařené pokusy bychom měli eliminovat detailně...

Sté narozeniny mecenášky Hermíny Duškové

Eva Ryšavá

Foundation of most of our museums and galleries was made possible by generous gifts from sponsors who abandoned claims on their own collections on behalf of the society as a whole. Let us name the Count Caspar Sternberg whose botanical, mineralogical and paleontological collections became the primary collection of today's National Museum, established in 1818. Sternberg has been followed by many others of the nobility and clergy and later in the second half of 19th century by bourgeois sponsors as well. Among the most important sponsors during the 20th century there are Bohuslav Dušek and his wife Hermína. Their names are known today only in expert circles, although the extent of their donations to our cultural institutions is comparable with great founding acts of their predecessors.

Keywords: *Hermína Dušková, National Museum, history, sponsorship*

Vznik většiny našich muzeí a galerií byl umožněn velkorysími dary štědrých mecenášů, kteří se zřekli vlastních sbírek ve prospěch celé společnosti. Za všechny jmenujme například hraběte Kašpara Šternberka, jehož botanické, mineralogické a paleontologické sbírky se staly prvním fondem dnešního Národního muzea, založeného roku 1818, Šternberkova příkladu následovaly další osobnosti z kruhů šlechty a duchovenstva a po nich v druhé polovině 19. století mecenáši z řad měšťanstva. K nejvýznamnějším mecenášům 20. století patří Bohuslav Dušek spolu se svou manželkou Hermínou. Jejich jména jsou dnes známa pouze v odborných kruzích, i když rozsah jejich darů našim kulturním institucím je srovnatelný s velkými zakladatelskými počiny jejich předchůdců.

Sběratel a bibliofil Bohuslav Dušek se narodil 23.11.1886 v Praze v rodině kotlářského mistra. Po vystudování Československé akademie obchodní v Praze nastoupil roku 1903 do Živnostenské banky, která zůstala jeho jediným zaměstnavatelem až do odchodu do penze. V první světové válce sloužil Dušek v armádě jako četař. V roce 1936 se stal prokuristou.

Od mládí se věnoval sbírání knih, archiválií, obrazů a uměleckých předmětů, na jejichž nákup vydal většinu svých příj-

mů. Sběratelská činnost se mu stala radostí, vášní a láskou jeho života. Postupem času se vypracoval na uznávaného odborníka v oboru literatury, dějin a výtvarného umění a zároveň rostla jeho pověst solidního sběratele, takže se mu dařilo získávat pro svou sbírku řadu unikátů. Knihy a rukopisy kupoval v antikvariátech doma i v cizině, v aukcích se dával zastupovat svými známými. Jeho důvěryhodnost mu vynesla cenné nabídky i od soukromých majitelů.

Česká literatura byla Duškovou největší láskou. Jeho sbírka obsahuje takové unikáty jako vzácné sešitové vydání Babičky Boženy Němcové z roku 1855 se zachovanými obálkami nebo soubor amsterodamských vydání děl Jana Amose Komenského. Dušek sbíral i korespondenci a písemné památky na spisovatele a další velké osobnosti naší i světové kultury.

Obrazy, grafika, sklo, lidová keramika a porcelán byly dalšími předměty Duškova sběratelského zájmu. Jeho kolekce obrazů českých malířů 19. století s díly Navrátila, Chitussiho, Alše, Slavíčka, Preislera a Švabinského je hodnocena jako nejkrásnější soukromá obrazárna svého druhu u nás. Jedinečná je jeho sbírka habánské keramiky.

Dušek nepovažoval svou sbírku za výhodně uložené jmění. Byla to záležitost jeho srdce, jeho vroucího vlastenectví, s nímž sbíral cennosti nikoli pro sebe, ale

zprávy

pro národ, pro budoucí generace. Proto je také nijak netajil, ale ochotně zpřístupňoval ke studiu a půjčoval na výstavy. Ještě za svého života věnoval roku 1947 Literárnímu archivu Národního muzea soubor korespondence B. Němcové, J. Nerudy, K. Havlíčka, F.M. Klácela a dalších. Duškův přítel, právník a sběratel Kamill Resler, řekl o jeho vztahu ke sbírkám: „Když tu ukazoval všechnu tu krásu a nádheru, rozsah a hloubku vědeckých pracovních hodnot, nebyla v jeho zjevu ani stopa pýchy, ba ani sebevědomí, jen tichá radost člověka, který vidí, že působí druhému potěšení a že mu pomáhá v jeho díle, že pomáhá tvořit vyšší hodnoty.“

Bohuslav Dušek byl dvakrát ženatý – měl to štěstí, že obě jeho manželky se zajímaly o jeho sběratelskou činnost a podporovaly ho v ní. První žena Vlasta zemřela v roce 1948 po 27letém bezdětném manželství. Roku 1952 se Dušek oženil s její sestřenicí Hermínou Teplou. Paní Hermína se narodila 15.4.1910 v evangelické rodině v Borovnici u Jimramova. V patnácti letech odešla do Prahy, kde studovala a pak pracovala jako úřednice v různých pražských podnicích. Ve své druhé ženě našel Bohuslav Dušek nejen vzornou a starostlivou ochránkyni domácího krbu, ale též vzdělanou spolupracovnici, která mu s vřelým zájmem pomáhala v péči o sbírky.

Padesátá léta znamenala pro manžele Duškovy stálou obavu z vystěhování a zabavení sbírek. Dušek si proto dal od svých přátel – odborníků vyhotovit posudky na sbírky jako na součást národního kulturního majetku. Jeho přáním bylo, aby byly uloženy v Národním muzeu a ve své závěti také Národnímu muzeu vyhradil předkupní právo. Sbírký mu naštěstí zůstaly zachovány. Bohuslav Dušek zemřel v Praze 17.6.1957.

Paní Hermína Dušková převzala po manželovi péči o sbírky s nesmírnou pietou a odpovědností. Po odchodu do

důchodu v roce 1967 třídila a sepisovala jednotlivé fondy, až nakonec v roce 1977 věnovala Národnímu muzeu podle manželova přání a k uctění jeho památky všechny jeho sbírky knižní, rukopisné a archivní. V darovací smlouvě si vymínila, že celý soubor bude tvořit nedílný celek, označený jako „Sbírký Bohuslava Duška“ a že tento soubor bude umístěn v prostorách Národního muzea v Praze. Pro představu o velikosti a významu tohoto velkolepého daru uvedme, že jen knižní sbírka obsahovala 3199 děl, rozdělených do oddílů rukopisů, prvotisků, komeňan, starých tisků, kramářských tisků a knih vydaných po roce 1800. Dalšími obdarovanými institucemi byla Národní galerie a Uměleckoprůmyslové muzeum, kterým paní Dušková věnovala obrazy a umělecké předměty.

V den stých narozenin paní Hermíny Duškové 15.4.2010 se v jejím pražském bytě sešli gratulanti z Národního muzea, Uměleckoprůmyslového muzea, Matice české, Městské části Praha 6 a Českobratrské církve evangelické, aby jí blahopřáli k vzácnému jubileu a znovu poděkovali za velkorysý mecenášský čin, jímž obohatila celou českou kulturu. Paní Dušková statečně čelí potížím svého vysokého věku, ale duševně je stále mimořádně svěží a aktivní. Všechna slova chvály a uznání skromně odmítla s tím, že je přece samozřejmé, aby takové hodnoty, které nashromáždil její manžel, nezůstaly jednotlivcům, ale patřily celému národu.

Mecenášství kultury se naštěstí nestalo historickým jevem, i když postupem doby nabývá nových forem a slyšíme o něm častěji jako o sponzorství. Původní účel se však nezměnil – velkorysá a nezištná podpora hodnot, které dodávají našemu životu vyšší duchovní rozměr. Činorodé vlastenectví, po němž volal Havlíček, našlo své ztělesnění v ušlechtilé osobnosti Hermíny Duškové. Kéž by se v budoucnu našli její následovníci – česká kultura by si je zasloužila!

Mason, Rhiannon, *Museums, Nations, Identities. Wales and its National Museums*, Cardiff: University of Wales Press, 2007, 300 s. ISBN 978-0-7083-1972-7.

Hana Havlůjová

Chápeme-li kulturu jako dialog, můžeme muzea označit jako místa, kde probíhají veřejné diskuse o minulosti, přítomnosti a budoucnosti určité společnosti. Zvláště národní muzea pak hrají důležitou roli, neboť vyjadřují, provokují a reagují na veřejné představy o národní minulosti, identitě, kultuře i politice. Zároveň jsou však sama utvářena národy, v nichž mají své místo," píše v úvodu své monografie Rhiannon Mason, jedna z představitelk mladší generace soudobé britské muzeologie. A již první řádky dávají tušit, proč může být její kniha *Muzea, národy, identity: Wales a jeho Národní muzea* pro české čtenáře zajímavá. Neomezuje se na historickou perspektivu, nepovažuje roli národních muzeí za jednou pro vždy danou, ani svým způsobem vyčerpanou.

Naopak, autorka, jež v knize shrnula výsledky deseti let vědecké práce, sleduje aktuální problémy i strategie „přežití“ národních muzeí ve 21. století. V teoretickém kontextu tzv. nové muzeologie se zabývá nejen specifickým charakterem národních muzeí, ale také zcela praktickými otázkami jako je financování, marketing nebo personální politika muzea. Jak podtitul knihy napovídá, fenomén národních muzeí detailně zkoumá na případové studii z rodného Walesu.

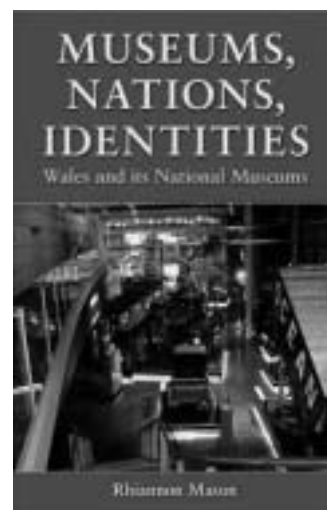
Zaměření a dílčí části knihy vznikly v době doktorského studia Rhiannon Mason v Centre for Critical and Cultural Theory na univerzitě v Cardiffu (1997–2000). Otázky velšské národní identity byly tehdy velmi aktuální, neboť v souvislosti s rozvolněním správního zřízení Spojeného království získal Wales na konci devadesátých let 20. století autonomní postavení a vzniklo Velšské národní shromáždění. V letech 2003–2005, kdy vrcholila politická klání

o skutečné pravomoci velšské administrativy, pak autorka – už jako badatelka International Centre for Culture and Heritage Studies na univerzitě v anglickém Newcastleu – realizovala výzkum zaměřený na vazby mezi Velšským národním muzeem a tvorbou velšské národní identity. Zkoumala historické prameny, analyzovala stálé expozice a sbírky jednotlivých poboček, vedla rozhovory s pracovníky muzea. Získala tak velmi cenný materiál, jehož prostřednictvím se jí podařilo zachytit například proces vnitřní proměny a restrukturalizace sto let staré národní instituce související s britskými miléniovými investicemi do kulturního dědictví.

Jádro knihy *Muzea, národy, identity: Wales a jeho Národní muzea* tvoří čtyři kapitoly, ve kterých autorka přibližuje „řadu konkrétních případů, kdy se otázka, co to znamená být velšským národním muzeem ve 20. nebo 21. století, ukázala být velmi aktuální nebo spornou“ (s. 54). V kapitole pojednávající o vzniku Národního muzea ve Walesu na přelomu 19. a 20. století se Rhiannon Mason zaměřila na napětí ve velšsko-britských vztazích, které otevření muzea provázelo. Na základě analýzy dobového tisku, parlamentních debat i souvisejících ceremoniálů ukázala, nakolik zrod muzea posílil i symbolizoval velšské národní požadavky.

V kapitole nazvané *Representing Wales at the Museum of Welsh Life* (Reprezentace Walesu v Muzeu velšského života) sleduje autorka vývoj druhé historicky nejstarší pobočky národního muzea. Původně *Welsh Folk Museum* (Velšské lidové muzeum) inspirované skanzenovým hnutím konce 19. století se v průběhu času dočkalo řady změn, které souvisely s proměnami národního diskurzu. Prezentace „autentické“ velšské kultury (tj.

recenze

lidové, venkovské) byla v osmdesátých a devadesátých letech 20. století upravena tak, aby reprezentovala život celého velšského „národa“ (tj. včetně zásadního vlivu industrializace). V době vydání knihy pak bylo muzeum přejmenováno na *St Fagans: National History Museum* (St Fagans: Muzeum národních dějin) a existoval záměr umístit zde archeologickou sbírku, dosud vystavenou v hlavní budově, jež by korespondovala se zamýšlenými tématy nové expozice: kořeny, sounáležitost, budoucnost a tvořivost.

Pro další kapitolu se stala centrálním místem velšská Národní galerie. Rhianon Mason pak analýzu reprezentace Walesu skrze umění odvinula od diskuzí, které se od osmdesátých let 20. století zabývaly nejrůznějšími aspekty velšského umění, respektive umění ve Walesu. Podle ní tyto debaty ilustrují, „*nakolik je poptávka veřejnosti, aby galerie reprezentovala danou ‚národní kulturu‘, vždy v souladu s interním provozem, který je založen na historickém vývoji sbírky a kurátorských konvencích*“ (s. 55). Svou pozornost proto věnovala jednak původu sbírek, jednak vlivu teorie dějin umění na jejich klasifikaci.

Otázky reprezentace Walesu skrze industriální a námořní dědictví spojila Rhianon Mason s problematikou variant velšské národní identity a vznikem nejnovější pobočky národního muzea ve Swansea (*National Waterfront Museum*, otevřeno 2005). Právě v této kapitole velmi názorně ukázala, nakolik jsou národní muzea politickými nástroji také ve 21. století. Se zánikem těžkého průmyslu začala být totiž ve Walesu industriálnímu dědictví připisována stále vyšší hodnota, neboť může, v souvislosti s prezentací země jakožto „prvního průmyslového národa na světě“,¹ přinést oživení do oblastí s vysokou neza-

městnaností. Potenciální přínos muzeí a kulturního dědictví pro národní hospodářství, pak podle autorky vede velšskou administrativu ke zvláštní podpoře Velšského národního muzea (s. 254n.).

Zatímco zmíněné čtyři kapitoly mohou poskytnout českým čtenářům netradiční seznámení s velšskými dějinami a realitami, úvodní část knihy, kterou Rhianon Mason velšské případové studii předslala, považuji za skutečnou výzvu české muzeologii. Vzhledem k tomu, že autorka zde čtenáře pečlivě zasvěcuje do předpokladů svých tázání i konstrukce výzkumu (s. 1–56), poskytuje více než jen inspiraci k analogickým úvahám o české národní identitě a pobočkách Národního muzea. V kapitole *Nations and National Museums* (s. 61–104) pak navíc přináší velmi zasvěcený přehled soudobého angloamerického myšlení o národech a muzeích, dokreslený konkrétními příklady z Austrálie, Nového Zélandu, Kanady, Irska, Německa, Jižní Koreje či Jižní Afriky.

S vědomím toho, že „*vztah mezi nacionalismem a muzeem se proměňuje v závislosti na kontextu, v němž se konkrétní národní muzeum nachází*“ (s. 72), omezuje Rhianon Mason svůj pokus o mezinárodní srovnání národních muzeí na několik základních otázek: Co činí muzea národními? Čím se národní muzea liší od muzeí jiných? Co od národních muzeí očekáváme? Co mají různá národní muzea společného? V čem spočívá jejich smysl a poslání? Jak jsou definována? Jsou národní muzea ve vztahu k soudobým globálním a multikulturním společnostem stále ještě relevantní? Jsou národní muzea anachronismem nebo se proměňují v „nová“ národní muzea? (s. 28n.)

Na základě srovnávací analýzy pak autorka navrhuje typologii národních

1 NATIONAL MUSEUM WALES, *Wales – the first industrial nation of the World* [online] 2008. Dostupné z <<http://www.museumwales.ac.uk/en/rhagor/article/1912/>>.

muzeí podle role, kterou sehrály a sehrávají ve smyslu „veřejné artikulace a konstrukce kolektivní ideje ‚národa‘,“ jakkoli se tyto definice ukázaly a ukazují být „nestabilními, vzájemně si odporujícími a konkurenčními“ (s. 74–75). Rhiannon Mason tedy k analýze přistupuje z (de)konstruktivistické pozice a uvažuje – v návaznosti na teorie Ernsta Gellnera, Erika Hobsbawma či Benedicta Andersona² – o národech jakožto o politických „vynálezech“, jimž vdechly život nacionální ideologie a hnutí (s. 73–74).

V první řadě se podle Rhiannon Mason národní muzea osvědčila především tím, že dokázala „přeložit abstraktní koncepty do hmotných a kvantifikovatelných dokladů [...] poskytnout ‚objektivní důkazy‘ pro národnostní požadavky“ (s. 75). Národní příběh tak bylo možné prostřednictvím hmotných artefaktů doložit v čase i v prostoru, začlenit do širších souvislostí a zároveň veřejně proklamovat. Příklad Skotského národního muzea (otevřeno 1998) pak svědčí o tom, že je lhostejné, zda národní příběh vychází z představy o etnickém/kulturním původu národa nebo z tzv. politického/občanského/zemského nacionalismu. Z analýzy expozic totiž vyplynulo, že muzeum je schopno zdůrazňovat jak kulturní, tak občanské aspekty skotské národní identity (s. 78–82).

Přesto je podle Rhiannon Mason užitečné rozlišovat mezi národními muzei, která vznikla ve snaze reprezentovat specifika určitého národa (muzeum národa), a těmi, která byla založena pro dobro národa (muzeum pro národ). „Muzea národa“ se – nejčastěji pod vlivem esencialistických koncepcí a kulturního nacionalismu 19. století – snažila o reprezentaci „národa v malém“ prostřednictvím sbírek „typicky národních“ artefaktů (s. 82). Muzea založená, často

již v éře osvícenství, „pro národ“ původně tvořila a organizovala sbírky bez ohledu na národní či teritoriální specifika, neboť vycházela z významově odlišných koncepcí „národa“ (s. 84–87).

Správa sbírek, které svým původem či charakterem neodpovídají představě „národních“ artefaktů, ani nejsou přímo svázány s národním příběhem, však může být podle Rhiannon Mason spojena s dalšími dvěma úkoly, které byly od 19. století národním muzeím připisovány. Zejména v regionálním kontextu signalizovala výstavba reprezentativní budovy národního muzea především kulturní vyspělost metropole a potvrzovala její status. Sbírkové pak byly utvářeny s ohledem na to, aby reprezentovaly to nejlepší ze soudobé kultury, což nutně neznamenalo z kultury národní (s. 87–88).

Naopak vnímání národních muzeí coby pokladnic toho „nejvzácnějšího“ kulturního dědictví, které se v dané zemi nachází, zakládalo specifické právní postavení národních muzeí spojené s financováním z veřejných rozpočtů. V britském kontextu pak není žádnou zvláštností, že „národní“ muzea typu *British Museum* uchovávají řádově více sbírek „jiných“ než domácích kultur (s. 88–89).

Podle Rhiannon Mason poukazuje tato skutečnost na fakt, že jednou z klíčových rolí národních muzeí bylo „představovat národ světa a svět národu.“ Zejména v zemích s imperiálními ambicemi však muzejní sbírky ilustrovaly především dosah moci a vlivu velmocí a prostřednictvím „inventarizace“ artefaktů z koloniálních držav přispívaly k legitimizaci dalších expanzních nároků (s. 90). Právě na příkladu *British Museum* je možné sledovat, jak obtížně se dnes s touto tradicí velká post-koloniální muzea vyrovnávají (s. 91–93).

2 Viz například GELLNER, E. *Národy a nacionalismus*. Praha 1993, HOBBSAWM, E. *Národy a nacionalismus od roku 1780. Program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. ANDERSON, B. *Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008.

Také reflexi národních muzeí coby prostředků mocenského soupeření mezi etablovanými a emancipujícími se skupinami nasvětluje Rhiannon Mason v kontextu britské imperiální minulosti. Uvádí ji otázkou po nepřítomnosti anglického národního muzea srovnatelného svým charakterem se skotským či velšským protějškem. Odkazem na historickou zkušenost tzv. malých národů, včetně českého, dokládá, že národní muzea se v mnoha případech osvědčila jako nástroj v boji za politickou nezávislost a autonomii (s. 93–95).

Stejnou měrou, upozorňuje dále autorka, však byla národní muzea využívána například diktátorskými a totalitními režimy k potírání jakýchkoli rozdílů mezi ovládanými skupinami, respektive zneužívána k propagandistickým účelům. Ať už v britských koloniích, ve frankistickém Španělsku nebo nacistickém Německu, během japonské okupace Koreje či v období apartheidu v Jižní Africe (s. 95–97).

Aktuální tendence využívat národní muzea k politickým účelům, případně přímo k plnění vládních programů, sleduje Rhiannon Mason na pozadí postkolonialismu a multikulturalismu. Není náhodou, že na přelomu tisíciletí byla vybudována nová národní muzea, popřípadě expozice národních dějin v Austrálii, Kanadě, Spojených státech amerických či na Novém Zélandu. Tedy v zemích, které oficiálně, i když v různé míře, uznaly bezprávi a křivdy, jichž se v minulosti dopouštěly na původním obyvatelstvu. V souladu s novou politikou respektu ke kulturním odlišnostem zde pak proběhly pokusy o transformaci národních muzeí v místa, kde jsou reprezentovány různé národní historie a identity. Netřeba jistě zdůrazňovat, že realizace těchto projektů se neobešla bez vášnivých diskusí a faktických obtíží (s. 97–99).

Snahy o přeměnu národních muzeí v instituce citlivě a inklusivně reagující na potřeby globálně propojených, postkoloniálních a multikulturních společností, mohou totiž snadno sklouznout k nahrazení jedné ideologie (nacionalismus) druhou (multikulturalismus), aniž by přispěly k reflexi kterékoli z nich. „Pokud je propojení muzea s konstruováním národní identity chybné a potenciálně nebezpečné, jaké řešení potom nabízí rozlišování mezi politickou a kulturní identitou?“ Ptá se Rhiannon Mason spolu s teoretičkou Gemmou Reid a dodává, že ani z praktického hlediska ještě není zdaleka jasné, jak by měla vypadat národní muzea, která budou „smysluplně ilustrovat složité vazby mezi místním, národním a mezinárodním skrze výběr a vystavování hmotné kultury“ (s. 103).

Avšak právě v řešení těchto otázek vidí Rhiannon Mason výzvu, která před současnými národními muzei stojí. Patrně již nevystačí s tím, aby sbíraly a veřejně vystavovaly reprezentativní artefakty. Mohou však začít sloužit veřejnosti jako místa setkávání a reflexe národních dějin, kultur i identit. „Je docela dobře možné,“ uzavírá Rhiannon Mason, „že jedna z nejdůležitějších rolí, kterou mají národní muzea v dnešní společnosti sehrát, spočívá v podněcování a podpoře veřejných diskusí o definici národní kultury“ (s. 104).

Nakolik je třeba podrobit definici národní kultury kritickému tázání také v České republice, si lze uvědomit například z reakce, kterou v nás vyvolá zjištění, že „excelentní studii o vztahu mezi muzei, národy a identitami se zvláštním přihlédnutím k Walesu,“³ napsala Velšanka, která neovládá velštinu. Otázkou zůstává, zda to bude Národní muzeum, kdo dá k takovému tázání podnět, a zda se na oplátku k dvoustému výročí dočká obdobně inspirativní monografie, jakou připravila Rhiannon Mason ke stoletému výročí „svého“ národního muzea.

3 Z recenze Iana MacShana pro reCollections. *Journal of the National Museum of Australia* (2008/3, č. 1). Dostupné z <http://reCollections.nma.gov.au/issues/vol_3_no_1/book_reviews/museums_nations_identities/>.